

הז'הינור

אל המאה ה-21

כתב עת של הסתדרות המורים בישראל | כרך פ"ז | גיליון מס' 07 | אלול תשע"ג, אוגוסט 2013

בית הספר
מבט מבפנים

תמונות מחיי בית הספר

גיליון מיוחד

להפוך את המוכר לזר

"יצירתיות", הגדרה ד"ר אריקה לנדאו (שנפטרה ב־5 באוגוסט השנה), "היא היכולת להפוך את הזר למוכר ואת המוכר לזר". את הזר אנחנו הופכים למוכר על ידי הטלת מושגים ישנים על תופעות חדשות; את המוכר אנחנו הופכים לזר על ידי התבוננות חדשה בתופעות ישנות ("גם למראה נושן יש רגע של הולדת"). בית הספר הוא תופעה ישנה נושנה; כדי לראותו צריך לעשות הזרה שלו.

אחת הדרכים להפוך את המוכר לזר היא לספר אותו; לספר את מה שידוע לכול ואינו צריך סיפור – לכאורה. כאשר אנחנו מספרים את בית הספר – מתארים את מה שמתרחש בו – אנחנו מתחילים לגלות אותו; ולגלות שאיננו מכירים אותו ואיננו רוצים להכיר אותו. מדוע איננו מכירים את בית הספר ואיננו רוצים להכיר אותו?

מנהלים, מורים ותלמידים אינם מכירים את בית הספר משום שהם נמצאים בתוכו – בכיתות, במסדרונות, בחצר, במשרד. הם מתאמצים להצליח בתפקידיהם ולשרוד. אין להם פנאי ועניין לצפות בבית הספר כדי להכירו.

גם ההורים לא רואים את בית הספר. הם מניחים שם את ילדיהם ומקווים שיצליחו. לא כל כך מעניין אותם מה קורה שם; יש להם עניינים אחרים על הראש. יש להם גם רגש אשמה, חווית עקדה קטנה, שעדיף להדחיק; "לפרוק" את הילד בשער בית הספר ולהתרחק.

גם הציבור בכלל אינו מתעניין בבתי הספר. רובו סבל שם – השתעמם או נכשל. אצל רוב האנשים בית הספר אינו מעורר זיכרונות טובים; אין להם חשק לחזור לבית הספר כדי להכירו.

גם אנשי המחקר לא ממש מכירים את בית הספר. הם רואים את ההשערות שלהם, את טבלאות האקסל, את הפרסום שברדף; הם מעלימים את בית הספר בהפשטות שלהם. גם אנשי חינוך – הפרגונים – אינם רואים את בית הספר. הם מעדיפים לחיות בעולם החינוך הרמיוני שלהם ולהציע לחינוך מטרות מרוממות רוח. מבט אל המציאות הבית ספרית רק יקלקל להם את מצב הרוח.

גם אנשי משרד החינוך עסוקים מכדי לראות את בית הספר. ראשי מחוזות, גפים, אגפים ומנהלות – כולם מבצעים ממשריהם את מדיניות החינוך "החדשה". הם חושבים בגדול; הם לא אמורים לדעת מה קורה בבית הספר.

גם שרי החינוך אינם רואים את בית הספר. הם רואים בעיקר את עצמם – את הנאום הבא, את המהלך הבא, את הכותרת הבאה. הם לא אטומים או רעים; הם חייבים להראות הצלחה לכתבי חינוך נמהרים ולציבור עצבני, הממהרים לשפוט.

בית הספר נופל בין הכיסאות – בין המבטים שעוקפים אותו בדרכים ומסיבות שונות. הד החינוך ביקש מחוקר התרבות ד"ר עידן ירון להיישיר מבט ממושך ויסודי אל בית הספר ולתאר את חייו. הוא שהה שם שלוש שנים והפך את המוכר לזר, כדי שאנחנו נכיר את המוסד הכי מוכר שישנו. שנת לימודים טובה.

יורם הרפז

yorhar@netvision.net.il

הד החינוך

אל המאה ה-21

יו"ר מערכת: ציון שורק
עורך: יורם הרפז
עורכת משנה: ציפה קמפינסקי
עריכת גרפית: סטודיו נעם תמרי
איור השער: שירה גלבוע
עריכת לשון: תמי אילון-אורטל
מידענית: דזירה פז
תרגומים: יניב פרקש
צלם מערכת: רפי קוז

חברי המערכת:

פרופ' נמרוד אלון, ד"ר לאה אריקא, אורה גבריאלי, פרופ' דני גוטוויין, פרופ' חיים גזיאל, ציפי גנץ, ציפי דביר, דורית חגי, זכריא חרדאן, ד"ר אמנון כרמון, אמנון לבב, שגית להמן, ד"ר ניר מיכאלי, אירית סנה, דזירה פז, רות קופינסקי, נעמי ריפתין

מזל: הסתדרות המורים בישראל

מחלקת מנויים והפצה:

דינה אשכנזי
רח' בן שורק 8, תל אביב 62969,
טלפון: 03-6922939,
פקס: 03-6928221,
א'ה: 15:00-08:00

המערכת:

"הד החינוך", רח' בן שורק 8,
תל אביב 62969, 03-6922939
hedhahin@morim.org.il

מחלקת מודעות ופרסום:

אהובה צרפתי
טל: 03-7516615
פקס: 03-7516614
ahuatz@bezeqint.net

עשו עכשיו חינוך
03-6922939

הד החינוך אל המאה ה-21 ברחבי האינטרנט:

facebook

twitter

הבלוגיה

SNOOZ

hedhachinuch.cafe.themarker.com

flickr

www.itu.org.il/Index.asp?CategoryID=804

www.facebook.com/profile.php?ref=name&id=100000380684101

www.twitter.com/Hedhachinuch

www.tapuz.co.il/blog/userblog.asp?foldername=hedhachinuch21

www.tapuz.co.il/snooz/member.asp?u=3096373

hedhachinuch.cafe.themarker.com

www.flickr.com/photos/44264814@N07

הד החינוך באתר הסתדרות המורים:

הד החינוך בפייסבוק:

הד החינוך בטוויטר:

הבלוג של הד החינוך בתפוז:

הסנוז של הד החינוך:

הד החינוך בדה-מרקר קפה:

הד החינוך בערוץ הפליקר:

בית הספר מבט מבפנים

ד"ר עידן ירון צפה במשך שלוש שנים בבית ספר אחד במרכז הארץ: בכיתות, במסדרונות, בחדר המורים, בחצר, במחששה, בטיולים. **בגיליון מיוחד** זה של **הד החינוך** הוא מתאר את חיי בית הספר בתמונות טקסטואליות

"אין ריאליטי שישווה למציאות"

רגע לפני הצלילה למעמקי בית הספר, ד"ר עידן ירון מספר על התשוקה, הגישה וההגשה

ירום הרפז

ההגדרה "מרצה בכיר לסוציולוגיה במכללה האקדמית אשקלון" אינה ממצה את עיסוקיו האינטלקטואליים של ד"ר עידן ירון. ירון מייצר לעצמו תחומי עניין מיוחדים וחוקר אותם. התחומים מגוונים וחורגים מהמחקר האקדמי המקובל: חקר הייצוגים של בית השימוש בתרבות המערבית ("בית השימוש במרחב הסמלי", רסלינג, 2005); חקר חוויית הצפייה של המבקרים בגן החיות ("משחק המראות: ביקור בגן החיות התנכ"י", כרמל, 2010); חקר התודעה והפעולה של הצלף הצבאי ("הצלף הצבאי: סוגיות יסוד בחשיבה ועשייה צבאית", מערכות-מודן, ברפוס). נוסף על המצאת נושאים משונים חוצי דיסציפלינות ירון שובר דפוסי מחקר וכתביה אקדמיים – קורא, צופה, מפרש וכותב בדרכו שלו; בקיצור, עושה מה בראש שלו, והראש קודח.

יש שיטה בשיגעון?

"אפשר לומר שהדבר המשותף לכל העבודות שלי הוא ניסיון להגיע לתובנות על ההתנהגות האנושית ועל החיים החברתיים דרך התבוננות בתופעות שוליות; להבין את המרכז באמצעות שיטוט באזורי ספר. אני מוצא שאנשים, קבוצות, אירועים ואתרים שוליים הם אוצר בלום למתעניין בבני אדם ובמה שעובר עליהם."

בית הספר הוא אתר שולי?

"מבחינה מסוימת כן. בית הספר מתנהל בבוועה המרחפת בחלל ובזמן משל עצמה. העולם הממשי – הבית ומקומות העבודה, הצריכה והבילוי – נמצא מעבר לגדרותיו. כאשר מורים ותלמידים נכנסים לחצר בית הספר, השער נסגר מאחוריהם והם פועלים במציאות הזויה. מדי פעם יצאתי משער בית הספר כמי שמתעורר מחלום."

ולא שגרת. במסע זה למרתי בבית הספר יותר ממה שלמדתי בו אי פעם. ואני מודה על ההודמנות."

לפני שלוש שנים קראתי את ספרך "משחק המראות: ביקור בגן החיות התנכ"י".

במשך שנה שלמה הסתובבת בשבילי הגן, צפית בפינות מוארות וחשוכות ופענחת את הטקסט של חוויית הביקור. התרשמתי מכישר הצפייה והדיווח שלך, והצעת לי לבקר בבית ספר.

"התקשרת ואמרת: 'בוא לבקר בגן חיות אמיתי'."

כך אמרתי? לא יפה. אבל בהקשר של הספר שלך על גן החיות זה לא נורא, כי הספר עוסק בבני אדם בגן החיות; גן החיות שלך הוא גן החיות האנושיות.

"אכן, הספר הזה עוסק בבני אדם נוכח החיות. ניסיתי להראות שבני אדם מסתכלים על החיות, אבל רואים את עצמם. אני מודה שכאשר שוטטתי בבית הספר צצו בתודעתי מדי פעם הקבלות לגן החיות: המחנכים והמורים נדמו בעיניי לצוות המטפלים והמאלפים. קשה לשלוט בזה, במיוחד כאשר המורים גוערים מדי פעם בתלמידים: 'אתם מתנהגים כמו חיות'."

אז הצעת לי לבקר בבית ספר, להיכנס אליו לחודשיים שלושה, ולספר לנו מה קורה

"בדרך כלל המסע בבית הספר נעשה מוקדם יותר – בילדות ובנעורים. הוא ממשיך באופן כלשהו אחר כך כהורים המלווים את ילדיהם לבית הספר, ולעתים כסבים וסבתות המלווים את נכדיהם. אני יצאתי למסע מאוחר

צילום: רפי קוץ

עידן ירון. "את היום התחלתי בדרך כלל בכוס קפה בחדר המורים. כמות כוסות הקפה ששתיתי במשך ימי התצפית יכולה לשמור אותי עד לשארית חיי"

שם. למחרת התייצבת בבית הספר עם יומן תצפית ונבלעת שם שלוש שנים.

"לא ממש למחרת. לפני שנבלעתי בבית הספר עברנו תהליך ארוך. תחילה איתרת בית ספר 'ממוצע', המשקף חתך מייצג של מורים ותלמידים; אחר כך פנית למנהל, שגילה עניין מהול בחששות, ובאנו להיפגש אתו. המנהל התגלה כאדם אמיץ ביותר."

רק מאוחר יותר הבנו עד כמה הוא אמיץ. פנינו למנהלות ולמנהלים של בתי ספר

יסודיים ועל-יסודיים נוספים, והם דחו את פנייתנו בתירוצים שונים.

"מובנים, לפחות בחלקם". מובנים יותר מהסכמת המנהל, ההנהלה וסגל המורים של בית הספר "שלאנו" שתצפה בהם ותפרסם את רשמך.

"אחרי שהמנהל הסכים הוא הפגיש אותנו עם הנהלת בית הספר ועם ועד ההורים. מנהלים, מורים והורים העלו שאלות, ביטאו חרדות והחליטו – למרות דפיקות הלב

המואצות – להיענות לבקשתנו". ניסינו להרגיע ולהסביר שאנחנו לא באים להעריך את בית הספר או לשפוט אותו. אמרנו אפילו שאנחנו לא מעוניינים בבית הספר שלהם באופן ספציפי; שאנחנו רוצים לראות דרכו בית ספר בכלל, להבין מה ואיך קורה במוסד הזה.

"אחר כך השגנו את ברכת מנהל המחוז ואת אישור לשכת המדען הראשי של משרד החינוך."

תצלום של בית הספר, צולם על ידי משה שרת

ואז צללת לבית הספר למאות שעות תצפית. גם עבשיו קשה למשות אותך משם. מה שתובנן להיות מואמר אחד הוא בעת כמעט גיליון שלם של הר החינוך ובדרך להיות ספר. מה קרה לך? מה סקרן אותך כל כך בבית הספר?

“איך אפשר שלא להסתקרן? מנקודת המבט של מי שבא מתחום מדעי החברה, בית הספר מעניין במיוחד משום שהוא מפגיש בין אוכלוסיות מגוונות ובין בעלי תפקידים חברתיים שונים: תלמידים, מורים, מחנכים, מנהלים והורים; משום שהוא מוסד חברתי המתקיים מתוך איוון עדין בין כוחות מנוגדים ומסעירים – ריסון ומתירנות, שמרנות וחדשנות, סגירות ופתירות, משטר ומשמעת וחירות מתפרצת בערוצים שונים; משום שהוא משמש זירת התרועעות והתגוששות בין עולמות שונים – עולם ה’מבוגרים’ מזה ועולם ה’ילדים’ מזה. תמיד תהיתי כיצד המאבקים על גבולות מתנהלים במערכת כה סבוכה, וכיצד נשמרות בה המסגרות התפקודיות”.

זו תשובה אקדמית. היא לא מסבירה את התשוּקה שלך לצפות בחיי בית הספר ולדווח עליהם. לא ויתרת כמעט על שום אירוע בית ספרי חשוב, ושלחת אליי משם רשימות נרגשות. כל זה, חשוב לציין, ללא מיומן כלשהו.

”כן, ההתרגשות הייתה עצומה – עדיין לא נרגעתי. בניגוד לתחושה שהאנתרופולוג

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

"מילאתי עם הזמן שמונה מחברות עבות כרס בים של רשמים והרהורים בדין אדומה. אחר כך, בבית, גיבשתי את הרישומים ויצרתי מהם 'תמונות'. את החומר הכתוב שעיבדתי סימנתי במרקר צהוב, כך שאוכל לעקוב אחרי התקדמות התהליך"

נמצא 'שם, אבל לא לגמרי שם', חשתי שאני נמצא 'כאן, אבל לגמרי כאן'. לא יכולתי שלא להזהרות עם נקודות ההשקפה של השותפים לחיי בית הספר; חשתי אמפתיה עמוקה במיוחד לתלמידים. הגעתי לבית הספר כמבקר, והם קיבלו אותי בזרועות פתוחות.

נסחפתי לתוך עולמם ונטלתי חלק בחוויותיהם ובתחושותיהם”.

אתה צופה בתכנית ריאליטיריאליטי.
"המציאות עולה על כל דמיון – אין ריאליטי שישווה לה. אשתי מעירה לי מדי פעם שלא יפה להסתכל על אנשים אחרים ולהקשיב לשיחות שלהם. היא צורקת, אבל אין דרך אחרת ללמוד על בני אדם. אני מתבונן ומקשיב דרך קבע. כאן עשיתי זאת ברישיון – הצגתי לכל דורש את התעודות המתאימות".

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

עם איזה ראש הגעת לבית הספר?
"כדי להיות נאמן לתצפית ולנצפים, באתי לבית הספר בראש פתוח ובאוזניים ועיניים פקוחות. השתדלתי לבוא ללא שאלות מנחות, ועוד יותר מכך – ללא תשובות. הנחתי להתבוננות לרשום כי את רישומיה, כאשר אני מונע על ידי סקרנות – תאוותנית לעתים, כמעט ילדותית. למדתי במהרה כי מה שחשוב מכול הוא להיות נוכח במקום שבו התמונה מצטיירת. על לוח הניצב במבואת בית הספר תלויה אמירה של פיקאסו: 'הצייר מצייר לא את מה שהוא רואה, כי אם את מה שהוא מרגיש; את מה שהוא אומר לעצמו שראה"'.‏

כיצד השפיעה הנוכחות שלך על האירועים שתארת? יכול להיות שהמנהל, המורים והתלמידים עשו לך הצגות והתמונות שלך מזויפות?

"השאיפה שלי כצופה הייתה להשפיע מעט ככל האפשר על שדה התצפית; אבל לשאיפה כזאת אין כמובן סיכוי להתממש במלואה: למרות רצוני, איני שקוף, והעמדת פנים של 'רואה ואינו נראה' אינה מעלימה את נוכחותי. במקרים מסוימים, בעיקר בתחילת התצפית, ה'הצגה' הייתה ברורה בעליל: כאשר, לדוגמה, תלמיד אחד הבחין בי במסדרונות בית הספר, הוא קיים טקס קבוע: פצח בדברים בקול רם, המופנים לכאורה לחבריו, ולמעשה מיועדים לאוזניי: 'איזה בצפר; אני לא סובל אותו; איזה מורים מעפנים; פדוק, אחי, שנה הבאה אני עובר בצפר'. תלמידים אחרים העירו לכבודי הערות כמו: 'מה זה ההתנהגות הזאת?', או 'איזה התנהגות חוליגנית!', או קראו 'כלי אלימות!'. שימוש במילים גסות – כמו פוסית – צונזרו לעתים בנוכחותי, גם אם בדיעבד (תלמיד: 'איזה כוסית היא'! תלמידה: 'למה ככה?' תלמיד: 'אני אומר שהיא יפה'. תלמידה: 'פה זה מעולה, מעולה'). עם הזמן נטמעת בבית הספר והפכתי לחלק מהנוף שלו. תלמידים ומורים התרגלו לנוכחותי, והתנהגו באופן טבעי. התרשמותי היא שהתמונות שתיעדתי

משקפות מציאות רגילה – שגם בה, כידוע, אנשים 'עושים הצגות'”.

איך נראה יום תצפית שלך?
"את היום התחלתי בדרך כלל בכוס קפה בחדר המורים. כמות כוסות הקפה ששתיתי במשך ימי התצפית יכולה לשמור אותי ער לשארית חיי. השהייה בחדר המורים – שנראתה לעתים כזמן המוקדש למנוחה ולא לעבודה – הייתה מרכזית ביותר מבחינתי. חדר המורים שימש לי נקודת מוצא, בסיס אם. כאן פגשתי מורים ובעלי תפקידים שונים, ומכאן תיאמתי את פעילותי למהלך יום התצפית. מעבר לכך, פעמים רבות התלמידים הם שהנחו אותי לפעילות מסוימת. ככל שחלף הזמן זרמתי מפעילות לפעילות, מהתרחשות להתרחשות; נישאתי על גלי בית הספר, נשאבתי במערבולות שלו והפקדתי את עצמי לזרמי. לכן גם סבלתי לפעמים מהנגאובר, או אולי ממחלת ים”.

האם אתה צופה וכותב בו־זמנית? האם

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

"לא יכולתי שלא להזדהות עם נקודות ההשקפה של השותפים לחיי בית הספר; חשתי אמפתיה עמוקה במיוחד לתלמידים. הגעתי לבית הספר כמבקר, והם קיבלו אותי בזרועות פתוחות"

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

אתה כותב באיזו פינה בבית הספר לאחר הצפייה או כותב בבית?
"ברישומיי בגן החיות אימצתי שיטה של התבוננות בבעלי חיים ורישום של התבטאויות של בני אדם. בדרך כלל, אנשים סברו לתומם שאני זואולוג. כיוון שהתצפית בבית הספר הייתה גלויה, לא נדרשתי להסתיר דבר. המחברת הייתה בידי תמיד, והפכה במשך הזמן לאחד מסימני ההיכר הבולטים שלי – אני צופה, אני רושם. רשמתי את הדברים באופן מידי, עם התרחשותם. המחברת הייתה קרובה ללבי לאורך כל תקופת התצפית – ליתר דיוק, מילאתי עם הזמן שמונה מחברות עבות כרס בים של רשמים והרהורים בדין אדומה. אחר כך, בבית, גיבשתי את הרישומים ויצרתי מהם 'תמונות'. את החומר הכתוב שעיבדתי סימנתי במרקר צהוב, כך שאוכל לעקוב אחרי התקדמות התהליך.

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

לדברים חיים משלהם, וצריך לתת להם מרחב מתאים כדי שיתפתחו, יצמחו ויבשילו. התמונות גובשו לעתים קרובות מקטעים שהופיעו במקומות שונים במחברות – יומן התצפית שלי. במשך הזמן הן הסתדרו כמו מכוח עצמן זו לצד זו, נדרו ממקום למקום עד שמצאו את מקומן. אז התגלו גם תבניות מסוימות שלא צפיתי אותן מראש. התוצאה גרמה לי הפתעה רבה”.

מה הפנה את תשומת לבך ל"תמונה" זו או אחרת? מדוע החלטת לדווח על אירועים מסוימים ולהתעלם מאחרים?

"עשיתי מאמץ לתאר תמונות שאפשר להפיק מהן תובנות כלליות על חיי בית ספר. האתגר היה לתאר באופן מעניין את הטריויאלי, לאו דווקא את הדרמטי. לכן החלטנו לאמץ בכל תמונה ותמונה דפוס סיפורי; ליצור קו עלילתי ומתח פנימי, מבלי לחטוא לסטואציה עצמה”.

אילו אתרים קיבלו עדיפות בסדר היום שלך? נראה למשל שהעדפת את המחששה על הביתה.

"ניסיתי להיות מאוזן ככל האפשר – לבקר בכל יום תצפית כחצר, במסדרונות, במשרדים ובכיתות. אני מודה שהתעוררה בי חולשה מסוימת – אולי נכון יותר לומר זיקה או חיבור – לתלמידי החינוך המיוחד, שאותם פגשתי בפריפריות של בית הספר. אתה זוכר את המשיכה שלי לאזורים פריפריאליים. המחששה הייתה אתר מועדף מבחינתי, כי שם הכול זורם. היה אפשר לשמוע שם דברים שלא נשמעים בשום מקום אחר בבית הספר. כאשר ביקשתי לברר משהו רגיש, פניתי לשם. הישירות והכנות האלה – שמאפיינות פעמים רבות את תלמידי החינוך המיוחד ואת האקלים במחששה – היו נכס ראשון במעלה מבחינתי. יושבי המחששה הם, בעגה מקצועית, 'אינפורמנטים' נהדרים”.

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

שלחת אליי רשימות מבית הספר, ומדי פעם נפגשנו כדי לחשוב על הנוסח הנכון של הדיווח. החלפנו כמה נוסחים, עד שנראה לנו שמצאנו את הנוסח הנכון.
"התלבטנו לגבי היחס בין תיאור להסבר. חשבנו שבמחקרים רבים יש הסבר רב מדי ופחות מדי תיאור; שהתאוריה מעיבה לא פעם על מבט הצופה ומשבשבת אותו. כך, הנצפים הופכים למושגים מופשטים, לחסרי ממשות וחיות. לא רצינו להגיע למצב כזה”.
זה מהלך ספרותי, לא מחקר.
"החלטנו לפנות לדפוס מקובל פחות

בכתיבה האקדמית־מחקרית, ואולי בכלל; החלטנו על תמונות טקסטואליות. תמונות אלו גוזרות 'פיסות חיים', המצטרפות לתמונה כוללת של בית ספר. בהתחלה הוספנו לתמונות 'פרשנות מלומדת', אבל במהרה החלטנו לוותר עליה: ציירים הנדרשים להסביר את תמונותיהם מעידים על חולשתן. אמרנו, 'ניתן לתמונות לדבר ולקוראים לפרש”’.

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

"לא. הרחף לפרש והרחף לשפר – לחנך את החינוך – חזקים; היינו צריכים להתגבר עליהם, לפעמים בחירוק שיניים. הסתפקנו לבסוף בצפייה ובהרהור – בהתבוננות. ויתרנו מראש על חשיפה של מבני עומק, על בנייה של סיפור על, ונצמדנו לפני השטח”.

אין תיאור ללא פרשנות. צופה אחר היה מצייר תמונות טקסטואליות אחרות?

"לא התיימרנו להציג את בית הספר 'כמות שהוא' או לתאר את 'האמת כהווייתה'. מדי פעם מורים ותלמידים שאלו אותי, 'אז מה תכתוב בספר?', ואני הגבתי סתמית: 'איני יודע בדיוק, זה הסיפור שלכם'. זה נכון מבחינה זו שצפיתי בהם בתשומת לב ובאמפתיה וניסיתי לשקף בנאמנות את עולמם. עם זאת לא יכולתי אלא לספר את סיפורי שלי – את האופן שבו אני ראיתי, הבנתי והרגשתי את הדברים”.

האם חילצת מהסיפורים שלך ומהסיפורים שלהם אמת כלשהי על בית ספר?

"האמת אינה אחת, ואם יש כזאת היא לא מעניינת. מה שמעניין אותי הוא האמת של השותפים למצבים חברתיים שונים. אתן לך דוגמה: באחת השיחות שניהלתי עם התלמידים במחששה דיברנו על דפוסי היחסים בין בנים לבנות. לאחר שבוע פניתי אליהם שוב: 'בואו

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

"מדי פעם מורים ותלמידים שאלו אותי, 'אז מה תכתוב בספר?', ואני הגבתי סתמית: 'איני יודע בדיוק, זה הסיפור שלכם'. זה נכון מבחינה זו שצפיתי בהם בתשומת לב ובאמפתיה וניסיתי לשקף בנאמנות את עולמם”

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

תקשיבו אם אני תלמיד טוב. אקרא לכם קטע, ואתם תגירו מה דעתכם”. קראתי להם את תיאור השיחה הקודמת, בהתאם להבנתי שלי. התלמידים הגיבו: "את זה אתה מתכוון לפרסם בספר? הילדים יגנבו מזה, הם ימותו מצחוק!". לאחר דיון קצר הסתמנה הסכמה: "זאת האמת,

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

אז ברור שזה צריך להופיע בספר’. שמחתי שהצלחתי לתאר משהו שהתלמידים עצמם יכלו לקחת עליו בעלות, להגיד – 'כן, זה אנחנו, זה שלנו”’.

האם התצפית הגיעה לסיומה – מוצית, התעייפת, ראית ותיארת הכול, אין יותר מה לגלות, הגיע הזמן לסיכום?

"כלל וכלל לא: לא מיציתי, לא ראיתי הכול, לא התעייפתי ולא הגיע הזמן לסיכום.

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

"איך אפשר שלא להסתקרן? מנקודת המבט של מי שבא מתחום מדעי החברה, בית הספר מעניין במיוחד משום שהוא מפגיש בין אוכלוסיות מגוונות ובין בעלי תפקידים חברתיים שונים”

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

משה שרת, 1977, תצלום של בית הספר

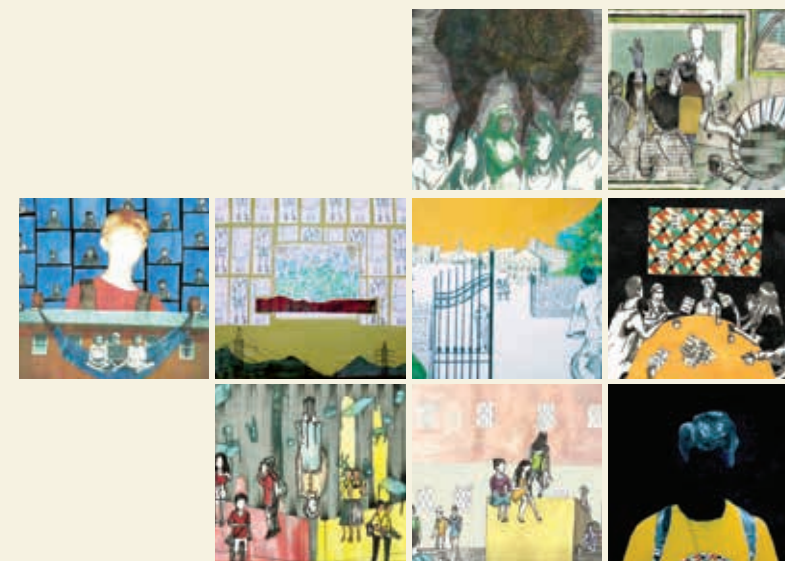
אם תבקש ממני להמשיך בתצפית ובדיווח, אתייצב שוב בחפץ לב בבית הספר. יש עוד הרבה מה לעשות ומה לראות – לדוגמה, להעמיק את התצפית בכיתות החינוך המיוחד, שלא נסקר כלל בדברים שהבאנו כאן. חיי בית הספר בלתי נדלים, והעניין שלי בהם רק גבר”.
מה למדת מהשהות שלך בבית הספר?
"הרבה דברים. בין השאר להתבונן בלי להתערב. הרבה פעמים יש לנו הרגשה שצברנו ניסיון או ידע מיוחדים; שאנחנו יכולים לשפר דברים ולכן עלינו להביע את דעתנו, לשכנע ולהשפיע. בניגוד לכך – וכפי שלמדתי לעתים בדרך הקשה – הצופה צריך להשפיע כמה שפחות. עליו ללמוד להתעניין באחרים מבלי לקדם את סדר היום שלו. התחושה שאתה מבין דברים בכוחות עצמך היא במקרים רבים מכשלה. הדרך הטובה ביותר היא לתת לאנשים להסביר ולפרש את עצמם ואת מעשיהם – פשוט לפנות אליהם ולשאל אותם. הניסיונות שלנו לכפות מסגרות חשיבה חיצוניות על המציאות הנצפית הם לא פעם בעוכרינו. נראה לי שאחד המפתחות החיוניים בעניין זה הוא השקיה – מעגלים של הקשבה, שאלה ותשובה, הרהור ובחינה; בשלב כלשהו, אתה מגיע לתובנה – אָהָה!"
בתובנות ניגע בשיחה השנייה, ב"ציאה מבית הספר", בהמשך הגיליון. בינתיים נביא תמונות אחדות מתוך אוסף התמונות הגדול שציירת. ■

עידן ירון

תמונות מחיי בית הספר

הרהורים לקראת כניסה

אני עומד להיכנס לבית הספר. התחושות המציפות אותי מזכירות במעומעם את היום הראשון בכיתה א' – שלי, ואולי בעיקר של ילדיי. מה צופן בחובו מפגש מחודש ומתמשך זה? האם אשרוד את השנים הקרובות שאני מייעד לצפייה? האם בית הספר אינו מאיים עליי כך שרשמי עלולים להשתבש? האם אוכל לראות בבהירות, מעבר למסך הניסיון האישי והגישה המקצועית שלי? האם אוכל להבין ולהעביר כראוי נקודות מבט רבות ושונות כל כך – של תלמידים, מורים, מחנכים, מנהלים והורים? האם אוכל לתאר כפשוטו, ולהתגבר על נטייתי להכללה מדעית? האם אהיה נאמן לעצמי, למושאי תצפיתי? כיצד אשפיע על התנהגותם? מה אראה ומה אשמע בבית הספר? האם אצליח להשרות על הכתיבה את הטון שאני מעוניין בו – רגיש, פתוח, מהורהר, מחויך, לא דידקטי, לא שיפוטי, לא מתיימר? עד כמה יהיה בכוחי לשתף את קוראיי בחוויית הצפייה? האם חוויית הקריאה תעורר הזדהות; תגרום הנאה; תחולל ולו קורטוב של הבנה?

איורים: שירה גלבוש

מי זה?

תלמידה, מתייחסת אליי: "מי זה?".
תלמיד: "זה האנתרופולוג".
תלמידה: "מה זה אנתרופולוג?".
תלמיד: "מי שעושה עבודת חקר על תרבות".
תלמידה: "אבל כאן אין תרבות".

הילדים נפרדים מהיושב או היושבת על יד ההגה; בימי השבוע, בדרך כלל אימהות; בימי שישי, בעיקר אבות. מחליפים מילים קצרות בהטיית גב מעבר לחלון הפתוח של המכונית החונה. רגע של השתהות, נשיקה קלה או נפנוף ידיים לשלום. אימהות אחדות יוצאות מן המכונית להחלפת מילות פרדה או למתן עצה אחרונה. אימהות מסיעות, אבל גם "חופרות" או – כדבריה של אחת האימהות בטקס בבית הספר: "פותחות חברת הסעות וחפירות בע"מ".

המיית מנוע. ההורים שבים לסדר יומם; הילדים נבלעים בבית הספר. פניהם חתומות; הם נעים בכברות, משרכים רגליים. ממלמלים "בוקר טוב" לשומר הוותיק והחביב, המחלץ בדל חיוך ומרכין ראש, ויורדים במדרגות אל שער הכניסה המסורג. כאחד מכל עשרה – מיעוטם חובש כיפה, רובם גלויי ראש – משתהה בכניסה, נפנה אל המזווה ומנשקה בתיווך כף יד.

המבואה. הלב הפועם

המבואה – ה"לובי" בפי התלמידים – היא לבו הפועם של בית הספר. היא מביאה ומוציאה, וממנה נמתחים עורקים למערך הניהולי, המנהלתי, הפדגוגי והייעוצי של בית הספר. קומת הכניסה, שבמרכזה המבואה, תומכת בכל הקומות האחרות שהן סיבת קיומו של בית הספר: כיתות הלימוד, הסרנאות והמעבדות.

מבואת בית הספר היא חלל גדול שצמד דרגשי ישיבה מדורגים, עשויים עץ כהה, נמתחים משני צדיו. נוסף על הסבה חברתית הדרגשים משמשים להשתהות זמנית – להידוק שרוכים סוררים, לאכילה ולשתייה, להשתקעות במשחק בטלפון הסלולרי ולפעילויות אחרות של "תחזוקה אישית". מסביב לוחות תצוגה מתחלפים המציינים את החגים, המועדים והאירועים המיוחדים המשובצים בלוח בית הספר.

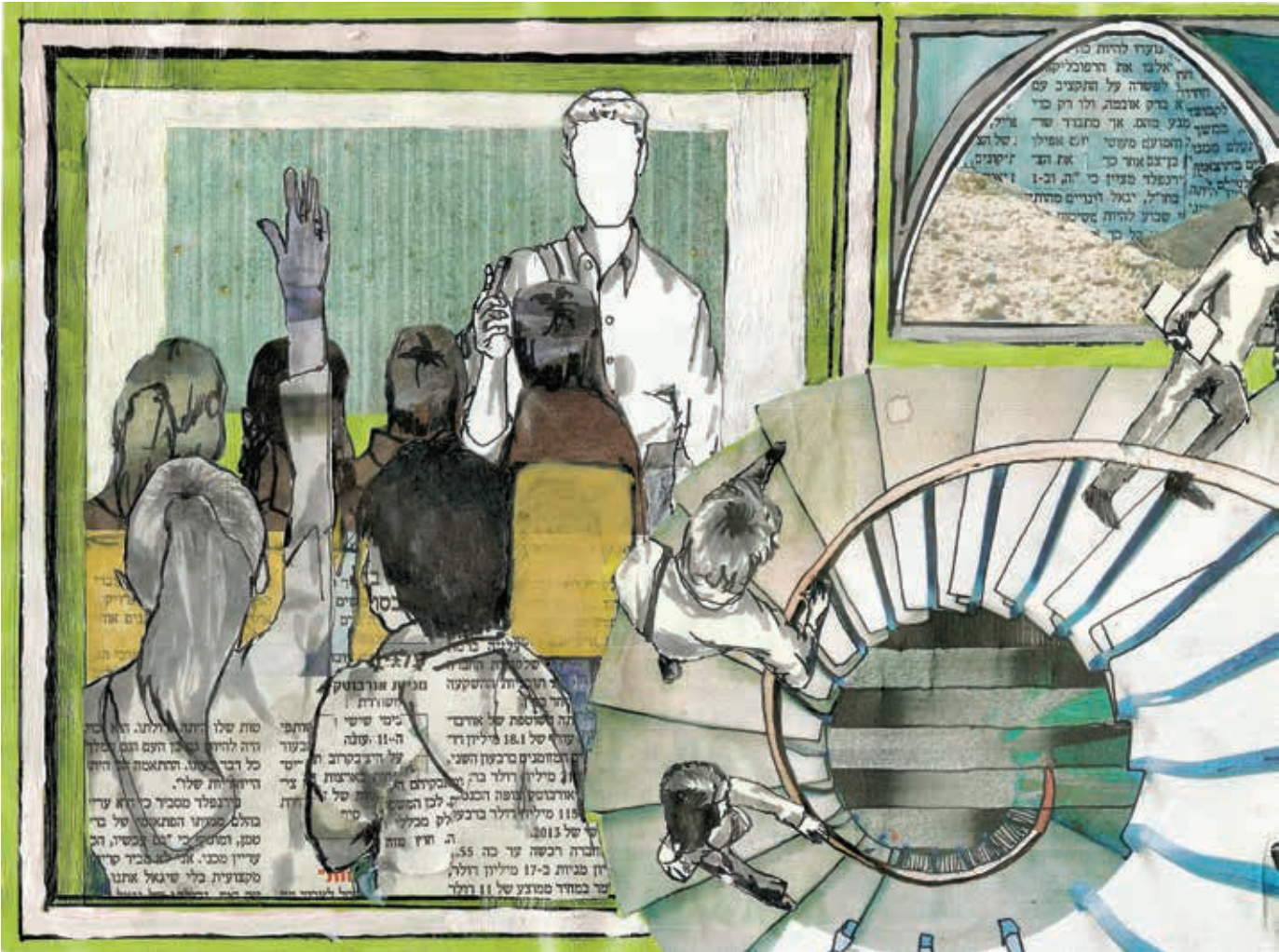
שני תלמידים נושאים שולחן במורד המדרגות. שרוכי נעלי הספורט שלהם נגררים על הרצפה. מורה עוברת לאטה ונושאת לפניה כוס תה מהבילה. תלמיד פוצח בשירה: "תרקרי יפתי, תרקרי עיניים שלי" (רניאל מאור, "לכי לספר לכולם"). תלמיד אחר מזמר: "אין אהבה חזקה כמו שלי, תחפשי אבל לא תמצאי" (עומר אדם, "נצח לצדך"). תלמידות מטופפות לאורך המבואה, בעיניים בוהות, בצעדי רחיפה; הלוך ושוב, פעם מפה פעם משם.

אקלים מבואי < המבואה מציעה סוג של מדר לבחינת "האקלים הבית ספרי" (מושג מטפורי שקשה למדוד). בבתי ספר שאין בהם מבואה פתוחה ומוזמינה כמו בבית הספר שלנו לא מתקיימים מפגש ושיח מעין אלה הנראים כאן (כפי שהתרשמתי בתצפית קצרה בבית ספר אחר): אחרים חולפים דרכה, אחרים משתהים בה; רבים מפגינים את נוכחותם ומחליפים דברי ברכה: "בוקר טוב אחי". המבואה היא אתר שאפשר לזהות בו התנהגויות חריגות – שיטוט חסר תכלית או הברזה מכיתה – ולצוד אותן. המבואה מזמינה תלמידים עם בעיות – תלמידה שהוריה לא הגיעו לקחתה, תלמיד שהוריו "מסננים" אותו בטלפון, תלמיד שמורה "מתנכלת" לו, תלמידה אבודה – ואנשי סגל משתהים בה לצורך חילופי ברכות, שיחות אקראיות, חילופי מידע ופתרון בעיות. המבואה, חלל תמים שאינו מיועד לפעילות מוגדרת, מקרינה על בית הספר כולו ומשפיעה על האקלים השורר בו: "חם פה, ממש חם".

הבחנה מגדרית משתקפת במראה < במבואה, לפני גרם המדרגות, על הקיר הנגדי לשער הכניסה, תלויה מראה מוארכת. הבנות ניגשות אליה, נעמדות קרוב, משפרות הופעה, מחייכות אל דמותן הנשקפת בה. אחדות מבצעות צעדי ריקוד. הבנים מתעלמים במופגן מן המראה ומתגברים על פיתוייה. לכל היותר הם מעיפים אליה מבט מהיר, כבדרך אגב. אין מצב לתפוס בן ניצב מול המראה ומשתעשע עם בבואתו. המראה משקפת נשיות; התעלמות ממנה – גבריות. בת אוחות בידו של בן, מושכת אותו למרכז המבואה, מציבה אותו מול המראה בחיבוק אחורי ומבקשת "להנציח" את התמונה. הבן מבין באיחור את המלכודת, משתחרר ונעלם כלא היה. כך, כבר במבואה, מראה תמימה עושה הבחנה מגדרית חותכת: אוי ל"גברים" שיתעכבו לידה.

תצוגה. הלחם והעובש < בפינת המבואה אורגנה "תצוגת גוף האדם". בין רגמי עיניים ומעיים מוצג פוסטר מדעי המלווה בעבודת חקר שנושאה: "השפעת הטמפרטורה על גדילת העובש על לחם פרוס". בתחתית הפוסטר, המציינת את הניסוי ותוצאותיו, מופיעה המלצה: "לא לאכול לחם או אוכל כלשהו אם גדל עליו עובש, בגלל שכנראה המאכל לא יהיה טרי".

תערוכות מתחלפות < מבואת בית הספר היא מקום חביב במיוחד על תלמידי החינוך המיוחד. כדברי מורה אחת: "לילדים האלה אין הרבה איפה לשבת, והמקום הזה ממלא תפקיד חשוב

1. חללים

שערים

שני שערים בואכה בית הספר: השער העליון והשער התחתון. השער העליון ממוקם בחזית, על מפלס הרחוב. המדרגות היורדות ממנו מובילות אל הכניסה הראשית של בית הספר, הנפתחת אל חלל המבואה. השער התחתון ממוקם בצד האחורי של בית הספר. הבאים בשער זה נכנסים דרך הכניסה התחתונה של המבנה – קומת הקרקע – שמורה אחד מכנה בשם "שער הבושה" ומורה אחרת מתארת אותו כ"באמת כניסה מלמטה, מתחתית התחתיות". מהשער העליון מגיעים התלמידים מכל קצווי העיר; מהתחתון – בעיקר תלמידי "השכונה". השער התחתון, לדברי רכות הייעוץ, "רשמי פחות, וקורץ לחופש ולפיתויים".

הסעות וחפירות בע"מ < השומר ניצב בפתח השער; לצדו ורדים בשפע פריחתם, בוורוד-צהבהב ובאדום בוהק. בוקר אביבי, 07:30. החצר ריקה. מגרש הספורט מיותר. ה"צפרדעים" הירוקות עמוסות אשפה – הררי קרטונים וכוסות חד-פעמיות. מכוניות פולטות בזו אחר זו תלמידים מנומנמים, תחילה בקילוח דק ואחר כך בשטף גובר והולך. בתחילה מגיחות "ההסעות המאורגנות" – מונית או אוטובוס "ילדים"; אחר כך, לקראת 08:00, גלים-גלים של הסעות פרטיות מטעם ההורים.

בחייהם". אבל אליה וקוץ בה: התערוכות המתחלפות במבואה מטרידות את מנוחתם של תלמידי החינוך המיוחד, במיוחד תלמידים לקויי תקשורת, השואפים לסדר קבוע וידוע מראש. על קירות המבואה תלויה תערוכה זמנית על גוף האדם. תלמיד לקוי תקשורת פונה אליי כדי לבדוק "מתי כבר מפרקים את התערוכה?". תשובתי המעורפלת "בשבוע הבא" אינה מניחה את דעתו, והוא פונה לחדר המנהל כדי לקבל תשובה ברורה יותר. כאשר ציורים מושקעים של תלמידים נתלים על קירות מרחב השכבה התלמיד האמור נזעק ותולש אותם בחמת זעם, בזה אחר זה: "מה זה הלכלוך הזה?".

המסדרונות וגרמי המדרגות

גרמי מדרגות משני צדי החלל הפנימי של בניין בית הספר מובילים אל הקומות שמעל ומתחת לקומת הכניסה. הכיתות מאורגנות לפי שכבות. בקצה המסדרון או במרכזו – במיקום אסטרטגי – נמצא חדרה של רכות השכבה, שעינה פקוחה תמיד. כיתות השכבות הבוגרות מרוכזות בכנפו האחת של הבניין; כיתות השכבות הנמוכות בכנף השנייה. המסדרונות אינם ערוצי מעבר סתמיים בין החללים השונים בבית הספר; הם מנקוים אליהם פעילויות לא רשמיות חשובות. רכות הייעוץ: "במסדרונות מתקיימים לפעמים מפגשים מזדמנים בעלי משמעות רבה". מורה: "יש לי זמן לשיחות עם תלמידים רק 'בין לבין', על חשבון ההפסקות. רוב השיחות, ובכללן היותר משמעותיות, מתקיימות במסדרונות". במסדרונות מתקיימים גם מפגשים של תלמידים שהוצאו מהכיתה מסיבות שונות, ואולי "סתם" (מדובר לא פעם באותם תלמידים עצמם). תלמידה: "המורה שונאת אותי; היא הוציאה אותי למסדרון סתם". תלמיד: "כן, בדיוק אותו דבר אֶתִי".

חדר המורים

למרות מיקומו בשולי קומת הכניסה, חדר המורים הוא מרכז עולמם של המורים. רכות הייעוץ: "יש משהו חשוב בישות הזאת שנקראת חדר המורים; זהו לב בית הספר". חדר המורים הוא אולם גדול ומרווח. לאורך הקירות, בשתי שורות הפונות זו אל זו, כיסאות מתכת מרופדים בצבעי אדום-כתום; ביניהם שולחנות פורמייקה נמוכים. על הקירות פוסטרים אמנותיים של וסילי קנדינסקי וגרהרד ריכטר. בצמוד לשני קירות עמדות עם מסופי מחשב. רכונים אליהם מורים הגולשים באינטרנט באמצעות עכברים באדום לוהט, עוברים על חומרי לימוד שונים או נכנסים לתיבות הדואר האלקטרוני.

במרכז החדר כמה שולחנות עץ כבדים, ומורים מסובים אליהם. לפניהם ספרי לימוד – "נוסח ההצלחה במתמטיקה", "סוציולוגיה: במעגלי החברה", "הלאומיות בישראל ובעמים"; קלסרים, מחברות, דפי עבודה, יומנים; חלקם מעיינים או מעלעלים, נפנים לגיהול שיחות מהירות בנושאים מקצועיים תוך כדי לגימה חפוזה מספלי קפה או מבקבוקי משקה קל. תאי דואר עשויים כשובר יונים מוצבים על הקיר ליד דלת הכניסה. על התאים מדבקות עם שמות המורים; בתוכם – מכתבים רשמיים, דפי עבודה, ספרים, קלסרים, מחברות, קלמרים, כוסות נייר ועוד.

מכונות הצילום בפינות החדר הן מרכז פעילות הומה; פולטות דף ועוד דף. מתקן למים חמים-קרים ומכלי קפה נמס, קפה שחור, תה וסוכר מונחים על שיש מוארך. מעל לכיור, על מדף מתכת מסורג, מונחות עשרות כוסות בצורות שונות. שלוש מורות עוסקות בטקס השריית תיונים – בתנועות הרמה והורדה מתואמות. מורות שולפות ממעמקי התיקים יוגורט עם כפית לשימוש אישי או פרי שופע בריאות. חדר המורים כמקלט לרגע – הפוגה קצובה ומדודה והיערכות לקראת חזרה לחזית הכיתה.

מפלגות ומוקדים < המחנכות, המורות והסייעות לחינוך מיוחד מתקבצות בדרך כלל באחת מפיינות חדר המורים, במעגל הפריפריאלי. המנהלת הקודמת של בית הספר מגיעה לביקור חטוף, שמה פעמיה תחילה לחדר המורים ומעירה: "הנה החינוך המיוחד, אני רואה שאתן יושבות באותה פינה כל השנים". סייעת שחה לִי: "אנחנו באמת יושבות בפינה. נוצרות פה מפלגות: שם החינוך הרגיל, כאן החינוך המיוחד".

למורים אחדים יש מקום קבוע – מקום של כבוד – בחדר המורים, ומורים אחרים נמנעים מחדירה

לתחומם. מקומו של מורה שמעמדו נחלש נתפס על ידי מורים אחרים.

בחדר המורים יש נוכחות מוגברת של דמויות מפתח – בדרך כלל מורות מנוסות ותומכות. אחת עונה על שאלתי: "אני רכות היסטוריה ואזרחות; מחנכת כיתה; 37 שנים בבית הספר". מורים ומורות חדשים נמשכים אליהן, מבקשים עצה ותמיכה.

מורה צעיר שבא לבקש עצה מסביר: "היא יודעת לעשות אבחנות מדויקות מאוד; היא קונקרטית ומציעה פתרונות מידיים בזמן אמת לבעיות סבוכות. למורה זמן מוגבל ביותר במהלך היום; הוא לא יכול לשבת ולהתדיין; הוא נזקק לתשובות קצרות ותכליתיות, והיא נותנת אותן. מבחינתי, היא המוקד".

מרכז תקשורת < חדר המורים הוא מרכז תקשורת ראשון במעלה להעברת מידע חיוני, לתיאומים ולרכילות. כאן מספרים לא פעם, בהרכנת ראש, "סודות מהחדר" (מכיתות הלימוד, ממשררי ההנהלה, מחדרי המזכירות). להערכת המנהל, "תופעה זו של 'חבורת סוד מוחלט בהחלט' נחלשה בשנים האחרונות, בגלל שינוי בתרבות הארגונית. הביטוי 'שמעתי ש...' איבר מעוצמתו". חדר המורים הוא אתר חיוני בשיטוט היומי של סגל הניהול של בית הספר – ערך רב נודע לשיחות המתנהלות בו עם המורים. המורים עצמם מסתערים לעתים על המנהל שהגיח אל הטריטוריה שלהם. המנהל, בכנס מורים: "החלום שלי הוא שכאשר אני נכנס לחדר המורים ידברו אתי סימולטנית רק שלושה מורים".

מצור < על חדר המורים צרים דרך קבע תלמידים רבים המחפשים מורה זה או אחר על חשבון זמן ההפסקה והמנוחה שלהם: "מישהו ראה את י'?" מתברר שזמן השיעור אינו מספיק, ואם אי אפשר לתפוס את המורה במסדרון, אין בררה אלא להטריד את מנוחתו בחדר המורים – שעל דלתו קבוע השלט הרגיל: "הכניסה לתלמידים אסורה". התלמידים אינם נכנסים בגופם אל חדר המורים, אלא חודרים אותו במבטיהם ובהפצרותיהם הבלתי נלאות. מנוחת הלוחמים של המורים, הנדרשים להפוגה, נפגעת.

חדר מורים מטפורי < הביטוי "חדר המורים" הוא לעתים מטפורי – מצביע על כלל המורים בבית הספר. חדר המורים של בית הספר עובר תהליך האנשה, מכוח זיהוי עם סגל המורים. בהתאם לכך, תארו – כמו "שקט", "סוער", "מתוח", וכדומה – מציינים את האווירה השוררת בקרב המורים. רכות: "כל חדר מורים צריך הנהגה מתוכו ולמענו". מורה פורשת מקבלת "שי צנוע, בשם חדר המורים".

בהשתלמות צוות המורים משוחחים על "מה שעבר לאחרונה על חדר המורים". לאחר ניסיון לבירור העניין אחת הרכוזות קוראת "להצמיח מחדש את חדר המורים". היא מביעה את תקוותה ש"חדר המורים יהיה בית כנסת אחד, לא משנה מאילו מעגלים המורים באים ומאילו תחומים". היא מקנחת באמירה: "אם האדם הוא תכנית נוף מולדתו, המורה הוא תבנית נוף חדר המורים".

השירותים

האחראי לתחזוקה מציין כי עובד מיוחד מקדיש שעה שלמה בכל יום לפיזור נייר טואלט בחדרי השירותים. בכל תא שמים ארבעה גלילים, וסוגרים בבורג מיוחד. ניקיון השירותים הוא משימה בפני עצמה, המחייבת עבודה רבה. שירותים נקיים ומצוידים היטב הם אתגר יומיומי שבית הספר מתקשה לעמוד בו. בסוף יום הלימודים השירותים מאבדים מחנם: ניירות טואלט מרוטים מתגוללים על הרצפה ונדבקים לסוליות; שרידי נייר מצפים את מכסי האסלות; שלוליות נקוות על הרצפה. מנהלת חטיבת הביניים מציינת באוזניי, במבוכת מה, כי מישהו משתין באופן קבוע על ניירות הטואלט המקובעים אל הקיר. היא נזכרת שבבית הספר הקודם שעבדה בו אחד התלמידים ניתץ את האסלות בפטיש באורח שיטתי.

עובד מבוגר יותר ועובדת צעירה אמונים על מלאכת הניקיון בבית הספר. הם נעים במסדרונות ברוב חן ומקדמים את העוברים והשבים בברכת בוקר טוב. ידיהם, האוחזות במגבים, עמוסות עבודה. השירותים ("מילה נקייה") מציינים לכאורה את המקום שבו נאלמות המילים, שבו הדברים "נעשים מאליהם". עם זאת – הם אינם נעדרים מן השיח, ואף אינם נעדרי שיח. מלבד השיחות המשוחרות המתקיימות שם בעל פה ובטלפון הסלולרי, רבים רואים צורך להעביר שם מסרים שבכתב, לרוב "חתרניים". מסרים אחרים מועברים שם בדרך של השחתה ופריקת עול.

מה זה סוציולוג?

תלמידה: "מי אתה?". **אני:** "אני סוציולוג, ואני מנסה להבין מה מתרחש בבית הספר". **תלמידה:** "מה זה סוציולוג?". **אני:** "זה מישהו שחוקר את החברה". **תלמידה:** "אה, שיהיה בהצלחה!".

הספרייה

אני הולך בעקבות תלמיד אל הספרייה, עובר בדלת הזכוכית, חולף על פני מדפי הספרים. פה ושם באולם הרחב יושבים תלמידים מסביב לשולחנות פורמייקה המכותרים בארבעה כיסאות – קוראים עיתונים; מעיינים בספרים; רוכנים על מחברות; פותרים בעיות במשותף, לפעמים בסיוע חונך או מורה.

ספריות מטבען מעדיפות את המילה הכתובה, ולפיכך גם המילה המדוברת מהוסה. הספרנית, בהתאם לדימוי הרווח, עסוקה רוב הזמן בשמירה על השקט. אבל כאן הספרייה משמשת חממה הומה ללמידה. מנהלת חטיבת הביניים מסבירה: "ספריית בית הספר שלנו מתייחדת מספריות אחרות בכך שאפשר לדבר בה; שכל הזמן לומדים בה, מנהלים דיאלוג, בקבוצות קטנות וגדולות". הספרנית מוסיפה: "בספרייה לומדים בקבוצות, ולכן לא יכולה להיות כאן דממה; אבל אני משתדלת לשמור על רמת רעש נמוכה".

למרות הפתיחות המזמינה של הספרייה, היא אינה מעוררת התנהגות פורקת עול כמו המסדרונות או החצר בעת ההפסקה. כאן הקול מתון יותר, המילים שקולות יותר וההתנהגות בכללה מרוסנת יותר. רבים מתלמידי החינוך המיוחד משתמשים בספרייה כככיתה, ומכבדים את אוירתה; מקצתם יושבים בכניסה עם הטלפון הסלולרי ביד, ומקבלים בסבר פנים יפות את כל היוצא והבא.

מכיוון שהספרייה הפכה ברבות השנים לאתר מרכזי טקסים ולהתכנסויות, מתקיים בה מתח מתמיד בין רכזי השכבות לבין הספרניות באשר לחשיבות הפעילות השוטפת והצורך להימנע מלהשחית אותה: הספרניות פונות בקריאה, מעוררת המחלוקת, שלא להכניס שתייה לספרייה – מתוך דאגה לגורלו של השטיח האדמדם מקיר לקיר, הדהוי משכבר, המחייב הקפדה יתרה.

פינת התנשאות. אין צורך לקרוא < בספרייה הוקמה לאחרונה פינה שבה מוצגות בכל שבוע יצירות מופת מהספרות. הספרניות מציעות בעיתון הספרייה שלוש סיבות מדוע כדאי להביט בפינה החדשה: "ראשית, כי תמצאו שם ספרים שרוב הסיכויים שהם ספרים טובים מאוד; שנית, גם אם לא תקראו את הספרים (רוב האנשים לא קראו את רוב יצירות המופת) תזכרו אותם, ואם תיתקלו בביטוי מאחד מהם תדעו מה מקורו ומה משמעותו; שלישית, כאשר תיקלעו לשיחה עם אנשים משכילים שינסו להתנשא עליכם ולדבר על ספרות גבוהה, תוכלו להראות להם שאתם יודעים לא פחות מהם (ואולי אפילו להתנשא עליהם קצת)".

רבי מבר < עיתון הספרייה: הספר הזוכה ב"מצעד הספרים השנתי" הוא... "משחקי הרעב" של סוזן קולינס. ספרנית: "זהו ללא ספק הספר הנקרא ביותר, על ידי בנים ובנות כאחד, מכיתה ז' ועד כיתה י"ב. הוא גם הנגנב ביותר: פעמיים גנבו אותו, והיה עלינו לרכוש עותקים חדשים". הספרנית מעידה שסדרה אחרת הנקראת בשקיקה היא **פְּרָסִי ג'ֶקסון** של ריק ריירדן. מתברר ש"ספרי פרסי ג'קסון החזירו את הנוער לקריאת ספרים". גיבור הסדרה מעורר הודעות בין השאר משום ש"לפרסי, כמו לכל כך הרבה ילדים ברור הזה, יש הפרעת קשב וריכוז. קשה לו ומפריע לו, ולא תמיד מצליח לו; אבל פרסי הוא גיבור אמיתי, ולא רק בגלל שאבא שלו אֵל". המחבר עצמו הוא מורה לאנגלית והיסטוריה בקליפורניה ובטקסס. הספר מוקדש "לגברת פאבסט, המורה שלי לאנגלית מכיתה ח', שבזכותה יצאתי לדרכי כסופר".

מגרש הספורט

מגרש הספורט נמצא בחצר האחורית של בית הספר. הבנים משחקים כדורגל. מורה: "קדימה, אנחנו בשוויון ארבע". הבנים המשולהבים מגיעים את הכדור, וקוראים לילדים בשמם: "עומר", "תומר". האוויר רווי הוראות קולניות: "תן, תן!", "תעזיף!", "תבעט!", "צר שני!", "בין הרגליים", "על הקו!", "שנה כיוון!", "אני אתך!".

מדי פעם נשמעות צעקות כמו: "יא בן זונה, גורביץ" או "תנחום השמן". מילת הגנאי "ערבי" – המשמשת תווית כללית לציון אי-שביעות רצון מהתנהגויות מסוימות – נשמעת שוב ושוב: תלמיד בועט את הכדור החוצה: "וואו, איזה ילד ערבי אתה!"; תלמיד מנסה לפרוץ אל השער בכוחות עצמו: "תגיד לי, יא ערבי, אתה לא יודע למסור?". תלמיד מבוגר יותר עובר לאורך הקווים ושר במלוא הגרון: "לא רוצה להתעורר ולחזור למציאות, כי שם זה פשוט סיוט" (עומר אדם, "מאמי זה נגמר").

התלמידים מחולקים לשתי קבוצות: האחת לובשת בגדי התעמלות רגילים; השנייה מצוידת גם

באפור צהוב שמודפס עליו הלוגו השחור PUMA. אחד התלמידים מבצע "עברה", ועמיתו נשכב על משטח האספלט ואוחז ברגלו. מורה: "מי הרג אותו? הכדור עובר לגופיות".

הבנות משחקות מחניים. במקום הקריאות המנחות והקללות הנמרצות העולות בשיעורי האימון הגופני של הבנים, את האוויר כאן חותכות צווחות מסמרות שיער מסוג "וואוו" ו"יאו", הנקטעות רק לצליל הצורם של המשרוקית של המורה. המורה: "ככה זה בנות; אין מה לעשות. נקודה".

מחששה ומעשנה

בעוד ש"המחששה" צמודה לשער התחתון של בית הספר, ה"מעשנה" צמודה לשער העליון שלו. במחששה מבלים התלמידים והתלמידות העוברים במודע על תקנות בית הספר; במעשנה מבלים מורים מעשנים המקטרים ברשות ובסמכות, אם גם לא בברכת בית הספר. המחששה והמעשנה הן מרחבים אלטרנטיביים.

מחששה. **"מה שבא ליד"** < אני מבקר לראשונה במחששה: מעקות אבן; גרם מדרגות יורד לפשפש נעול המשמש גם "נקודת הברזה" – מטפסים עליו ויוצאים ממנו אל החופש. מסביב ים של בדלי סיגריות מעושנות עד הפילטר, חפיסות סיגריות רמוסות לרוב, שקיות נייר מוכתמות מעוטרות בכתובת "בתיאבון", עטיפות של חטיפים ודברי מתיקה. השעה 11:45. הפסקה. 12 תלמידים יושבים על הגדר ומעשנים.

אני: "שלום לכולם" [מתיישב על הגדר לצד התלמידים].

התלמידים מתבוננים בי בחשדנות.

תלמיד: "אתה מורה חדש?".

אני: "לא".

תלמידה: "אתה ממשרד החינוך?".

אני: "לא".

תלמיד: "אתה בלש?".

אני: "לא ולא! שמי עידן, ואני מנסה להבין מה קורה בבית ספר; אחר כך גם אולי יצא מזה ספר".

תלמיד: "ספר?".

אני: "ספר".

תלמיד: "או מה אתה רוצה לשאול?".

אני: "איך קוראים לזה פה?".

תלמידה: "זה המחששה".

אני: "ואין עוד מקום?".

תלמיד: "לא. יש מחוץ לבית הספר, אבל לא כאן".

תלמיד מכריז: "קוראים לי משה... תרשום, תרשום; ככה אני אכנס לספר" [תלמידים אחרים מתְּקרים מחזיקים אחריו ומנרבים את שמם].

אני: "לא צריך, בספר הזה אין שמות".

תלמידה: "אז תזכיר אותי לפחות בעילום שם".

אני: "בסדר, בשמחה".

תלמיד חדש מגיע ושולף סיגריה. תלמידים: "היי, אתה לא רואה?!" [מצביעים עליי]. התלמיד מעלים באורח פלא את הסיגריה.

תלמידים: "לא, סתם צחקנו. הוא בסדר; זה הסופר שלנו".

תלמיד: "וואלה?".

תלמידים: "וואלה?".

תלמיד: "אז אפשר לעשן?".

אני: "זה לא מומלץ, וגם אסור; אבל אני לא כאן כדי להטיף לכם".

תלמידים: "תשאל עוד!".

אני: "כולם פה מעשנים?".

תלמיד: "לא, יש כאלה שבאו בשביל החברים".

אני: "מאיזה כיתות אתם?".

תלמיד: "באים לפה ילדים מכיתה ז' ועד כיתה י"ב".

אני: "ומה מעשנים פה?".

תלמיד: "מה שבא ליד".

ספר?

שיעור לשון בכיתה י'. **מורה:** "ניקח שם עצם, כמו 'ספר'; נוסיף לו שם תואר, כמו 'מעניין'". **תלמיד:** "אין כזה!".

תלמידה: "יש חברות שבהן הכנות עושות כל היום 'מה קרה לך?'; אין מצב שבחבורה כזאת תהיה מישהי שעושה 'אתמול קראתי ספר מה זה מעניין'".

אני: "ומה עוד?"

תלמיד: "לא, זה לא; רק סיגריות".

אני: "מכל הסוגים?"

תלמיד: "כן, יש כאלה שמעשנים סיגריות מגולגלות; אתה יודע מה זה?"

אני: "כן, יש לי מושג".

תלמיד: "אהה, תוךָה שגם אתה עישנת פעם".

אני: "מורה ומתוודה".

אני: "ומישהו בא לברוק?"

תלמידה: "כן, מדי פעם מגיעים מורים תורנים".

אני: "ואז?"

תלמיד: "אז מישהו צועק 'מוֹרָה, מוֹרָה! או שורק, וכולם מורידים".

אני: "מה זה 'מורידים'?"

תלמיד: "אה, יש שיטות שונות".

אני: "כמו למשל?"

תלמיד: "בוא נדגים לך, אבל איך תכתוב את זה?"

אני: "נראה, תדגימו; אני אכתוב".

תלמיד: "אז ככה [מדגים: משפשף את קצה הסיגריה בקרקע, מכבה אותה ומשאיר אותה בידו] – ככה אפשר אחר כך להדליק מחדש".

תלמיד: "והפחדנים פשוט זורקים את הסיגריה מהיד כאילו לא קרה כלום".

תלמיד: "אפשר גם ככה [מדגים: סיבוב פרק היד כלפי פנים, והסתרת הסיגריה בין האצבעות בתוך האגרוף] אבל זה למתחילים".

אני: "הבנתי, ומה למתקדמים?"

תלמיד: "אז ככה" [מדגים: משאיר את הסיגריה דלוקה ביד, ומכניס אותה אל תוך שרוול הקפוצ'ון].

תלמיד: "וגם ככה" [מדגים: משאיר את הסיגריה דלוקה, ומכניס אותה אל תוך הכיס הקדמי של הקפוצ'ון].

אני: "ולא נשרפים?"

תלמיד: "למה, מה פתאום?"

תלמיד: "רגע, רגע, אני אראה לך עוד שיטה".

אני: "מה?"

תלמיד: "שים לב" [מדגים: מצמיד את יתרת הסיגריה אל קצה הלשון, מסובב את הלשון כלפי פנים וסוגר את הפה. הסיגריה נעלמה כלא הייתה].

אני: "וואו, זה היה מדהים... ולכולם פה יש סיגריות?"

תלמיד: "לא תמיד".

אני: "ואז?"

תלמיד: "כשיש מחסור עושים 'חצי סיגריה".

אני: "כלומר?"

תלמיד: "אחד מעשן חצי, ומעביר אותה לשני".

אני: "ומה עוד?"

תלמיד: "כל מי שבא לפה זה 'תביא שכטה', או 'תן לי לייט'".

אני: "ומה זה?"

תלמיד: "זה ילדים שקונים לפעמים, אבל ברוב המקרים לוקחים מחברים".

תלמיד: "ויש גם 'תן לי, אין לי'".

אני: "וזה?"

תלמיד: "כאלה שאף פעם לא מביאים, אבל לוקחים מחברים".

תלמיד: "אני, מי שלא קונה, אנ'לא מביא לו. זה הכלל שלי. אם הוא נתקע, אני אביא לו; אבל אם הוא סתם אף פעם לא מביא, אני לא אביא לו".

תלמידה: "למה ככה? אני למדתי בבית שאם מישהו מושיט יד, תמיד צריך לתת לו. כשמבקשים ממני, אני מביאה".

הצלצול נשמע למרחוק: תלמידה: "תבוא, היה כיף לדבר אתך".

אני: "בטח אבוא, יש לי עוד הרבה שאלות".

תלמידה: "טוב, אז תבוא מחר".

אני: "אני אבוא, לא בטוח מחר".

תלמידה: "לא, רגע, אז תיקח את הטלפון שלי כדי שתוכל לברוק אם אנחנו כאן".

אני: "אל תדאגי, אני אבוא ואמצא אתכם".

תלמידה: "טוב, אז ביי".

אני: "ביי".

"והם לא מרביצים לך מכות?" < תלמידה במחששה: "שים לב שכמעט אין פה אשכנזים". אני: "מה זה אשכנזים?". תלמידה: "גם אני חצי אשכנזייה, אבל אני מתכוונת לחכמים האלה שהכול מסודר להם בבית, שאין להם בעיות ושהם מרשים לעצמם ללמוד".

המחששה נעתרת לדימויים שונים: המחששה היא מעין "חצר אחורית" של בית הספר, ומסתופפות בה קבוצות רחויות מבחינה חברתית. המחששה היא מעין "חלון אחורי" שדרכו נשקף בית הספר באורח ייחודי; מעין "שמורת טבע" ביצתית שמלכלכים בה סחלבים נדירים שאינם מתגלים בבית הגידול הרגיל. במחששה עולים סוגי "רעלנים" שלא רצוי לכלוא בחללים הסגורים של בית הספר. היא מאפשרת "פליטת קיטור" שהיה עלול להתפרץ במסגרות ממוסדות יותר וסובלניות פחות. המחששה נמצאת "מחוץ לגדר" ובו בזמן "בתוך הגדר": התלמידים השוהים בה נתונים למידה כלשהי של שליטה; הם נמצאים במתחם בית הספר.

אני שואל את התלמידים מה נותנת להם המחששה.

תלמיד: "זה קודם כול מקום מרגיע – גם כשאין סיגריות, אנחנו באים לכאן כדי להירגע מהלחצים של בית הספר".

תלמידה: "אני מוצאת כאן קודם כול אנשים כמוני, רגילים, פשוטים, שכיף לדבר אתם. פתאום זה להתנתק מהמציאות; צוחקים, נהנים, נרגעים".

האווירה במחששה מזמינה, מקבלת, מאפשרת, זורמת, חמה ושוויונית: החריג מתקבל כשווה זכויות, וקולו עשוי להישמע ללא השיפוטיות האופיינית להקשרים רשמיים אחרים של בית הספר. המחששה משמשת לעתים קרובות סוג של סביבה טיפולית שבה תלמידים ותלמידות במשבר זוכים להבנה ולתמיכה מאחרים המזדהים אתם ושותפים לגורלם. מתפתחת כאן מערכת "תן וקח", המחדדת את הרגישות ההרדית ומחזקת את תחושת הערך של כל המשתתפים. צעקה מהדהדת במגרש הספורט של בית הספר: "מי שכח תיק במחששה?".

מורה מתוודה לפניי: "היום אנחנו יוצאים נגר המחששה, אבל גם אנחנו היינו שם בזמננו; באנו לשם בגלל האווירה".

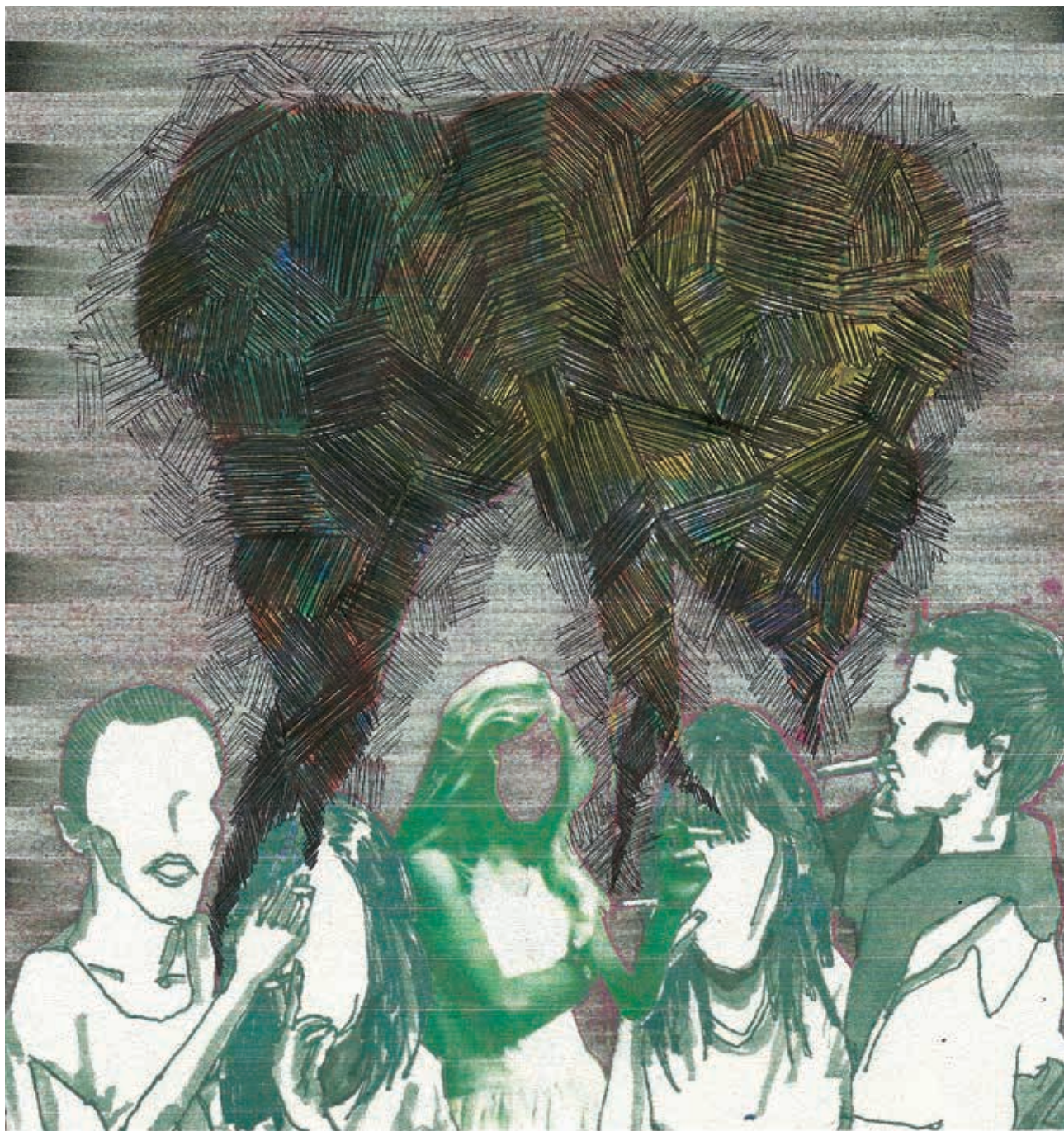
תלמידים "טובים", שאינם שותפים לחוויית המחששה, רואים אותה ואת יושביה בעיניים אחרות לחלוטין: תלמידים פונים אליי בבקשה שאביא דוגמה לממצא מפתיע שגיליתי בבית הספר. לאחר שהות מה, אני מספר להם על חוויות המחששה. "איך אתה יודע?", הם שואלים אותי. אני משיב שאני יושב עם התלמידים ומדבר אתם. "והם לא מרביצים לך מכות?", הם שואלים.

שחרור קיטור ב"מעשנה" < מכתב ברשת מהנהלת בית הספר: "למורים המעשנים שלום רב. לאחר השקעה גדולה ומאמצים רבים – מתחם עישון חדש הוקם במיוחד בעבורכם. אנו נמשיך לשפר ולטפח את המתחם והוא יעמוד לרשותכם ולשימושכם... אנו מודים לכם על הבנתכם לצורכי בית הספר, ומאחלים לכם שהות נעימה במתחם החדש".

אני מבקר במתחם העישון החדש, המעשנה – אחותה הבכירה והנאה של המחששה. המעשנה של המורים ממוקמת במגורון קטן בן חדר אחד שהונח לצד הבניין הראשי ובמקביל אליו והוסתר מאחורי גדר עץ גבוהה שלרגליה עציצי פרחים מטופחים. מורה נכנס בחיוך רחב: "זאת התחנה טרבלינקה?". בדיחות שואה נפוצות במעשנה, כמו במחששה.

האווירה המיוחדת במעשנה מאפשרת – נוסף על בדיחות שואה – לפתוח גם נושאים רגישים אחרים. כשם שהדיבור במחששה משוחרר, ישיר ומידי יותר, כך גם הדיבור במעשנה. בחדר יושבות שלוש מורות, שתיים מסורתיות ואחת דתייה. המורה הדתייה מספרת: "יום אחד הגיע לכיתה תלמיד באיחור. 'מצטער', אמר, 'היה תור ארוך בדרך למזווה'. נתתי לו להיכנס, זה הגניב אותי".

מורה אחרת קמה ממקומה, יוצאת, נכנסת שוב אל המעשנה, מושיטה את ידה אל המקום שבו הייתה אמורה להיות מזווה, ואומרת: "כוס אֶמָּה". "כן", מגיבה המורה הדתייה, "זה סוג של רפלקס מותנה".

2. זמן

לוח פדגוגי קדוש

בית הספר מתנהל לפי "שנת לימודים", שנמשכת כעשרה חודשים. שנת הלימודים של בית הספר מושתתת על "אבני יסוד" שנקבעו על ידי משרד החינוך, ובכלל זה חופשות בחגי ישראל ובמועדיו, בתוספת אירועי בית הספר המשובצים בלוח מבעוד מועד. "השנה הפדגוגית" מחולקת למחציות, ובכל אחת מהן שני רבעונים. בתום רבעון א' ורבעון ג' כל תלמיד מקבל "גיליון הערכת רמת הישגים". גיליון זה אינו חתום ואינו מסמך רשמי. במחציות כל

תלמיד מקבל תעודת מחצית. תעודה זו חתומה על ידי המחנך, הרכות והמנהל, ומשמשת מסמך רשמי. סיכום מחנך המופיע בתחתית התעודה כולל מלל כגון: "ד', את נערה חברותית, בוגרת, דעתנית ומעורבת בפעילות החברתית. למדת מתוך עניין והבנה ותרמת רבות לדיונים בשיעורים. הישגייך טובים מאוד. בהצלחה בהמשך".

בלוח נקבעים מועדי ישיבות היכרות; ישיבות פדגוגיות; אספות הורים; כנסי מורים; ימי תלמיד; ערב מעברים, בוקר מגמות; ימי ציון מיוחדים; טיולים, ימי שדה ומסעות; אירועים חברתיים ואירועי ספורט.

סגנית המנהל, האמונה על הטיפול בנושא, מדגישה כי "הלוח הפדגוגי קדוש ואין בו כל שינויים (למעט יוצאים מן הכלל נדירים)".

עתים לתורה < חיי בית הספר מתנהלים לפי הצלצול. "לוח הצלצולים" מחלק את היום למקצבים קבועים של שיעורים והפסקות. בחווייתם של מורים רבים השיעורים מסתיימים עוד בטרם התחילו. הם מופתעים מהצלצול ומביעים תסכול על שהשיעור הסתיים מבלי שהספיקו להעביר כראוי ולו רעיון אחד.

גם המורים שותפים לא פעם לקיצור זמני השיעורים. מנהל בית הספר במנשר למורות ולמורים: "תופעת הכניסה המאוחרת לשיעורים או יציאה לפני הצלצול חוזרת ונשנית, ואני מבקש באופן מיוחד להקפיד בעניין זה. מאוד לא נעים לראות כיתה ממתינה דקות ארוכות לכניסת המורה, או כיתה מסיימת שיעור דקות לפני הצלצול".

זמן השיעורים עצמו נמרח לעתים. ככלל, ההתארגנות בתחילת השיעור דורשת כעשר דקות. מנהל בית הספר מספר שישנם מורים המתמחים בקריאת שמות התלמידים במשך דקות ארוכות. התלמידים מצדם מנסים להרוויח זמן שיעור ועוסקים בנושאים צדדיים. גם כאשר המורה מסמנת שהשיעור התחיל, תלמידים רבים מתעלמים.

מורה נתונה בעיצומה של קריאת הסיפור "יגון" של צ'כוב. יונה העגלון מגיע אל העיר הגדולה. תלמידה מפטפטת. מורה: "את מפריעה!". תלמידה: "אבל עוד לא התחלנו בשיעור". היחידות המוקדשות לשיעור קצרות, שלב הפתיחה נושק לשלב הסגירה; בין לבין מורים מנסים לכסות את החומר, לעתים לשווא.

ספירה אחורה, ספירה קדימה < בניגוד למשך השיעורים, שהתלמידים סופרים לאחור, משך ההפסקה נספר קדימה. השיעורים הם "בשביל המורים"; ההפסקות – "בשביל התלמידים". רכות אומרת, כאשר תלמידים מפריעים בפעילות חברתית: "אני שמחה שהדברים גולשים להפסקה, כי לפחות עכשיו תהיו מודעים למשמעות הזמן". בניגוד להפסקה המוקדשת ל"משחק", השיעור מוקדש ל"עבודה". מורה: "קדימה, עוד לא התחלנו לעשות עבודה". צלצול. המורה: "משוחררים".

שיאים בשגרה

את טקסי בית הספר מנהיגה מורה שהתמחתה בתחום טקסים פומביים בכלל ובטקסים בתיכון בפרט. הטקסים הם אירועי שיא בתוך שגרת הלימודים. כוחם נובע מהסדר הקבוע שבו הם חוזרים על עצמם מדי שנה בשנה.

יום פתיחת שנת הלימודים < מנהל: "החופש הגדול נבלע מאחור, היה כלא היה". תלמידי שכבת י"ב מתייצבים בבית הספר השכם בבוקר, לובשים חולצות טי לבנות עם הכיתוב "שמיניסט" מלפנים ו"טבעי שלא תשלוט בעצמך" מאחור. על לחייהם קווי צבע אופקיים ירקרקים. הם משתדלים שלא לאבד שליטה; רכות השכבה – בחולצה דומה ("שמיניסטית") – משגיחה עליהם, "על כל מקרה".

התלמידים הוותיקים נערכים במדרגות היורדות אל חצר בית הספר, בסמוך לשער הכניסה, ומקבלים את פני התלמידים הצעירים בתשואות ובמחולות, כשברקע מוזיקת היפ-הופ מחרישת אוזניים. מדי פעם נשמעת הקריאה "כיתה ז', כיתה ז'", והתלמיד או התלמידה זוכים לליווי צמוד מלהקה של תלמידי י"ב עד למבואה. התלמידים הצעירים נפעמים ונרגשים וגם קצת מבוהלים. בשער הכניסה מקבלים אותם שני תלמידים תלויים ברתמות טיפוס המעוגנות למשקוף, ומתנודדים באוויר: "כן היה נחמד, אבל גם קצת מפחיד; למה צריך לתלות תלמידים בשער בית הספר?", אומר

על רגל אחת
מורה: "מה התנ"ך מנסה להגיד?". תלמיד: "בני אדם אאוט, אלוהים אין".

השרות יחד – אינו דבר פשוט. זה לא מקובל במדינה. קודם כול, כל הכבוד, תודה!". מנהל בית הספר מפרש: "השאלה שנשאלת לאחר למעלה משישים שנות עצמאות היא לאן הולכות החברה והמדינה? הטקס מציין שיש בחברה הישראלית קשיים... מחצית אינה סוף פסוק או סימן קריאה; היא מאפשרת להציב סימני שאלה, לחשוב ולבחור".

מסיבת פורים. "המנהל תולה בגדים" < לקראת פורים, התכונה רבה. תלמידים ומורים כאחד עסוקים בהכנות נמרצות. התלמידים מופיעים עם חיוך רחב על פניהם – מקצתם בתחפושת מלאה, אחרים מצוידים באביזרים (כובעים, קסדות, זקנים, קרניים, שיניים או אוזניים בולטות, מסכות, גלימות, הילות, כפפות, פאות במגוון צבעים, שרשרות פרחים); מיעוטם בלבוש רגיל.

נסיכה הדורה מהלכת ליד מכשפה כעורה; שפנפנות חולפות על פני חתלתולות; לוחמים אמיצים מתחככים במפלצות מטילות אימה. כנפיים רבות מרפרפות באוויר – שחורות, לבנות או ורודות. בנות מרחפות כפיות מכושפות; שלישייה של קופים מתרוצצת במסדרונות. קבוצה של בנים מרוממת את האווירה בבגדי גוף צמודים, שמלמלות ורודות וכנפיים מרושתות. לפתע נכנסת בשעטה קבוצה של רוכבי אופניים הלוכשים אפורי "משטרה" על גוף חשוף ומכנסיים צמודים כחולים; למותניהם אקדחים ואזיקונים.

תלמיד מגיע אליי בהתרגשות: "תרשום, המנהל תולה בגדים". המנהל מופיע, באופן מרשים ויצירתי, עם מתקן המשמש לתליית כביסה, ומצמיד אליו חולצות צבעוניות של בית הספר. הוא חובש על פדחתו פאה שחורה; על ידיו, מותניו ורגליו מלופפות חולצות בשלל צבעים. הוא מציע את מרכולתו לכל מי שחולף על פניו: "חולצות, חולצות! בואו למרוד!".

טקס יום השואה. "די, אני צוחק אתכם" < האחראית לטקסים בונה את גרעין הטקס, בסיועה של ועדת היגוי הכוללת מורים ותלמידים. היא מתכננת אתם את האמירה המשמעותית ואת התכנים הייחודיים של כל טקס וטקס.

הטקס מתקיים באולם בית הספר – קודם לחטיבה הצעירה ואחר כך לחטיבה העליונה. התלמידים והתלמידות בחולצות לבנות. משתתפים: קרייני רצף, קוראי קטעים, מקהלת בנות, מורה המנגן באורגן ורקדנית.

"יזכור אלוהים את נשמות אחינו בני ישראל...".

"השנה יעסוק הטקס בנושא היחיד והיחד, בין התפרקות לשיתוף וסולידריות... המאבק הנואש להישרדות גרם פעמים רבות לבלבול ולהתלבטות קשה בבחירה בין הצלת ה'יחיד' לבין שמירה על ה'יחד', והעלה שאלות ודילמות ערכיות קשות. אף על פי כן, בתקופת המלחמה היו הדאגה, הערבות והאחריות ההדדית עוגן של חמלה, שפיות ולעמים הצלה בעבור הקורבנות. ערכות הדדית וסולידריות מבטאים חלק מן המארג האנושי היהודי, אשר ביקש להיאחז בחיים ולתת להם משמעות גם בתקופות האפלות ביותר של המין האנושי".

המחששה כמרקחה. התלמידים החיים בשולי בית הספר מוצאים דרך להפיג את המתח.

תלמיד: "קראתי באינטרנט מִןֹּה בריחה: 'כמה כלבים מתו בשואה? שיה מיליון'".

קריאות מחאה.

תלמיד: "די, אני צוחק אתכם, יא יצורים, קצת צחוק".

תלמיד: "מה היו המילים האחרונות בספר של אנה פרנק? 'רגע, דופקים בדלת'".

תלמיד: "זה מצחיק זה?! בא לי לשים לך טלאי צהוב על הדלת של הלוקר".

כאשר התלמידים מתפזרים, אני מספר לתלמיד שיום את הצחוקים שוויקטור פרנקל, שהיה בעצמו אסיר במחנה ריכוז נאצי, סיפר כי באופן לא צפוי השתלט על האסירים סוג מוזר של הומור אפל. הוא גם העיד שהומור עשוי לסייע לאדם להתגבר על מצבים קשים, ולו לרגע קט. התלמיד: "באמת? למה לא אמרת את זה קודם?!".

טקס יום הזיכרון לחללי צה"ל. "כל החיילים שנהרגו" < התלמידים והתלמידות לבושים חולצות לבנות ויושבים בדממה לפי שכבות (הצעירים מלפנים) על משטח האספלט במגרש הספורט של בית הספר. לצדם הורים שכולים וכמה עשרות בוגרים, רבים מהם במדי צה"ל על שלל צבעיהם, כומתותיהם, סמליהם ודרגותיהם.

משתתפים: קריין רצף, אב שכול הקורא יזכור, חמישה קוראי שמות הנופלים, חמישה קוראי קטעים על סיפורי גבורה, מקהלת בנות, נגנים.

"יזכור עם ישראל את בניו ובנותיו...".

"השנה יוקרש הטקס לסיפורי גבורה של חיילים מן השורה; חיילים שאם היית מבקש מהם לספר על מעשה גבורתם, היו מושכים בכתפיהם ואומרים: 'הסיפור שלי הוא פשוט. היו עוד אלפים כמוני. לא

לי אחד מתלמידי כיתה ז' בסוף האירוע.

חויית ההגעה לבית הספר ביום הראשון ללימודים – בעיקר כשמדובר בתלמידי כיתה ז' – מרגשת, ולעתים אף משתקת (בקלף שכתבו תלמידי המחזור הבוגר ל"תלמידי שכבה ז' היקרים" נכתב: "לפני חמש שנים עמדנו אנחנו באותו מקום בדיוק: מקוויים, חוששים, שמחים, מודאגים, תוהים ומעלים סימני שאלה").

לנוכח קבלת הפנים הסוערת כמה תלמידים צעירים קופאים על מקומם, ויש מי שנוקק לחסות הורה מלווה כדי לחלוף על פני מקבלי הפנים המשולהבים. אלה חוגגים את היותם השכבה הבוגרת, לא פחות משהם חוגגים את קבלת התלמידים החדשים.

הדיאלוג בין התלמידים הוותיקים לתלמידים הצעירים מתחיל עם פתיחת שנת הלימודים, ועתיד לאתגר את בית הספר לאורך השנה כולה. המנהל מסביר כי מבחינת הוריהם של התלמידים הצעירים, השאיפה היא שלא יהיה מגע כלל בין תלמידי חטיבת הביניים לבין תלמידי החטיבה העליונה. ככל שיהיה פחות מגע, כך טוב יותר בעיניהם. ההורים שואלים מדי פעם אם זו הכניסה היחידה לבית הספר ואם אין כניסה נוספת לתלמידי החטיבה הצעירה. הם היו מעדיפים כניסות נפרדות ואפילו מבנים נפרדים – בידול מוחלט.

המנהל מציין כי לעתים הוא מוצא את עצמו בעמדת התגוננות, בהסבירו להורים כי אין למעשה מגע ממשי בין החטיבות. עם זאת, לדעתו, שיח בין תלמידי חטיבת הביניים ובין תלמידי החטיבה העליונה עשוי להיות מפרה מאוד.

הצלצול נשמע. התלמידים מתפזרים לכיתות, המהומה שוכֶּת. נותר רק שובל ארוך של לבבות אדומים מכריסטול שתלמידי השכבה העליונה כתבו עליהם: "עם המון אהבה", "מכל הלב".

יום הזיכרון ליצחק רבין. "מי רוצה לזכור אותו?" < אני יושב על ספסל במסדרון שכבה י' ומעיין בחומרים לקראת "טקס יום הזיכרון ליצחק רבין". תלמיד עובר ושואל אותי מה אני קורא, ואני מראה לו את החומר.

תלמיד: "רבין שמאלני. מי רוצה לזכור אותו? עוזב את הקטע הזה שהוא היה היחיד שכמעט הביא שלום; הוא כמעט נתן להם את כל המדינה. יש כאלה שאומרים שלא טוב שיגאל עמיר רצח אותו. ברור שזה לא טוב שהוא רצח אותו; זה היה אמור להיגמר בדרך אחרת".

אני: "באילו דרך אחרת זה היה אמור להיגמר?"

תלמיד: "לא יודע. אין לי רעיון טוב יותר".

הטקס מתקיים באולם הספורט – קודם לחטיבת הביניים ואחר כך לחטיבה העליונה. על המסך מוקרן סרט תיעודי, המתחיל בהודעה על רצח יצחק רבין. ברקע מתנגן שירו של ג'ון לנון "דמיין". תלמיד כיתה ח' קורא מדברי ממלא מקום יו"ר הכנסת, ח"כ ראובן ריבלין, בישיבה לזכרו של יצחק רבין: "אם לא נוכל לחיות זה לצד זה, אם לא יוכלו דתיים וחילונים לכבר אלו את אלו, אם לא יוכלו אשכנזים וספרדים לחיות כאחים אלו לאלו, אם לא יוכלו שמאלנים וימנים להאמין אלו בכנותם של אלו – סופנו שנטביע עצמנו בים השנאה".

לאחר הטקס, מורה אומר לי: "יש משהו שטחי באופן שבו בית הספר מתמודד עם סוגיות מורכבות; הכול 'ספיד דייט'. משקיעים הרבה בתפעול ומעט בתכליתיות. הנטייה היא 'לסגור' סוגיות מהר, במקום לפתוח אותן. המסר אינו צריך להיות הפולחן – הקדושה והיראה גם הן סוגרות". תלמיד: "באנו למרות שאנחנו לא מסכימים לטקס".

אני: "אני רואה שלבשת חולצה לבנה".

תלמיד: "כן, אבל זה לא בגלל שאני מכבד את רבין או משהו; הוא נתן להם רובים".

מנהל בית הספר מעיר: "טקס יום הזיכרון לרצח רבין הוא אחד הטקסים המיותרים ביותר בלוח השנה של בית הספר. אין כיום ולו תלמיד אחד הזוכר אותו באופן אישי. האירוע מתרחק והולך גם מן המורים, בעיקר הצעירים. בשנים עברו זו הייתה הזדמנות להציף מתחים בין 'ימנים' לבין 'שמאלנים'; כיום, מרוב שהעניין הפך לפאתטי, גם מתחים כאלה אינם עולים – התלמידים יושבים ומפקים".

טקס מחצית השנה. "בנות שרות אינו דבר פשוט" < טקס מחצית השנה בבית הספר נפרד לחטיבת הביניים ולחטיבה העליונה. מערכת ההגברה נפרשת, והצוות הטכני מתרוצץ עם כבלים ומיקרופונים. שורות-שורות של תלמידים ותלמידות יושבים על ספסלים ועל מזרני ספורט ומצפים למוצא פיהם של מנהלים ושל תלמידים.

מועצת התלמידים מנהלת את בטקס, והיושב ראש מתייחס לרעות החולות העכשוויות של החברה הישראלית: הדרת נשים; גזענות; אפליה כלפי אנשים עם מוגבלויות; תופעת תג מחיר.

מקהלת בנות מפליאה לשיר במהלך הטקס: "אתה לבן אני שחור, / אני שחור אתה באור... ואולי יבוא יום ונהפוך שווים". (רן דנקר ועילי בוטנר, "שווים").

לאחר קטע הזמרה של הבנות מציינת מנהלת חטיבת הביניים: "מה שראיתם פה – ארבע בנות

עשיתי שום דבר מיוחד; עשיתי רק את מה שהתבקש".

מורה מתרגמת את הטקס לשפת סימנים, לטובת לקויי השמיעה. התלמידים קוראים את שמות 75 תלמידי בית הספר שנפלו חלל במלחמות ישראל ובפיגועי הטרור. סיפור מעשי גבורה של חיילים במלחמות ישראל, "כאלה ועוד רבים אחרים הם גיבורינו".

מקהלת בנות: "בין הישנים ברחוב לדקירות במועדון / בין מה שבררך כלל קוראים בעיתון / כמו רקפות בין הסלעים / הפנים היפים של הארץ מתחבאים" (אריאל הורוביץ, "רקפות בין הסלעים"). האורחים – המשפחות השכולות, המורים הוותיקים והבוגרים – מוזמנים לחדר המורים ל"התרעננות". החדר כולו לובש כחול-לבן; השולחנות עטויים מפות מקושטות ברגלי הלאום ועליהן מפיות מסודרות בדירוג כחול ולבן. מגני דוד קטנים, עשויים נייר במגוון צבעים בוהקים, פזורים על המפות. על השולחנות שתייה קרה, עוגיות ובורקסים. העיצוב והעריכה, שראוי להתפאר בהם, מעשה המורה ותלמידי המגמה לקונדיטאות.

בוגר, במדי צנחנים: "אני זוכר את בית הספר לטובה. סיימתי לפני ארבע שנים. הייתה לי התלבטות אם לבוא במדים, והחלטתי שכן – זה מעין גאווה כזאת ןההחלטה להגיע לבית הספר במדים משותפת לבוגרים רבים]. מכאן אני יוצא להר הרצל; זו דרך טובה להתחיל את היום".

לאחר הטקס יש שעת מחנך. המחנך, מתוקף תפקידו, מרכז את העניינים החברתיים והחינוכיים של כיתתו נוסף על תפקידיו כמורה. באשר לתלמיד היחיד, המנדרט של מחנך הכיתה כולל הקניית מידות טובות, עידון הרגשות, עיצוב האופי ועוד – "לתפארת מדינת ישראל".

בכיתה ז', המחנכת חולקת עם תלמידיה את חוויות הטקס:

מחנכת: "איך הרגשתם בזמן הטקס הבוקר?".

תלמידים: "עצוב".

מחנכת: "מה היה עצוב?".

תלמיד: "כל החיילים שנהרגו".

התלמידים התבקשו לבחור שם אחד מלוח הזיכרון הקבוע במבואת בית הספר ולמצוא את סיפורו באינטרנט. הם סוקרים את מלחמות ישראל ומספרים סיפורים אישיים.

מחנכת: "אחד הדברים שמייחד אותנו כמדינה זה המון סיפורים על מלחמות ועל גיבורים. אנחנו המדינה היחידה המחברת בין יום העצמאות ליום הזיכרון. חשוב לנו לדעת בזכות מי אנחנו פה. לצערנו, יש לנו המון סיפורים כאלה במדינה; לשמחתנו, אנחנו יודעים לשמור על הסיפורים; אנחנו דואגים שלא לשכוח. מאחורי השמות יש בני אדם. אחד הדברים שאנו מצטיינים בהם במדינה הוא העזרה ההדדית בתקופות קשות. הסיפורים הם חלק מהקשר שלנו למשפחה הפרטית ולמשפחה הגדולה שנקראת מדינת ישראל. אנחנו יודעים להתמודד עם כל הכאב ועם כל הקושי שבעניין. לכן חשובה מאוד אהבת הארץ, כדי שאפשר יהיה לתרום לה".

מורה א' פונה אליי בחדר המורים ומתלונן על הקושי להעביר את "הגרסה הרשמית" של טקסי יום הזיכרון ושיעורי המחנך הגלויים אליהם. הוא מבקש להעביר לתלמידיו מסר מורכב יותר, רב-פנים, ולא סיפור חד-ממדי של הקרבה וגבורה. הטקס הבית ספרי, על מסריו הלאומיים ההרואיים, נתפס בעיניו כאנכרוניסטי ומעורר דחייה: "יוכור עם ישראל את בניו ובנותיו, הנאמנים והאמיצים..." "מי שבירך אבותינו יצחק ויעקב הוא יברך את חיילי צבא הגנה לישראל..." "התקווה..." "תם טקס יום הזיכרון לחללי צה"ל ולנפגעי פעולות האיבה".

מורה ב': "יש משהו מורבידי במנהג של הבוגרים להגיע במדים לבית הספר ביום הזיכרון. הם לא חשים בכך, אבל מנהג זה מדגיש את מעגל הדמים שבו אנו נתונים. אני מתבונן בהם וחושב שסטטיסטית, חלק מהם עלולים שלא להיות כאן בעוד שנתיים-שלוש – כמו לא מעט מתלמידנו בעבר. התחושה מצמררת".

מורה ג' מעדיף לשלוח לי דברים בכתב: "פתאום הם מגיעים אלינו, לבושי מדים, מגולחים ומצוחצחים. עד לא מזמן הם חבשו את הספסלים, בין הניסיון להרוויח כסף במשמרת ערב או לילה לבין הניסיון להתגבר בהצלחה על מכשולי החיים. הצעקות כבר לא נשמעות, הדיציבלים ברמה הראויה, האוקטבות נמוכות. הם מפויסים ומחויכים, רגועים ושלווים, מחבקים ואוהבים. הם מעדיפים להיזכר בנוסטלגיה בטוב, ולדחוק מהם והלאה את הרע – האלימות, הלחץ, המרוץ, בית החרושת. הם מתהלכים אט-אט, לא לחוצים ולא עוסקים במקח וממכר על גובה ציוני המגן. הם עכשו המגנים עלינו. אכן סיטואציה הזויה: עד לא מזמן הם חיפשו את ההגנה שלנו, ועכשיו הם מגנים עלינו עם נשק ומדים. שאלת השאלות: מדוע תמונה רגועה ושלווה זאת לא הייתה יכולה להתרחש מלכתחילה, בעודם נתונים במערכת החינוך ולא לאחר שעזבו אותה? פתאום הם נזכרו שמאחורי השולחן עומד אדם, לא פונקציה. תפקידו הוא לעזור להם להיות מוכנים לחיים; לא רק להיות טכנאי ציונים. כך עשיתי, וכך אמשיך לעשות".

טקס קבלת תעודת זהות. "התקווה היא דבר גדול" < בסיום טקס קבלת

תעודת הזהות המתקיים בגן ציבורי גדול מבקשת רכות שכבה י' מהתלמידים להסתרר בחי"ת, כדי לשיר את "התקווה". היא מבקשת שקט ומעירה: "אני מורה, אני בשר ודם, אני נפגעת וזה עובר לי; אבל 'התקווה' היא דבר גדול, מעל ומעבר לכל אדם".

תלמיד לחבריו: "היא לא יכולה להכריח אותנו לאהוב את 'התקווה'. ומה אם יש פה תלמידים שמאלנים?".

בערב שורשים בשכבה ז', תלמיד מורה להורים על כך "שאנחנו בישראל, ולא אי שם בעולם".

המחצית השנייה

לאחר חג החירות או יום העצמאות – כיאה לשמם – סדרי בית הספר מתרופפים, מלבד הסדרים המתחייבים לשם הצלחה בבחינות. המורים, ובהתאם גם התלמידים, מקפידים פחות על הביקור הסדיר. מתח הלמידה בשיעורים הרגילים יורד, אך הוא מאוזן על ידי "תגבורים" – שיעורים שנועדו להשלמת פערים לקראת הבחינות.

לצד הביקורת המוטחת בהן, הבחינות הופכות את ההוראה והלמידה למשמעותיות: למורים ולתלמידים מטרה אחת – להתגבר על אויב משותף.

תקופה זו של השנה בולטת בהתרת רסן נוספת: מורות צעירות רבות מדדות אל חדר המורים כשכרסן בין שיניהן ומתמוטטות ברפיון אל תוך אחד הכיסאות. גם מורים-גברים – שאינם נושאים בעול דומה – נראים מותשים. חופשת הלידה והחופש הגדול בשער.

עד ליום האחרון < מנהל בית הספר, המתורגל בהתרופפות המסגרת בסוף שנת הלימודים, מפרסם בתחילת יוני חוזר למורים: "רואים את החופש הגדול, והחום גם הוא אינו מסייע להוראה בכיתות. אבל אנחנו מחנכים ומהווים דוגמה לתלמידים בכל שיעור ושיעור. לכן, חשוב מאוד שגם בימים אלה נקפיד על הוראה מסודרת ומעניינת. אני לא מאמין במשפט 'סיימתי את החומר'. יש כל כך הרבה נושאים שאפשר לעורר באמצעותם את העניין של התלמידים; יש אפשרות לסקרן אותם בתחומים שלאורך השנה אי אפשר היה לעסוק בהם. אין שום סיבה לעבור לסיפורים אישיים ומשפחתיים, לתת להם לשחק באופן חופשי בכיתה או לשלוח אותם לשחק במגרש. למען כולנו ושמנו הטוב כמורים – שימרו על הוראה ולמידה עד ליום האחרון".

הישמרו לנפשותיכם < מנהל בית הספר פונה אל התלמידים והתלמידות מעל דפי עיתון בית הספר, לקראת היציאה לחופשה: "אתם זקוקים למנוחה וראויים לה מאוד... שעות הפנאי הרבות עלולות להוביל לשעמום ולמעשים שאינם ראויים. כל אחד ואחת מכם מחויבים לשמור על הנפש, הן בהיבט הפיזי והן בהיבט הרגשי. היוהרו מללכת למקומות שבהם אתם עלולים להיסחף אחר מעשים שאינם ראויים – פגיעה ברכוש, שתיית אלכוהול, הצקה והטרדה ומעשים אחרים הנוגדים את הערכים עליהם אתם מתחנכים. הישמרו לנפשותיכם והביעו את דעתכם באופן ברור נגד כל מעשה שפוגע בכם או בזולתכם".

תחילת החופש הגדול < הסגל עוסק בסגירת שנת הלימודים הנוכחית ובהכנות לפתיחת שנת הלימודים הבאה: שיבוצים, תכנית לימודים, חלוקה מחודשת של חדרים, ועוד. החופשה שלהם תתחיל רק בעוד שבועות אחדים. ההכנות הקדחתניות מלוות בתשישות עמוקה.

בפתח בית הספר, על יריעה גסה של בד לבן, מונח מכל גדול של צבע פלסטי לבן. המבואה שוממת. על הקיר, בשיבוץ אותיות אדומות על רקע כחול-לבן, מתנוסס הכיתוב: "בית הספר מאחל לכל הבאים בשיעריו חופשה נעימה, רגועה, שלווה, מלאת חוויות והנאות" ןהנוסח הראוי: "היוצאים משעריו"; בית הספר מתקשה לשחרר את תלמידיו.

במסדרונות עומדות ערמות מגובבות של כיסאות ושורות של שולחנות. מורה צעיר, שמרוויח כך עוד מעט למחייתו, ניצב על סולם ומסייע בצביעת הקירות. אי פה ואי שם זרוקים מיותמים מעילים וחולצות בית ספר בשלל צבעים.

אין מי שישקה ויטפל < אני יוצא מהשער התחתון של בית הספר, ומשוחח עם השומר המשותפך ומשקה את פינת הירק הנמתחת לאורך הקיר הסמוך לביתן השמירה: "אני כאן כבר שנה חמישית, ונהנה להיות בסביבה ירוקה. יש לי כאן לואיזה, לימונית וריחן. המטפס השתרג והקיף את ביתן השמירה. תראה, צומחות לי כאן רקפות. הנה עץ שלא הצלחתי לזהות מהו, כי הוא צמח לי פה לבר... הבעיה היא שהחופש הגדול הורס הכול – אין מי שישקה ויטפל".

השפעה

מורה בשיעור היסטוריה:

"רעיונות ההשכלה השפיעו על אנשי התנועות הלאומיות. מהי 'השפעה'? איזה דברים משפיעים עליכם בחיים?".

תלמיד: "ריטלין".

הנהיגו למתרחש בכל מקום בבית הספר. המנהל נע בין מקומות שונים, אל תוך מערכות יחסים ומפגשים אישיים וחברתיים ומחוצה להם. פעילות זו מכילה את זמנו, וכוללת מגוון רחב של נושאים שאין קשר ביניהם – חלקם מתוכננים מראש, רובם מזדמנים – החל בשאלות פרגוגיות כבדות משקל וכלה בצבע טפט או פרקט.

המנהל: "תוך כדי עיסוק בדבר אחד צצים ביוזמנית שלושה-ארבעה דברים אחרים המחייבים טיפול דחוף. אין בררה אלא לחשוב ולקבל החלטות מהר יותר. אין זמן לבדוק אופציה זו או אחרת."

ברגע יחד שבהם המנהל במשרד לבדו הוא נפנה למסך המחשב, עובר על דואר שוטף ומשוחח בטלפון הקווי והנייד. הוא מספר: "אתמול ישבתי ורעיתי על מילים; כל פעם שענית על מייל אחד, הגיע מיד כבאורח פלא עוד אחד. לפעמים אני חושב שהמלאכה הסיזיפית הזאת לא תסתיים לעולם". כשיש ישיבה במשרדו, המנהל משוחח במקביל בטלפון ומדי פעם מתפנה לטיפול בפניות דחופות או דוחקות: "אפשר להפריע רגע?"; "רק תחתום לי..."; "רק שאלה..."

יכולתו של המנהל לחלק קשב ולעסוק בעניינים אחרים בעת ובעונה אחת מעוררת התפעלות. הוא מעלה השערה שהיכולת החריגה הזאת היא תוצאה של בעיות קשב וריכוז שהוא "סובל" מהן.

סדר זמני > בכל מוצאי שבת או חג מפרסם מנהל בית הספר "תכניות וערכונים לשבוע הקרוב". הקובץ עולה על מסכיהם של חברי הצוות הסופנים בבתייהם, ומעניק משמעות לשבוע החולף ולשבוע "הבא עלינו לטובה".

התכניות והערכונים משווים סדר לחיי בית הספר – הופכים את הכאוס לקוסמוס. אחריותו של המנהל ליצור סדר, באמצעות סיפור השבוע שחלף וזה שבא, נעשית לפיכך גורלית; הוא נדרש למלאה בהתמדה וללא ליאות. בהתממה הקובץ – גם אם יבוא לבסוף – הצוות ממתין לדברו בצפייה ובראגה.

המנהל, בתכניות ועדכונים לשבוע הקרוב: "מורות ומורים יקרים, למי שדואג... ולמי שלא הבין למה זה לא מגיע... פורים הסתיים וחוזרים לפיקחות מלאה".

לקראת חופשת הקיץ, מורה מעיר כי יהיה אובר עצות ללא התכנית השבועית של המנהל.

המנהל מצייין ריטואלית מדי בוקר – בטוש על לוח לבן התלוי במיקום אסטרטגי בחדר המורים – אירועים כלליים ושככתיים, טיולים, מבחנים, ימי הולדת וכדומה המתקיימים באותו יום; מתווה את זרימת הזמן ומקנה לו משמעות.

בעלי תפקידים / הסגניות

שלוש המנהלות הבכירות הן: שתי סגניות המנהל ומנהלת חטיבת הביניים. חזריהן צמודים זה לזה ויוצרים רבוקה. משולש זה ניצב במרומי בית הספר, ומתמך תחת עינו הפקודה של המנהל. סגנית מנהל אחת אחראית לתחום הפרגוגי; סגנית מנהל אחרת – לתחום הארגוני ולתכניות החינוכיות; האחת מופקדת על שיפור איכות ההוראה של המורה ואיכות הלמידה של התלמיד; האחרת – על התנהלותו התקינה של בית הספר ועל ניהול תהליכים ואירועים שוטפים ומיוחדים. תפקידה של השלישית – מנהלת חטיבת הביניים – מעניין במיוחד.

העיקרון המנחה את מערכת החינוך הוא "שלמות המוסד העל-יסודי". החלוקה הפנימית של בית הספר לשתי חטיבות מושתתת על אופיין השונה: בחטיבת הביניים – בניגוד לחטיבה העליונה – כיתות אם הטרוגניות, מערכת הקבוצות ברמות שונות, מסגרת של ייעוץ והכוון ועוד. מכיוון שאחריותו של מנהל בית הספר אינה ניתנת לחלוקה, מנהלת חטיבת הביניים פועלת בכפיפות אליו. המנהל מכריע בכל שאלה עקרונית המתעוררת בבית הספר: בשאלות הנוגעות לחטיבת הביניים עליו להתייעץ עם מנהלת החטיבה ולקיים אתה שיתוף פעולה הדוק.

שלוש המנהלות, בראשותו של מנהל בית הספר, מרכיבות את "צוות הניהול המצומצם". כמו כן הן חלק מ"צוות הניהול המורחב" (הכולל גם את רכות החינוך המיוחד, רכות הייעוץ ובעלי תפקידים אחרים לפי הצורך). הכימיה בין מנהל בית הספר לבין המנהלות הבכירות קריטית, והיא מעצבת את הפיזיקה ואת המשא-פזיקה של בית הספר.

בעלי תפקידים / המזכירות

חדר המזכירות של בית הספר חולש על המבואה, ועומד במוקד הפעילות הבית ספרית. המזכירות מציעות שירותים מנהליים לסגל בית הספר, ולא פעם גם חיק אימהי לתלמידים ולתלמידות הזקוקים למילה טובה ולדברי נחמה.

3. הנהלה

בעלי תפקידים / המנהל

חדר המנהל ממוקם בסמיכות למבואה, בכניסה למסדרון חדרי המזכירות, המנהל והנהיגול של בית הספר. הדלת פתוחה – זו המדיניות. מבעד לדלת הפתוחה משתקפים העוברים והשבים בעורק חיוני זה. הקרבה למבואה מאפשרת פיקוח שוטף והיענות לאתגרים מזדמנים. מתחת למנהל נמצאים בעלי תפקידים אחרים בסדר מדרגי מובהק. המנהל מכנה את המדרג הזה "שישה סדרי משנה".

בעיות קשב וריכוז > המנהל ספון במשרדו זמן קצוב במשך היום ויוצא ממנו לעתים קרובות לתקשר עם סביבתו. פעילותו כוללת ברובה דיבור במסגרת יחסי גומלין עם כפופים ואחרים. המנהל מדבר במסגרת עבודתו, ולא זו בלבד אלא שעבודתו היא דיבור. בניגוד להוראה המתרחשת בכיתה,

שיחה עם המזכירות: "המזכירות היא הלב של בית הספר. אם אין מזכירות, אין בית ספר. אנחנו עוסקות בכול מכול כול. אנו משמשות עזרה ראשונה של התלמידים, בית חם. אנו מביעות את חובתנו לבית הספר – למנהלים, למורים, לתלמידים ולהורים – באמצעות רגשות".

אנשי מפתח > המושג אנשי מפתח מקבל משמעות ממשית בבית הספר. "האוצרות הגנוזים" שמורים ונצורים ומוקצים לפי מפתחות מוגדרים: בעלי תפקידים מסוימים בבית הספר – למשל רכות בחינות בגרות – מסתובבים בבית הספר עם צרור מפתחות תלוי לראווה על אבזמי מכנסיהם. עם הסודות הגנוזים ביותר – הנשמרים מאחורי דלתות נעולות – נמנים כמוכן טופסי המבחנים, תעודות ההערכה וגיליונות הציונים.

4. מורים, תלמידים, שיעורים

מורים

מטביעים חותם. "באן טמון העתיד" > חברת הוועד המנהל של בית הספר כותבת: "החתימה למצוינות באה לידי ביטוי לא רק בעידוד למידה מגוונת והטמעת מיטב התכניות בתחומי המדעים והאמנויות, אלא גם בבחירת הצוות החינוכי. בית הספר מהווה חממה לסטודנטים מצטיינים בתחומים שונים, העושים בו את הכשרתם המעשית, ואחר כך מבקשים להישאר בו כמורים".

מנהלן. "תראו, יש פה איזה דוס"

חדרו של המנהלן נמצא מעבר למסדרון, מול חדרו של מנהל בית הספר – אם כי נראה שתהום פעורה ביניהם. המנהלן חולש על המזכירות, על מנהלת החשבונות, על אב הבית, על אנשי התחזוקה, על הלבונטיות ועל הספרניות. הוא נראה שונה בנוף התרבותי של בית הספר: חובש כיפה שחורה, מגבעת וחליפה מחויטת. במשך יותר משנתיים חלפנו זה על פני זה מבלי לומר מילה. יום אחד אני נכנס למשרדו ומציג עצמי. הוא מתפנה לספר לי את סיפור הקריירה הארוכה והמסועפת שלו במערכת החינוך, ומציין שזוהי שנתו השמינית בבית הספר.

כיצד אתה משתלב בבית הספר?
"מי שרואה אותי מהצד קצת לא מבין איך זה ייתכן; 'תראו, יש פה איזה דוס'. יחד עם זה, אפשר להעריך את זה שגם חרדי יכול להשתלב בצוות בית הספר הזה".

ואיך אתה מרגיש באן אישית?
"אני ממש לא מרגיש שאני בא מעולם זר ומוזר. נכון שזה בית ספר בנים-בנות חילוני, אבל אני עובד עירייה וזאת הפרנסה שלי".

וכיצד הקהילה שלך מתייחסת לכך?
"אין לי כל בעיה עם הקהילה; הם לא נכנסים לחיי הפרטיים".

כיצד אתה רואה את בית הספר?
"זה בית ספר משקיע, מקום שדואג באמת לכל תלמיד. הדיאלוג בין המנהלים והמורים לבין התלמידים מבוסס על כבוד הדדי ועל היענות לצורכי התלמידים. מבחינת התנהגות התלמידים, אנחנו במקום מצוין. אני לא אומר שבית הספר נקי, אבל מבחינת אירועים חריגים – אפשר לספור אותם על כף יד אחת".

בבית הספר שישה מורים מתכנית חותם (לגיוס בוגרי תואר ראשון מצטיינים להוראה בבתי ספר). אחד מהם מספר: "הגעתי מחברת אינטל. תקוותנו היא להצעיד את מערכת החינוך למקום אחר. אנחנו קבוצה של אנשים בעלי מגוון אפשרויות 'בחוץ'; אבל בחרנו, מתוך תחושת שליחות, לתרום מניסיוננו ומיכולותינו בתחום החינוכי. המשכורת הנמוכה אינה גורם מרתיע מבחינתנו. אנחנו מאמינים כי כאן טמון העתיד; זה המקום שיקבע אם המדינה תהיה או תחדל".

מחנך. "הכותל שלכם" < רכות שכבה ז': "בכל בעיה, אתם פונים בראש ובראשונה למחנך הכיתה. אם המחנך לא נמצא, אתם יכולים לפנות לרכות השכבה, או – בעניינים מסוימים – ליועצת; רק אחר כך אתם יכולים לפנות למנהל".

רכות שכבה י': "המחנך הוא הכותל שלכם. אתם המשפחה שלו, אתם המועדון שלו, הוא בשבילכם".

נראות והיעלמות < המנהל: "יש מורים שחייבים להיכנס מדי יום ביומו לחדרי – לשבת, לדבר, לפטפט, לקטר. הם מרגישים צורך להיראות ולהפגין בפניי את נוכחותם בבית הספר. לעומת זאת יש מורים שלא תראה אותם בכלל – אתה יכול לחפש אותם ימים שלמים ולא תמצא; אף פעם אתה לא יודע מה קורה להם ומה הם עושים; יכולה לעבור שנה שלמה, והם פשוט נעלמים".

מקצועיות מנותקת < המנהל מדבר על ה"נתק" בין המנהלים, הרכזים ובעלי התפקידים האחרים לבין המורים המקצועיים. הוא מדגיש שחוסר המחויבות והמעורבות של רבים מן האחרונים בחיי בית הספר "אינו נכון ואינו רצוי". מורה מקצועי "מלמד והולך"; חיי בית הספר אינם עומדים בהכרח במרכז מעייניו.

רכות שכבה מזכירה לתלמידים, ואולי גם לעצמה, ביום הראשון של הלימודים: "מורה מקצועי גם הוא בן אדם".

מורה לחיים < תלמיד בכיתה ט': "מורה לחיים הוא כזה שמדבר אתך על חיי היומיום מחוץ לבית הספר, על המצב בבית; עוזר לך, מבין אותך, נמצא על ירך ומחזק אותך; מכוון אותך לטוב. יש מורים שאתה יכול להיפתח אליהם, יודע שהם יקשיבו לך ויבינו אותך. יש מעטים כאלה, כי קשה לגלות הבנה וקרבה כזאת לכל תלמיד ותלמיד. ככלל, המורים לא מתחברים לתלמידים, וזה גורם לנתק. מורים מסוימים שואלים למשל 'למה איחרת?', ולפני שאתה משיב להם אומרים, 'טוב, אז שב במקום'. במקום לנסות להקשיב לתלמיד, הם דורשים להביא 'מכתב מאימא'. כאשר המורה קרוב, זה לאו דווקא גורם לסחבקיות ולהתרופפות המשמעת; התלמידים לא מפריעים, כי הם מעריכים את המורה".

לבטים של מורה < "אני מתלבט בסוגיית מקומי כמורה וכאדם – עד כמה להביא את עצמי לתוך השיעור: המתח בין ההנחה שככל שאהיה אותנטי יותר כך אהיה משמעותי יותר בשביל תלמידיי ובין הידיעה שגבולות ומרחק הם כלים טכניים ומהותיים חיוניים לניהול שיעור ולהנעת למידה. סוגיה זאת גוררת סוגיות נוספות רבות, כמו עד כמה אני בכלל מהווה מודל ראוי לחיקוי; או, עד כמה תלמידיי יכולים להתמודד עם המורכבות של עולם המבוגרים".

שחיקה. "אוי, אין לי כוח" < מורה: "היום לא רציתי להגיע לבית הספר". מורה: "למה?". מורה: "כי אני מותשת, זה למה!". מורה: "אוי, אין לי כוח; רק חזרנו מהחופש, וכבר נגמר לי הכוח!". מורה: "את נראית מעולה מיום ליום". מורה: "איזה מעולה; אני גמורה". המנהל, בפגישת צוות: "מזל טוב לע' ליום ההולדת". מורה: "ולכל המורים האחרים שתהיה להם עוד מעט יום הולדת". מורה: "אם הם ישרדו".

הערבה ראויה < מורה ללשון, צעיר ורב-השראה, כותב לתלמידיו מכתב: "תלמידי היקרים: זהו. תמה לה שנה. נגמרו הימים שבהם אנו מבלים יחדיו, אתם ואני, ולפעמים גם צירפנו כל מיני חברים – שמות עצם, סמיכויות, פעלים מרובעים, טקסטים, מילון ושם מספר. סיומה של השנה הוא הזדמנות נהדרת לומר לכם תודה על העבודה שלכם בשיעור. כל הכבוד לכם, אתם בהחלט יכולים להיות גאים בעצמכם. שאלתם אותי בתחילת השנה 'למה אני רוצה להיות מורה', ומהר מאוד העברתי את הנושא, ניסיתי שנספיק עוד בניין, עוד מאמר, עוד משחק; אבל אולי דווקא בסיומה של שנה זו הזדמנות לענות לכם, ולי, למה אני רוצה להיות מורה. התשובה הפשוטה והקצרה היא – בגללכם ובזכותכם".

ואז הוא מתייחס לכל אחד משלושים תלמידיו: "אני אוהב כל אחד מכם, ביחד ולחוד. את י' אני

אוהב בשל האור השוכב בעיניים והשאלות בתחילת ובסוף השיעור; את נ' אני אוהב בשל המבט הסקרן והרצון התמידי להככים את עצמה ואת הכיתה; את ת' אני אוהב בשל השקט והרוך, החיוך המבויש (והחיבה למשחקי מחשב)... את ט' אני אוהב כי היא נפלאה ומצטיינת גם בלי שהיא רשומה על הלוח (ויש לה חיוך מקסים)..."

הוא מוסיף: "אני אוהב אתכם ומתחרפן מכם באותו זמן. אני מוצא אתכם עצלים וסקרנים במקביל, ילדותיים ואנשים לכל דבר בו-זמנית. אני רוצה לשנות דפוסי חשיבה והתנהגות שרכשתם, ובו-זמנית מאחל לכם שתישארו בדיוק כפי שאתם. אני מעריך אתכם על מי שאתם, ולא פחות על מי שאתם לא. מורכב? חושבים לעצמכם שקצת השתגעתי? שאני אומר דבר והיפוכו? אז כן... אתם חשים נכון... ואני מקווה שגם אתם הרגשתם כך מדי פעם... רובכם כבר בני ארבע-עשרה, וגם אתם כבר מגלים שהעולם לא ממש מושלם – לא המורה שלכם, גם לא המחנכת, אפילו לא אימא ואבא. ועדיין, זה בסדר. ואם תסתכלו פנימה על עצמכם, תגלו שגם אתם לא מושלמים. וזה בסדר. למעשה, זה נהדר. אני מאחל לכם שתאהבו את עצמכם ואת חבריכם, על אף ובזכות מי שאתם. אוהב אתכם ומאחל לכם חופשה מהנה".

קשר < בשבוע האחרון של שנת הלימודים, מיד לאחר סיום בחינת הבגרות בפזיקה ויומיים לפני טקס סיום שנת הלימודים, תלמיד י"ב כותב למורה מייל שמרגש אותה עד דמעות: "[למורה] שלום רב, מתי השיעור הבא שלנו?".

תלמידים

עקומת קשב < המורה קוראת מגיליון עבודה: "פרשת קין והבל".

בעולם העליון: תלמידה משחקת בשיער, מרימה קצוות ומטילה אותן שוב על עורפה; תלמידה משחקת בתליון השרשרת, מכניסה אותו בהיסח הרעת אל פיה; תלמידה תוחבת את כפות הידיים אל תוך השרוולים; תלמידה מקשקשת במחברת; תלמיד, ועוד אחד, מסובבים קובייה הונגרית; תלמידה לשה בידיה כדור גומי קטן לשיפור הקשב והריכוז; תלמידה משעינה את ראשה על כף ידה; תלמידה מורחת ליפסטיק תוך כדי התבוננות מרוכזת במסך הטלפון הסלולרי; תלמיד שותה מים מבקבוק עם פקק מציצה; תלמיד מפהק; תלמיד מתמתח ומשפשף את עיניו כלאחר תנומה; תלמידה מניחה את הידיים על השולחן, הראש מורכן בהדרגה וצונח ביניהן.

בעולם התחתון: רגליים נעות בעצבנות מתחת לשולחן; רגל מונחת על רגל, מטולטלת הלוך ושוב; תלמידה משילה את סנדליה, ודורכת עליהם בהיסח הרעת; תלמידה מרימה את רגליה על הכיסא, לשייבה מזרחית, מניחה את כפות הידיים על הברכיים; תלמידים בועטים מבלי משים ברגלי השולחן. מורה: "אור, אור! לא לחלוס!".

מורה: "יש פה הערה מאוד חשובה... ששש... אני אפילו שוכחת מה ההערה החשובה, כי אני מתעסקת במי אתי ומי לא אתי".

עקומת הקשב מיטלטלת. לעתים התלמידים זקופים, עיניהם בורקות, פיותיהם פעורים לרווחה; לעתים הם רפויים, עיניהם כבדיות, נמסים, נמוגים והולכים.

עייפות < תלמידה, ביום הראשון ללימודים בכיתה י': "וואו, אין לי כוח בנשמה; שהמורה תעיף אותי הביתה, אני אלך לישון". במהלך השיעור, בתשובה על שאלה של המורה "מה התחביב שלך?", היא משיבה ללא היסוס: "לישון".

תלמידה ממלמלת לעצמה בבוקר, בכניסה לכיתה לקראת השיעור הראשון: "וואו, מה זה בא לי לישון".

תלמיד: "איזה עייפים".

תלמיד: "אני גמור מעייפות".

תלמיד: "וואי, אני מה זה עייף, אחי".

תלמידה: "לא קמתי היום משהו".

תלמיד: "אני לא ישנתי בכלל; הגעתי הביתה בשש בבוקר, התקלחתי והלכתי לבית הספר".

תלמיד: "כוס אֵמָה, לא ישנתי, לא ישנתי, אני ער מאתמול".

תלמיד: "ואני ישנתי ארבע שעות".

תלמיד: "חורתי הביתה בשלוש, ישנתי בקושי שלוש שעות".

תלמיד [נאבק עם תלמיד אחר]: "כוס אמה, יה מזדיין; ישן חמש שעות בלילה, עכשיו מוציא את זה עליי".

מורה לתנ"ך: "מה תבקשי מאלוהים ויינתן לך?". תלמידה: "יותר שעות שינה".

לא ישנתי

תלמידה: "לא הבנתי את המושג הזה". **תלמיד:** "אבל היא הרגע הסבירה". **מורה:** "בזמן שישנת קצת". **תלמידה:** "לא ישנתי, העתקתי".

לא הוצאתי

מורה: "למה אתה מוציא את הטלפון בזמן השיעור?". **תלמיד:** "לא הוצאתי אותו, רק סגרתי אותו".

לא דיברתי

מורה: "למה אתה מדבר?". **תלמיד:** "אבל המורה, לא דיברתי; רק אמרתי לו ש...".

לא בא לי

מורה: "מי רוצה לקרוא לנו את ההתחלה?". **תלמיד:** "כן, אני". **מורה:** "טוב". **תלמיד:** "אבל לא בא לי".

התלמיד הרצוי < סעיף ההערכה המילולית בתעודה מאפשר למורים לכתוב משפט קצר הנלווה לציין. לצורך זה מוצעת חוברת המכונה "בנק הערכות", הכוללת מעל 600 הערות כלליות שליליות וחיוביות וכן הערות לפי מקצועות הלימוד השונים. ניתוח מכלול ההערות מעלה את התמונה שלהלן באשר לתפיסה הנורמטיבית – התכונות הרצויות – של התלמיד הטוב: יחס רציני; עניין; סקרנות; רצון; השתדלות; יסודיות; סדר; מאמץ עקיב ורציף. קשב; ריכוז; ריסון; סובלנות; מעורבות; השתתפות; תרומה לדיון ולשיח. שליטה בחומר; בקיאות; הבנה; העמקה; יצירתיות ומקוריות; עצמאות; כושר שיפוט וניתוח; חשיבה ביקורתית; יישום הנלמד. חזרה, תרגול ושינון החומר הנלמד. הכנת שיעורי בית; ביצוע והגשת מטלות; מילוי חובות לימודיות; עמידה בלוחות זמנים; מילוי אחר הוראות; התנסחות טובה; הבאת ציוד נדרש.

שיעורים

ציוד חסר < התיקים מונחים על הרצפה, תלויים על גב המושבים או מוטלים על כיסאות סמוכים. על השולחנות מונחים ספרים, מחברות או קלסרים; לעתים גם קלמרים, יומנים ובקבוקי מים.

בנים מצוידים לעתים קרובות בעט או בעט-עיפרון בלבד; לאחרים קלמרים בצבעי שחור או אפור. נראה שככל שמתקדמים במדרג הכיתות הקלמר מתרוקן, עד שלקראת סיום הלימודים בכיתה י"ב הוא מתכלה מכול וכול.

בנות מצוידות בקלמרים בצבעי כחול, אדום ולעתים משובצים או מנוקדים. הקלמרים עמוסים כל טוב: לורדים צבעוניים לעיטור כותרות, מספריים, נייר דבק, דבק נוזלי, סרגל למתיחת קווים, טיפקס לתיקונים קוסמטיים.

בשעת דחק, הבנים פונים לבנות לצורך שימוש באביזרים מיוחדים.

תלמיד: "מה עשיתי ככה בגרול? אלמוג, יש לך מחק?".

תלמיד לתלמידה: "אפשר את הסרגל שלך?".

שכחת הספרים היא תופעה נפוצה, בעיקר בקרב בנים. כאשר המורה מבקש "לפתוח ספרים", מתחילה הנרידה העונתית. מורה: "יוסי, שב על יד יעל ותסתכל אֶתה".

כיתה ז', המורה כותבת על הלוח: "פתחו מחברות והעתיקו". על פרצופים רבים מסתמנת תחושת מבוכה. מתברר שלרבים אין כלי כתיבה. אלה המצוידים בקלמר עמוס לעייפה נדרשים לחלוק את רכושם עם הדלים שבחבורה. לפתע מתברר שתלמידה השאירה את התיק כולו בבית: "הייתי צריכה היום רק פלאפון". נשיאת ספרים וציוד כיתתי אחר נתפסת כנטל מיותר, ואף יותר מכך – במיוחד אצל הבנים ובעיקר בכיתות הגבוהות – כתופעה ראויה לגינוי. בצד להם יוכלו תמיד להשלים ציוד מן הבנות האחראיות, מן הבנים החנונים ולעתים גם מן המורות הַחַנוּנות.

רעש מהומה < רעש מהדהד מתמיד, מתחילת יום הלימודים ועד קצו. לקראת השיעור שולחנות וכיסאות נגררים מכיתה לכיתה (שלט על דלת הכניסה לכיתה ז': "אין שולחנות ואין כיסאות, נא לא להפריע!").

בכיתה חריקות מתמידות של כיסאות מסמנות לא פעם סוג של "מחאה שקטה"; רעשים צורמניים עולים בעקבות בעיטות קצובות במסגרות הברזל של השולחנות; ספרים מוטחים על השולחנות; דלתות נטרקות. ההמולה מזכירה תמונה מחיי בית סוהר: האסירים מקישים במחאה עם כלי האכילה. בכיתה הכול מדברים, רוצים להשמיע ולהישמע, ולעתים למנוע השמעה או שמיעה. כאשר זכות המילה נשללת, אפשר להרעיש עולמות גם בדרכים אחרות.

רעש עשוי לציין הפרעה פעילה, המעידה על אובדן שליטה, כשם שהוא עשוי לציין השתתפות פעילה, המעידה על עניין ומעורבות. דממה עשויה להעיד על אדישות ושיממון; לעתים על הקשבה דרוכה.

הפרעות < נוסף על הפרעות הנובעות מבפנים, יש גם הפרעות הנובעות מבחוץ. בדרך כלל יהיה מישוהו – תלמיד, מורה, מחנך, מרכז – שייכנס לכיתה בזמן השיעור ויפריע להתנהלותו התקינה. לפעמים מדובר בתלמיד התר אחר כיסא או שולחן; לפעמים בזה ששכח תיק או מחפש עיפרון או קלמר; לפעמים בכאלה שיש להם "רק הודעה": "בשם הוועד..."; "לקראת הטיול השנתי..."; "ביום שישי הבא...". – "תודה, וסליחה על ההפרעה".

השתתפות < היום הראשון ללימודים. תלמידי כיתה ז' נחשפים לראשונה לחטיבת הביניים, אחרי מעבר מבתי ספר יסודיים שונים. שיעור ספרות. במהלך ההצגה העצמית, בתשובה על השאלה אם למדו ספרות לפני כן בבית הספר, כמעט כל התלמידים משיבים בשלילה. המורה מחלק דפים של הסיפור "עץ הדובדבן השבור" מאת ג'סי סטיוארט. מורה: "טוב, נתחיל. מי יכול להגיד לי מה זה אקספוזיציה?". התלמידים משפילים מבט במבוכה. מורה: "היי, לא בבת אחת!".

בול פגיעה < אסטרטגיה נפוצה להבטחת תשובה מתאימה לשאלה של המורה היא "השלם את החסר". שיעור בכיתה י' בנושא "האנטישמיות המודרנית". מורה מרחיבה: "לעניים בחברה הנוצרית הייתה אפשרות [מה?] כמו היהודים?" תלמיד: "הצלחה". מורה: "יפה מאוד".

מורה: "בעוד שבאנטישמיות המסורתית הייתה ליהודי [מה?]... נכון, אפשרות להתנצר ולהתקבל בחברה, באנטישמיות המודרנית אין ליהודי כל סיכוי [מה לעשות?]" תלמיד: "להשתלב".

מורה: "לשנות את גורלן, גם אם הוא [מה?]... מתנצר".

המורה מסיימת בלקח אישי: "הגזענות יוצרת סטריאוטיפים: ערמומי, רודף בצע, תככן, רשע. נקודה. הדימוי הזה של היהודי רק הגביר את השנאה כלפיו ויצר אצל הסביבה הנוכרית לא רק שנאה אלה גם [מה?]" תלמיד: "קנאה". מורה: "לא". תלמידה: "רשעות". מורה: "לא". תלמיד: "פחד".

מורה: "זהו, יופי – פחד, רתיעה וראיית היהודים כולם כמסוכנים, כאויבים וכבלתי רצויים בחברה הנוצרית".

"אל תנסו להיות מתוחכמים" < מורה להיסטוריה בכיתה י"א: "אנא ענו על השאלה: 'כיצד תנועת ההשכלה הביאה לצמיחת התנועות הלאומיות?' אל תנסו להיות מתוחכמים, לכתוב מהראש או להמציא; אני רוצה שתכתבו מה שאני כתבתי בתקציר".

מהלוח למחברת < מורה: "אם אני כותבת משהו על הלוח, זה אומר שגם אתם כותבים במחברת".

מורה: "אני רושם על הלוח". תלמידה: "כמה שורות צריך, זה יספיק? [מצביעה על המחברת]". מורה: "אני מקווה שכן".

"עד כאן. רשמתם?" < מורה לספרות מכתיבה את הפתרון הסופי והאחרון: "השיר נקטע ואין לו סיום. המשפט הבלתי גמור והשתיקה הבאה אחרייו חשובים יותר מניסוח דברים. העובדה שהאם איננה יכולה להשלים את דבריה מבטאת את מותה. עד כאן. רשמתם?". מורה לתנ"ך: "אני מכתيب סיכום של שלוש שורות: בפרק י"א בשמואל א' [אתה מכתיב?] כן, שאול מוכיח לראשונה [רגע!] את מנהיגותו [אידך כותבים 'מנהיגותו'? 'מנהיג' ואחר כך 'ותו'?] בדיוק כך, הוא מגבש את העם לצבא סביבו, ומובילם לניצחון מזהיר [מה? לא שמעתין] על עמון. שאול מומלך פעם שלישית [זה כבר יותר משלוש שורות!], והפעם כל העם מקבל את מלכותו. משפט אחרון; נראה שהתהליך [רק רגע!] של מעבר משופטים למלך הושלם [סיימנו?]. שבת שלום".

בונוסים מחויכים < מורה: "תשובה יפה י', את מקבלת בונוס". [מוסיף סמיילי על יד שמה במחברת שלו]. תלמיד: "מה זה, מלחמת בונוסים?". תלמידה: "ואם לא נענה יפה על שאלה, לא נקבל בונוס?". מורה: "אני יודע שאת רוצה להרוויח את זה בעצמך; אז קדימה, לכולם יש הזדמנות".

צווחות של איי! ודי! < במהלך ההפסקות בין השיעורים הרעש מגיע לשיאו ומחריש אוזניים. תגובות קוליות בולטות הן קריאות מונוטוניות של "איי!" ו"די!" (לעתים בהוספת הגערה "אל תיגע ביו"), הגשמעות מפיי הבנות. הבנים מציקים, מכים, דוחפים, רודפים; לנוכח מחזות אימים אלה, הבנות צווחות.

שאלות ותשובות

מורה: "הייתי יכולה להגיד לכם את התשובות בעצמי". **תלמיד:** "אז למה לא עשית את זה?".

מורה: "כי אני לא רוצה לוותר לכם על השאלות".

אה, שכחתי

תלמיד, מצביע נמרצות. **מורה:** "כן". **תלמיד:** "אה, שכחתי". מורה, פונה לתלמיד מצביע אחר. **תלמיד:** " גם אני שכחתי".

בן מציק. בת: "די, די!". בן: "מה די? מה די?", דוחף את הבת ומושך בשיערה. לעתים זעקה של אחת הכנות מקפיאה את המסדרון כולו: הנוכחים מחפים על אוזניהם, מעגלים את עיניהם, פוערים פה בתדהמה. צווחה מתפרשת לעתים כמומינה ומגרה ולעתים כמרחיקה ודוחה. ההיבט ה"דוחה" מתברר מן הדברים הבאים – תלמיד: "ילדה חרא, מסריחה; אי אפשר לשמוע אותה. כל היום צועקת 'די! די! די!'".

טיולים וימי שדה

נהנים מטיול שנתי < מחנכת: "באתי לשוחח אתכם על הטיול". תלמידה: "וואו, היה מקסים!". מחנכת: "מה היה הכי כיף?". תלמיד: "הלילה של האכסניה". מחנכת: "מישהו נהנה גם מהמסלול?". התלמידים, במקלהו: "לא!".

מסע קיטורים. "בואו נזמין מונית" < תלמידי כיתות ח' יוצאים ליום שדה. צוערים ברגל בשביל. הבנים משמיעים מוזיקה מטלפונים המחוברים למגבירי קול. מוריד: "באנו ליהנות מהטבע. לכבות מכשירים!". תלמיד: "אבל לא בא לי ליהנות מהטבע!". תלמיד: "זה משעמם לאללה!".

תלמידה: "איך הטיול הזה לא בא לי בכיף; עכשיו שבוע יכאב לי הרגל ואני לא יוכל לשים נעליים!". תלמיד: "למה הטיולים האלה תמיד מעִפנים; לוקחים אותנו לקיבינימטז!". תלמיד: "בשביל מה להמשיך? בואו נזמין מונית". התלמידים והתלמידות צועדים אחרי המדריכים. הבנים, בקבוצה גדולה, מזדרזים לצעוד בראש השיירה. אחריהם, דבוקות-דבוקות, משתרכות הכנות. לאחר כמה דקות, הבנים – המפטפטים ביניהם – מוצאים את עצמם בזנב השיירה. בת: "תראו, הבנים מאחור, הכנות מקדימה!". בת, צועקת לעבר הבנים: "אתם הולכים כמו כוסיות!".

ירידת מים < תלמידי כיתה ט' יוצאים ליום שדה. באוטובוס, לפני היציאה: תלמידה: "איפה חצי מהכיתה שלנו?". תלמידה: "כולם לא מרגישים טוב!". תלמידה: "איפה ע'". תלמידה: "ע' נכה". תלמידה: "אני גם נכה; אני לא רוצה!". אחר כך הם צועדים ברגל בשביל לא רחוק מבית חולים. תלמידה: "אני לא נכנסת לבית החולים הזה, אלא אם כן אני עם צירים... וירידת מים".

"יאללה בנים, בואו לאכול!" < יום שישי. שמש חורף נעימה. תלמידי כיתה ח' יוצאים ל"יום גיבוש" בגן ציבורי. המורה מובילה טור ארוך ומשתרך של תלמידים אל עבר היער. ספסלי מתכת נטועים בשורה בסמוך לגדר. המורה ושתי בנות מוציאות את המצרכים מן השקיות: צלחות וכוסות חד-פעמיות; קופסאות קרטון עם בורקסים; סלטים; חמוצים; עוגות שמרים. בקבוקי השתייה מונחים על הגדר. הבנים יושבים על ספסל צדדי, מסתופפים בחבורה, מפטפטים ומצחקקים. מורה: "אולי עוד שתי בנות יבואו לעזור לנו להכין צלחות?". הכנות מסיימות לארגן את הארוחה על גבי הספסל המרכזי. מורה: "יאללה, בנים, בואו לאכול!".

תכניות התנדבות

תלמידי בית הספר משתתפים בתכניות התנדבות שונות. מורה בכיתה ט' פוגשת אותי במסדרון: "רציתי להגיד לך שאנחנו הולכים לבית אבות מיד עם סיום הלימודים. אתה מוזמן לבוא". התלמידים מגיעים לבית האבות בימי שישי אחרי שעות הלימודים, בזמנם החופשי. על סף הדלת, במעלה המדרגות, מופיע הכיתוב: "סיעוד עם ייחור". התלמידים נכנסים למבואה בהיטוס מה; ההתרגשות ניכרת על פניהם. העובדת הסוציאלית מקבלת את פניהם. המורה ממלמלת: "זה על חשבון הזמן שלהם".

העובדת הסוציאלית מסבירה: "טוב, גרים פה שישים דיירים מבוגרים, הרורשים עזרה והשגחה". זקנה עוברת בין הילדים ושואלת: "יש לך סיגריה... יש לך סיגריה?". עובדת סוציאלית: "ר', זה לא יפה לשאול ילדים על סיגריות". זקנה: "לא, רציתי רק חפיסה". המורה והתלמידים, המובלים על ידי העובדת הסוציאלית, מרלגים במדרגות לקומה השנייה, המשמשת חלל למפגש והתרגעות. בחדר שמונה זקנים – שלושה גברים וחמש נשים. רובם יושבים מסביב לשולחן גדול, בוהים בחלל; מקצתם יושבים אל שולחנות צרדיים ונפנים לטלוויזיה. העובדת הסוציאלית מבקשת מהם לשבת במעגל.

מורה: "שלום לכולכם, הכנו לכם ארבעה שירים. מיכל הכינה עוגה והבאנו בורקסים".

זקן, בעיניים בורקות: "מה, יש גם כיבוד?".

זקנה: "איזה יום היום?".

מורה: "היום יום שישי. נביא שירונים ונתחיל לשיר".

זקנה פוצחת בשירה בחיתוך רוסי כבד.

מורה: "אתם מכירים 'ארון עולם'?".

זקנה: "רוסית, רק רוסית".

זקן – כיפה גדולה לבנה סרוגה של נחמן מאומן מכסה את ראשו – רכון אל השולחן, ישן שנת ישרים. מחלקים דפי שירונים. תלמידה מגישה לזקן דף שירון. זקן: "לא צריך, אני לא רואה טוב". תלמידה: "אתה מכיר את 'שלום עליכם'?".

זקן: "כן, כן".

המורה והתלמידים שרים בדבקות, הזקנים ממלמלים אתם.

מורה: "עכשיו, כמה תלמידים יִשבו על יד כל אחד מן האנשים; כל אחד יספר מאיפה הוא בא ומה הוא עשה בחיים, גם המבוגרים יותר וגם הילדים". התלמידים יושבים, מקשיבים ומדברים. תלמידה: "יש לך מה לשאול אותי?". זקנה: "יש לך חבר?".

מגיע זמן הכיבוד. הזקן המנומנם מתעורר כאשר דיירת היושבת לידו דוחקת בורקס מתחת לאפו. הוא מזדקף קמעה ואוכל בדממה. זקנה שהליכון לצדה מנערת את שמלתה השחורה מפירורי בורקס שדבקו בה.

עובדת סוציאלית: "הייתם רוצים שהם יבואו שוב?".

זקנה: "כן!".

עובדת סוציאלית: "אז תגידו להם".

זקנה: "טוב".

"הזקן שלי טרף בורקס" < לאחר הביקור בבית האבות, בשיעור חינוך, המורה מקיימת שיחה פתוחה עם תלמידה: תלמידה: "זה היה מלחיץ קצת בהתחלה. הייתי בשוק; לא יודעת איך להגיד את זה". תלמידה: "הם לא היו רגילים; היו להם בעיות וזה". תלמידה: "כל הזמן היא אמרה לי 'כואב לי פה... כואב לי פה', ואז היא רצתה שאעשה לה מסאז'". מורה: "מישהו רוצה לספר על מה דיברתם?".

תלמיד: "ישבתי אתו, והוא תקשר יותר מאחרים. הוא חזר על כל דבר מאה פעם. אמר לי שרק הבת שלו באה לבקר אותו. דודה שלו לא מדברת אתו, ומנתקת לו את הטלפון כל פעם שהוא מתקשר. זה עושה לו עצוב".

תלמידה: "היא אמרה לי שהיא עקרה. זה עושה לה טוב שאנחנו באים. היא ביקשה שנבוא עוד פעם. אמרתי לה: 'אל תדאגי, נבוא בשבוע הבא', והיא כמעט בכתה".

תלמידה: "הזקן שלי טרף בורקס, ואז הוא שאל אם אני מרשה לו עוד אחד, ואז עוד אחד, ועוד אחד. הם ממש מורעבים".

תלמיד: "הזקן שלי היה נורמלי לגמרי. שאלתי אותו איפה הוא נולד ואיפה הוא עבד, ומאותו רגע הוא דיבר ללא הפסק. הוא דיבר על דת ועל אלוהים". המורה, פונה לתלמיד נוסף: "איך היה לך?". תלמיד: "הוא לא דיבר. היו לו שיניים תותבות שכל הזמן נפלו".

[צחקוקי מבוכה בכיתה].

תלמיד: "זה לא מצחיק. זה ממש מלחיץ. שאלנו אותו קצת, אבל לא יותר מזה".

תלמידה: "את עם הירוק כל הזמן שאלה: 'אז מתי האוכל? אז מתי האוכל?'".

תלמידה: "אני רוצה לספר על אסתר".

מורה: "מי זאת אסתר?".

תלמידה: "זאת הלבנה מדרום אפריקה. אסתר הייתה חמודה כזאת".

בונים

מורה: "את מקבלת בונים".

תלמידה: "אבל למה? אני רוצה

לרעת למה?". **מורה:** "את לא

רוצה?". **תלמידה:** "בטח שאני

רוצה". **מורה:** "אז תקבלי".

תלמידה: "יש!".

החיים יפים

יום שדה לכיתות ט'.

מדריך: "אני מעריך במיוחד את התלמיד שצלל למים הקרים, יצא ואמר: 'כמה החיים יפים!'. **תלמיד:** "כן, אבל אמרתי כוס אמה!"

תלמיד: "אני רוצה להגיד משהו על אסתר".

תלמידה: "אסתר שלי, אני אספר על אסתר".

קבוצה של תלמידים שרה במקהלה ונוקבת בשם הזקנה שלהם: "יפה! יפה!"

קבוצה אחרת קוראת בקצב: "אלי הגבר! אלי הגבר!"

תלמידה ממשיכה: "אסתר ממש מסכנה, כל הילדים שלה בחו"ל. היא עבדה במחשבים".

תלמידה, צועקת: "אלי היה נגר".

תלמידה אחרת: "שלנו הייתה חדרנית".

תלמידה: "יש לך סבתא וסבא?"

תלמידה: "יש לי סבתא שהיא אלמנה כבר 18 שנה, אבל היא חזקה כמו שור; והיא כבר בת שישים פלוס".

תלמידה: "גם סבא וסבתא שלי מאוד חזקים וזה".

תלמיד: "סבא רבא שלי בן 93 ולא מתפקד. הוא כל הזמן במיטה. זה לא נעים להגיד, אבל אנחנו כבר מקווים שהוא ימות".

תלמידה: "אני ממש מסכימה אתך. אם אדם סובל זה משפיע על כל המשפחה, וכולם מקווים שהוא ימות".

תלמידה: "סבתא שלי ישבה כל הזמן על יד המיטה של סבא כשהוא ישן, כשהוא היה גוסס".

סיפור אישי. "אף אחד בעולם לא מבין אותי"

תלמידות חולפות על פניי במבואה; אחת מהן נפרדת מן הדבוקה בהכריזה: "אני חייבת לדבר עם עידן". היא ניגשת אליי ומתיישבת לצדי.

אני: "כן, על מה את רוצה לדבר?"

תלמידה: "על הכול".

אני: "אני מקשיב".

תלמידה: "אז במה להתחיל, בבית או בחברים?"

אני: "במה שנוח לך".

תלמידה: "טוב, אז אני ואימא שלי כל הזמן רבות על שטויות, על סתם דברים. היא מתעצבנת עליי על כל מה שאני עושה; לא נותנת לי לחיות. היא אף פעם לא שם בשבילי".

אני: "ומה לדעתך הסיבה לכך?"

תלמידה: "כולם אומרים שאני ואימא שלי

מאוד דומות".

אני: "זו באמת נראית לי סיבה מאוד טובה".

תלמידה: "כן, אבל תבין; אני בן אדם עצבני.

זורקים לי מילה הכי קטנה, ואני מתפוצצת.

גם המורים כל שיעור מוציאים אותי, טוענים

שאני מפריעה... כל ההפרעות האלו באות

מהבית; הכול קשור לאימא שלי – אני

עצבנית בגלל אימא שלא מראה לי אהבה. אני

יודעת שאם היה לי יותר טוב אתה, היה לי

יותר טוב עם כולם. אני לא יכולה לדבר אתה;

היא לא יודעת להקשיב, היא לא יודעת לדבר;

היא פשוט לא מבינה אותי".

התלמידה ממשיכה: "אף אחד בעולם לא מבין

אותי. כולם חושבים שיש לי המון ביטחון

עצמי בגלל שאני צוחקת על כל דבר וזה, אבל

הם לא יודעים שאני ילדה הכי רגישה שיש.

אין לי ביטחון עצמי בכלל. אף אחד לא אוהב

אותי באמת כמו שאני; אף אחד לא מקשיב לי ולא מבין אותי".

אני: "אני מקשיב לך ומבין אותך".

התלמידה מחייכת בהכרת תודה וממשיכה

ביתר דרמטיות: "היו לי מצבים, לפני שנה,

לפני שנתיים, שניסיתי להתאבד. לקחתי

מספריים וניסיתי לחתוך לעצמי את הוורידים.

אימא שלי עצרה אותי. פעם גם לקחתי מלא

כדורים של אדוויל; אימא שלי רחפה לי

אצבע לגרון עד שהקאתי; אחר כך לקחה אותי

לשטיפת קיבה בבית חולים".

אני: "אני מתרשם שאימא שלך בכל זאת

נמצאת שם בשבילך".

תלמידה: "כן, אבל רק במצבים קיצוניים".

הצלצול מהדהד. אני: "קשה להיות בגיל

ההתבגרות".

תלמידה: "קשה נורא".

5. לבוש

בית הספר מתוחם בגדרות ברזל מוגבהות בתיל. בתחום בית הספר חל "התקנון", שנועד "להגדיר את סדרי פעילותו וכללי התנהגותו, להביא באופן ברור ופומבי לידיעת אוכלוסיית בית הספר את החובות והזכויות ואת המסגרות לאכיפתן". הגישה המקובלת היא ש"ישום התקנון אינו תחליף לשכל הישר ולשיקול הדעת החינוכי".

התלבושת האחידה מחייבת את בתי הספר היסודיים וחטיבות ביניים, ומומלצת לחטיבה העליונה. בכל מקרה, בית הספר נדרש להקדיש לה סעיף מתאים בתקנון. עם זאת טיבה של התלבושת נותר

במידה רבה פתוח: על פי הנחיות משרד החינוך, "ההחלטה בדבר התלבושת האחידה, צבעה, הסמל והכיתוב שיופיעו עליה תתקבל באמצעות תהליך חינוכי משותף, שיהיו שותפים לו הצוות החינוכי של בית הספר, התלמידים וההורים".

מה בפנים, מה בחוץ < תקנון בית הספר קובע: "על התלמידים להופיע בתלבושת אחידה, בצבעים המותרים בצורה הראויה". אין – סווטשרט, חולצות טי, חולצות פולו. אאוט – גופיות ספגטי, מחשופים מלפנים או מאחור, חולצות בטן, פירסינג, צבעים חריגים בשיער. רכות שכבה פונה לבנות ביום הראשון ללימודים ומבקשת: "לא למסור שטחים, בטח שלא בלי משא ומתן".

מורה צעירה מספרת: "כשהגעתי לבית הספר ביום הראשון ללימודים, המנהלת שכחה מי אני וגערה בי שבאתי ללא תלבושת אחידה".

התלבושת האחידה כוללת חולצה או סווטשרט עם סמל של בית הספר. רוב התלמידים והתלמידות משלימים את התלבושת במכנסי ג'ינס. הריון על מכנסי הג'ינס ועל נעלי הספורט נסב על שתי קטגוריות עיקריות: "אמיתי" או "מזויף". תלמיד: "זה אחלה זיוף אמיתי שבעולם".

התקנון מדגיש כי "בימי הקיץ החמים יש להקפיד על לבוש הולם ולא לבוא בלבוש המתאים לחוף הים". לקראת סוף שנת הלימודים נשמעות תדיר במסדרונות בית הספר הערות של מורות: "זה לבוש המתאים לחוף הים". תשובה טיפוסית: "לא היה לי משהו אחר ללבוש". "יום דיאלוג". מתקיים באחת הכיתות דיון על התלבושת האחידה: מורה: "איך מתאים לכם לבוא לבית הספר?". תלמידה: "בלי הסמל".

מורה: "אתם חושבים שיש דרך אחרת להראות את השיוך לבית הספר במקום הסמל?".

תלמיד: "קעקוע".

בגדים ומסרים < בסדנה בנושא "תדמית אישית ועסקית", המועברת לשתי כיתות משולבות של החינוך המיוחד, היועצת מסבירה את חשיבות התאמת הבגד לנסיבות: "לפעמים חשוב ללבוש בגד מסוים, כי אתה מעביר מסר כזה או אחר. ברגע שאתה מכיר את קודי ההתנהגות, הרבה יותר נוח לך... בואו ניקח את זה לעולם שלכם: בגד שאינו צנוע, מה הוא משרד?". תלמידים: "חוסר רצינות"; "חוסר כבוד עצמי".

יועצת: "בראוי, צריך להבדיל בין שעות הפנאי לבין מקום לימודים ומקום עבודה. למה זה חשוב? כי רוצים לכבד את עצמכם ואת המקום".

לבטים < מורה בשיחה בין מורות: "אני תוהה איזה מסר אנחנו מעבירות לבנות כאשר אנחנו אומרות להן שהן יכולות להתלבש איך שהן רוצות; שהן יכולות להיות חופשיות לגמרי?" מורה: "התוצאה היא הרבה פעמים ממש זולה". מורה: "אנחנו משרדות להן את המסר הבעייתי: 'תלכו איך שאתן רוצות, אל תביאו חשבון; בסוף תמיד תוכלו להגיד 'לא'".

עצומה לשינוי סעיף המכנסיים < המכנסיים הקצרים מעסיקים את הבנות, ואולי לא פחות מכך את המנהלים, המונכים, המורים וההורים. התקנון מכתیب: "מכנסונים קצרים מותרים עד כעשרה ס"מ מעל הברך".

ב"עצומה לשינוי סעיף המכנסיים הקצרים בתקנון" מסבירה היוזמת כי אין בכלל דבר כזה כמו שהתקנון קובע – "אין בחנויות מכנסיים באורך עשרה ס"מ מעל הברך". היא מוסיפה: "זוהי בחירה אישית של כל ילדה מה נוח לה ללבוש. להגיד לתלמידה מה ללבוש זו בצורה מסוימת חדירה לפרטיותה. בית הספר הוא מוסד חינוכי אשר מיועד להעניק לתלמידיו השכלה, והוא לא צריך להתעסק באורך המכנס שתלמידותיו צריכות ללבוש".

"הגידו בן למכנס הקצר" < בבית הספר מתקיים "יום דיאלוג", ואחד הנושאים הנידונים בו הוא "מכנסיים קצרים". התלמידים כותבים בכרוזה המיועדת לכך: "אני חושבת שצריך לתת לשים חצאית מיני"; "צריך לאפשר גם לשכבה ח' מכנסיים קצרים"; "הגידו בן למכנס קצר!"; "מכנסיים קצרים זה סקסי!!! כולם אוהבים"; "אנחנו קונים מכנסיים קצרים, ורוצים להשתמש בהם! רוב היום אנחנו בבית הספר, ורוצים להראות את הבגדים שלנו"; "גם אנחנו רוצים ללבוש מה שאנחנו אוהבים! מכנסיים קצרים!".

"שכל אחת תלבש מה שבא לה" < מורה, בשיחה בין מורות: "אם נסכים למכנסונים, הבנים לא יוכלו ללמוד".

מורה: "אולי, אבל אם כולן יתלבשו ככה זה יפסיק לעורר עניין".

מורה: "קוד הלבוש צריך להיות ברור גם למורות; מה אפשר לצפות מתלמידות כאשר מורות מתלבשות בצורה לא צנועה?"

מורה: "רק הבנות היותר חצופות באות איך שהן רוצות, וזה לא הוגן ליתר הבנות. אני בעד שכל אחת תלבש מה שבא לה, בלי להתערב בזה בכלל, לא לגבי תלמידות ולא לגבי מורות".

"מכנס קצר זה לא מכבד" < תלמיד: "כשבת הולכת חשופה, זה לא מכבד, לא אותה ולא אותנו, וזה לא נעים לנו".

תלמיד: "שיכבדו את עצמן. ברגע שאתה רואה מישהי שכל התחת שלה בחוץ, אתה אומר לה 'לכי!'; אתה לא אומר לה, אבל אתה חושב ככה. אתה מתייחס אליה כמו זונה".

תלמידה: "יש כאלו שמקצינות ולא יודעות מה זה צניעות; ויש כאלה שממש צריכות לדעת".

תלמידה: "מכנס קצר זה לא מכבד; הן לא זונות".

תלמיד: "אוטומטית מורה בא ומסתכל על בת שהכול בחוץ, וזה לא מכבד".

מורה: "מורה צעיר שנכנס לכיתה ומלמד בנות חשופות, זה ממש לא נעים, זה מגעיל!".

"הייתי פשוט הורגת אותה" < עמדות ההורים בעניין זה מעורבות: הורים מסוימים מקבלים את ערך ה"צניעות", שהיא – לטענת מנהל בית הספר – "הגיבורה הסמויה במחזה הזה, המוצנעת בשל ההקשרים הדתיים שהיא מעוררת, אבל חשיבותה רבה גם בהקשרים החברתיים והכלכליים". הורים כאלה גם מחשיבים את הנוחות הכרוכה בחוסר ההתלבטות בשאלה "מה אלבש הבוקר?". הורים אחרים מעבירים את המסר: "אל תיגעו לנו בבנות, ואל תגידו להן מה ללבוש!". אִם מעירה בשיחה אתי: "אם הבת שלי הייתה באה עם מכנסונים כמו הבנות שראיתי כאן, הייתי פשוט הורגת אותה".

חצאית ממשטרת < תלמידי י"ב מכינים מתקנים שונים למסיכת פורים. "החברה של הצופים" עוסקים בהשלמת מתקן מאולתר של "השור הזועם" עשוי גזע עץ וקשור בחבלים כמטר מעל הקרקע. המתקן – המחייב השקעה רבה – מצביע על יכולת טכנית (גברית) גבוהה. הבנים מפצירים בבנות לעלות על המתקן, לדהור עליו. תלמיד: "יאללה, בואי תעליו".

תלמידה: "השתגעת, שאני אעוף ככה באוויר?!" (מצביעה על חצאית המיני שלה).

החצאית הקצרצרה מחייבת את הבנות שלא להשתובב יתר על המידה ולשמור על התנהלות "מהוגנת". חצאית המיני, אביזר לבוש משחרר, מגביל מאוד את תנועתן של הבנות וממשטר אותה. הבנים, בניגוד לבנות, לבושים בדרך כלל בבגדים "נוחים", רפויים ומרושלים, המאפשרים תנועה חופשית וזורמת. הם יכולים לעשות הכול: לרוץ, לקפוץ ולהשתובב כאוות נפשם.

צנועות לעומת מבובדות < תלמידה השייכת ל"קבוצת האשכנזיות" בשכבה ט'; "הבנות האשכנזיות קונות את הבגדים בחנויות אופנה יוקרתיות; מתלבשות באופן צנוע יותר; הולכות עם 'טבע נאות'; הבנות המזרחיות קונות את הבגדים שלהן רק בשוק או בחנויות המסחר הגדולות; מתלבשות בצורה גסה ולא מתאימה לבית הספר – גופיות ורודות, ג'ינס נמוך, תיק ורוד עם יהלומים, נעלי בובה. גם אנחנו יכולות ללבוש חשוף, אבל אנחנו לא עושות את זה".

תלמידה השייכת ל"קבוצת המזרחיות": "האשכנזיות אין להן כבוד. הן מתלבשות חשוף – באות עם מכנסיים קצרות; רואים להן את כל התחת ואת כל הציצי. אנחנו הולכות צנוע".

אבל להפך!
יום שדה לכיתה ט'. מזג אוויר סגרירי. הבנים נכנסים למקור נביעה של מעיין ומשכשכים במים הקרים. בינתיים הבנות תולות את בגדי הבנים הרחק על גבי העצים. **תלמידה, פונה אליי:** "תרשום". **אני:** "מה את מציעה לרשום?". **תלמידה:** "תרשום שזה מה שקורה, אבל להפך". **אני:** "מה להפך?". **תלמידה:** "בסרטים תמיד הבנים מחביאים את הבגדים לבנות". **אני:** "הבנתי. רעיון מצויץ. תודה רבה".

את חדר העבודה שלו בביתם. השלישי סיפר על המורה למתמטיקה שהביא שמפו לכיתה כשלימד אותם על 'חפיפת משולשים'."

רכות "מרכז העצמה וצמיחה" מספרת: "הגיעה אלינו תלמידה ששנאה מתמטיקה. במהלך הטיפול התברר כי המורה בכיתה ב' דיברה על ההבדל בין 'מספרים זוגיים' לבין 'מספרים אי-זוגיים'. היא פנתה אל התלמידה, ואמרה בפני הכיתה: 'את אי-זוגית'. התלמידה – עולה חדשה, מבודרת יחסית חברתית – לא סבלה מתמטיקה מאז ואילך."

מורה מציגה מכתב שקיבלה מתלמיד: "לפעמים כשאני חושב על תופעות אני נזכר בדברים שאמרת לנו בשיעור, וצפים כל מיני משפטים שאמרת. היה נחמד להזכיר כל מיני עובדות שלכאורה נראות לא חשובות לחומר או לכגרות – ממבט מסתקרן ולא משנן. הן רלוונטיות לחלוטין."

יצור, מוזר, דפוק, מבוער, מרשמלו < המילים הנאמרות בבית הספר אינן מוגבלות רק ללשון הלימודים, אלא גם ללשון החיים של התלמידים, המבליים בו את מיטב שנות נעוריהם. מילים מסוימות מקבלות משמעות מיוחדת, לא בהכרח ברורה לאדם מבחוץ שאינו מכיר את משחקי הלשון הנהוגים בקרב בני הנוער בכלל ובבית הספר בפרט. במקרה זה נדרשת למידת שפה מתוך שימושה. כך לדוגמה, המילה רבת המשמעות **יצור**:
תלמיד: "איזה יצור!"

תלמיד: "היא הילדה הכי יצורה בעיר!"

תלמיד: "מה נעלבת, מה אתה יצור?"

תלמידה בפייסבוק: "אתה יצור בקטע אחר [חיובי]"

המילה **מוזר** עשויה לשמש בהוראה שלילית, כמו בהוראה חיובית:

תלמידה: "מוזר זה טוב".

מורה: "גם את מוזרה; בשביל זה אני אוהב אותך".

המילה **דפוק** מתפקדת בצורה דומה למילה יצור.

תלמיד: "מה התחרפנת; אתה דפוק?"

תלמיד: "התקשרתי אליו ואמרתי לו: 'מה, אתה דפוק?'"

המילה **מבוער** משמשת גם היא ככינוי גנאי כללי: "סתום ת'פה, יא מבוער!"

כך גם אפשר להשתמש בצירוף "חולה בראש" או "חולה נפש": "תפסיק כבר, יא חולה נפש!". דומה לכך המילה מעצבן: "די כבר, די כבר; נהיית ילד מעצבן!". לחלופין, רווח השימוש בצירוף המילים "ילד בן 12" לציון חוסר בגרות והתנהגות מטופשת: "תראה איך אתה נראה, יא ילד בן 12".

מתחום המזון, אפשר להסתייע בביטויים כמו "יא קציצה", "יא חתיכת קבאב" או "יא מרשמלו" (המילה חתיכה מוצאת את מקומה גם בביטויים רבים אחרים, דוגמת "יא חתיכת זבל").

ביטויים שגורים < מנהל בית הספר מציין ביטויים אחרים השגורים בפי הסגל:

אבל. סוג של התנצלות כוחנית, המחייבת פעולה לא נוחה: "אני יודעת שאתה בחופשה, אבל..."; "אני יודע שאתה עסוק עכשיו, אבל...".

בשיחות משוב ובהתייחסות של מחנכים ומורים לתלמידים "אבל..." הוא המסר העיקרי, ואילו הדברים הקודמים לו טקסיים או משניים: "אתה בסך הכול תלמיד טוב, אבל...".

מורה: "אני רואה שיפור מסוים בהתנהגות שלך".

תלמיד: "כן, אבל...?"

רק. דרישה מפורשת לפעולה מידית: "רק שאלה..."; "רק שנייה..."; "רק רציתי להגיד ש..."; "רק חתימה...".

תהליך. מילה המאפשרת דחיית החלטה או פעולה: "נכון, אבל צריך לקיים תהליך" (תפקיד ה"תהליך" דומה לזה של "הקמת ועדה" במגזר הממשלתי).

פדגוגיה. מושג שאין להתווכח עליו. ברגע שאתה אומר על משהו שהוא "פדגוגי", בזה מסתיים הדיון. בדומה לכך, נחרץ גורלו של כל מה ש"אינו פדגוגי". המילה "טיפול" משמשת בצורה דומה אצל יועצות בית הספר, כשם שהמילה "קהילתי" משמשת אצל הרכז החברתי.

הכתובת על השולחן < הטקסטים שהתלמידים כותבים על השולחנות מתחלקים לכמה סוגות עיקריות:

ביטויי מצוקה מזדמנים, כמו "איזה שיעמום"; "שתיגמר כבר השנה המגעילה הזאת".

גסויות, כמו: "הולך ברחוב, מגרר בביצים, מסתכן בתביעה במעשים מגונים" (מתוך השיר "איזה כיף" של הרג נחש).

קטעים משירים פופולריים, שלהם יש עדיפות ברורה. המוטיב המרכזי: מפגשים ופרדות בינו לבינה; אהבה, אהבה, אהבה. "אוהב אותך עד השמים" (עומר אדם, "נמס ממך"); "כשאבוא אל אוהבתי אחבק

6. מילים

אהבת המילה < מנהל בית הספר מצטט בטקס פתיחת שנת הלימודים "ברכה לתלמידים: 'מי שבירך את ר' עקיבא באהבת המילה, והיכולת ללמד אהבה בעזרת המילה /... מי ששוכן בכל בית מדרש ותלמוד, שברא את קדושת המילה, / הוא יברך אתכם, העולים לבית הספר, בשמחת הלימוד, הגילוי והחידוש ובמתנת הסובלנות, / וישרה עליכם אהבת המילה והלימוד...' (מיה רובינסקי).

מילים לחיים < קשה להעריך אילו התבטאויות ישפיעו על תלמידים לאורך זמן, אולי אפילו למשך תקופת חיים שלמה. מורה מספר: "שאלתי מכרים רבים בשנות השלושים והארבעים לחייהם מה הם זוכרים מתקופת בית הספר. תשובותיהם היו מגוונות: אחת זכרה את שיעור ההיסטוריה שבו המורה הוציא אותם לחצר בית הספר וחילק אותם לקבוצות שניהלו 'קרב אבירים' זו מול זו; שני זכר את המורה לספרות, שבמקרה הייתה אשתו של הסופר והמשרור יעקב שבתאי, שלקחה אותם לראות

"אבל לא הבנתי"
מורה כותבת על הלוח:
"פתחו מחברות והעתיקו!"
התלמידים שוקדים, וממלאים את מצוותה. **מורה:** "סיימתם להעתיק?". **תלמידה:** "כן, אבל לא הבנתי אף מילה!"

בכל כוחי ואנצור את הרגעים שלנו יחד / כשאבוא, יחכו לי בישולים עם הריחות הכי טובים" (איציק שמלי, "מאמי"); "לא יכול לישון בלעדייך / לא יכול לקום בלי ידייך / יפה שלי את הכול בשבילי / רוצה אלייך" (מייק שריף, "לישון בלעדייך"); "רק רציתי להגיד לך / שתלכי ארגיש יתום / שלא מוצא את נפשו בשום מקום" (חגי ישראלי, "רק רציתי להגיד לך").

גוויעת המילה < לעת ערב, בסופי שבוע ובחופשות ניכר בית הספר המתרוקן מיושביו קודם כול ברומייה מעיקה. עם גוויעת המילה, העשייה הבית ספרית הלימודית והחינוכית נמוגה. רכות שכבה: "בסוף שנת הלימודים, שקט כאן בבית הספר. בלי ילדים, בלי תלמידים, כל בית הספר לא קיים".

7. אלימות

אפס סובלנות < היום הראשון ללימודים בכיתה ז'. המחנך מסביר את הכללים הנהוגים בבית הספר: "אם אראה בן אדם דוחף או מחבק חיבוק שנראה כמו חניקה, באותו רגע הבן אדם הולך הביתה. דחיפה, ליטוף או צ'פחה, על כל דבר קטן אנשים ילכו פה הביתה. יום שלם תפסידו את הלימודים והנוכחות בשיעורים".

מעברים דקים ועדינים < התנהגות התלמידים היא לעתים תכופות גבולית; המעברים דקים ועדינים. בסיכום רבעון לשכבה ז' מובאים הדברים הבאים בנושא "משמעת": "במהלך התקופה האחרונה, לאחר שיש עמוק עם התלמידים ועם ההורים, החמרנו את הענישה בנוגע לאלומות. נראה כי חלק מהתלמידים הגיעו עם דפוסי התנהגות פיזית הכוללת התכתשות ידיים כמשחק אשר, לצערנו, אפילו בבית ספרנו נגמר בפציעה, בשוגג כמובן. על כן תלמידים שנמצאו בכל סוג של

תגרה – ללא קשר לסיבה, למערכת היחסים ביניהם או לרמת הרצינות של המריבה – הושעו. מצאנו כי תגובה זאת הניבה פְּרות, המסדרון רגוע יותר והתלמידים מצאו דרכי שיח טובות ובריאות יותר".

התנהגויות אלימות < מכות, נגיעות, דחיפות והפעלת כוח – במקרים רבים שלא בהסכמה ותוך כדי חציית גבולות מגדריים – הם עניין של שגרה בחיי בית הספר.

דגמי התנהגות טיפוסיים לבנים במהלך ההפסקות: מחוות מאיימות – הפניה מהירה של אגרוף לכיוון הבטן או המפשעה, לעתים עם השמעת צליל מציצה; רקיעות ברגליים לצורך הפחדה; אגרופים מלווים בצלילי "או" או "או"; דחיפות והדיפות הרדיות; הכאה ובריחה בשעטה; דריכות מכוונות על כפות הרגליים; בעיטות; קפיצות; תפיסות; כיפופי ידיים; חביקות; חניקות; הכשלות; הורדות לרצפה. בנים מסוימים אלימים במיוחד: משחרים באופן מתמיד אחר טרף קל או ששים אלי קרב.

רוב ההתנהגויות המקובלות בבית הספר אינן נתפסות אצל התלמידים עצמם כאלימות. ככלל, התלמידים – בדומה למורים, למחנכים ולמנהלים – נוטים להניח כי תופעת האלימות בבית ספרם שולית או זניחה.

הם מלהזכיר < בשיחה עם רכזות השכבות, המחנכות והמורות המקצועיות מתעוררת בי התחושה כי הם מלהזכיר את המילה "אלימות": "בבית הספר שלנו קיימת מעט מאוד אלימות, אם בכלל".

מנהל בית הספר מבהיר לי כי מה שנספר הוא רק "אלימות קשה" – לפי משרד החינוך מדובר באלימות הכוללת איומים בסכין או באולר, סחיטה באיומים, מכות שהובילו לפציעה ומקרים דומים. אלימות כזאת נדירה ביותר בבית הספר, ואם היא מתרחשת היא מטופלת בחומרה. הוא מציינ: "סוגיית האלימות דומיננטית הרבה פחות בחטיבה העליונה מאשר בחטיבת הביניים. מזה זמן רב לא נתקלתי שם בבעיות מסוג זה שהגיעו לטיפול".

מנהלת חטיבת הביניים מעידה: "במשך השנה יש מספר מצומצם ביותר של אירועי אלימות קשה – בסך הכול, זה זניח; זה לא יומיומי, לא שבועי ואפילו לא חודשי".

קוד "יום הולדת" < הנוסח המלא: אחד הבנים מוזה ילד שיש לו יום הולדת, ומכריז בקול את מילות הקוד: "יום הולדת". הבנים מתקבצים מסביב לילד, מושכים אותו אל מרכז המעגל. כולם פוצחים יחדיו בשירה, על פי הלחן העממי: "יום הולדת, יום הולדת". האווירה מתלהטת. "בידיים הק-הך-הך" – הבנים מכים. "וברגליים תך-תך-תך" – הבנים בועטים. אחרי דקות ספורות הנוהל עשוי לחזור על עצמו עם ההכרזה המחודשת "יום הולדת".

הנוסח המקוצר מתרחש מחוץ להקשר של יום הולדת. אחד הבנים קורא "בידיים...", ומסמן את ה"קורבן". שאר הבנים מצטרפים, והנוהל נמשך כרגיל.

בנות נפגשות במסדרון, שולפות אשכולות של בלונים צבעוניים עם כתובות "מזל טוב", "עד 120" או לבבות. הן מביאות עוגה, וכלת השמחה מכבה את הנרות.

בת: "לא עשינו 'בידיים'". הבנות צוחקות, עושות תנועות מדומות קלילות ועוכרות מיד לחיבוקים אמיצים.

כשהצגתי את הדברים בשיחה עם רכזות השכבות והמורות המקצועיות הערתי שהן ודאי מכירות את הנוהל הזה. התשובה הייתה שלילית: "אין לנו מושג על מה אתה מדבר". הצעתי להן שמיד עם תום דבריי יצאו אל המסדרון ויפנו אקראית לאחד התלמידים בשאלה: "מה זה 'בידיים'?". סגנית המנהל מיהרה לעשות כעצתי, ודיווחה על התשובה שקיבלה: "זה מכות מתוך אהבה".

התברר ש"כל ילד יודע" ומזהה מידית את מילת הקוד.

המנהל נזעק לברר אתי, בעקבות הדברים, מהי התחושה של הילד שהנוהל מופנה כלפיו. השבתי לו שלהבנתי הוא מגלה רגשות מעורבים – נהנה מתשומת הלב ועם זאת חש נבוך ולעתים אף מושפל במידת מה.

אירוע חמור < עקב מקרה יוצא דופן פונה מנהל בית הספר לצוות החינוכי בחוזר: "לאחרונה התרחש אירוע חמור בין שני תלמידים, האחד מכיתה ט' והשני מכיתה י"ב. במהלך ההפסקה הגדולה היו ביניהם חילופי דברים, הרבר נגרר לאלימות קשה ביניהם, והתלמיד מכיתה ט' אושפו בבית חולים עם מכה קשה בעינו וכעת הוא נמצא בבית עד החלמתו. במהלך היום הודענו למשרד החינוך ולמנהלת החינוך והיינו בקשר עם המשטרה, שהזמינה את התלמיד המכה לחקירה ועצרה אותו עד להשלמתה. אני מבקש שבשיעורים שיתקיימו במהלך השבוע תהיה התייחסות חינוכית לאירוע הזה בפרט ולאלימות מילולית ופיזית בכלל. אני לא רואה כרגע צורך לשלוח 'מערך שיעור' בעניין, שכן כל אחד מאתנו, כמורה ומחנך, יודע מהם הדברים שנכון לדבר עליהם בפני התלמידים. אני חושב שהתייחסות מיוחדת של כולנו, ולו לכמה דקות בתחילת או בסוף השיעור, יש לה משמעות רבה

כאנשי חינוך. לא רק סיסמאות כמו 'אפס סובלנות לאלימות' צריכות להישמע – מה אנחנו עושים כשאנחנו רואים אלימות סביבנו, אילו כלים יש לנו להתמודד בדרך לא אלימה עם מי שפוגעים בנו. גם סיפור אישי שלנו המתאר מצב שבו היינו עדים לאלימות או היינו חלק ממנה יכול לעורר דיון חשוב".

הלשנה ודיווח < ב"יום דיאלוג" – יום המוקדש לשיחות בכיתות על נושאים מחיי בית הספר – אחד הדיונים מוקדש לסוגיה של "הלשנה ודיווח".

מורה פותחת בהבחנה: "דיווח על מעשים של ילדים נחשב בחברת הילדים כהלשנה, כמעשה שלילי ומגונה. מי שמלשין על חברו נחשב כוגד, משתף פעולה עם המבוגרים. הלשנה על ילד שהכריז משיעור שונה מדיווח על ילד שמתעללים בו או שמתעלל באחרים או שנמצא בסכנה". לאחר בירור המושגים והצגת שאלות לדיון מועלים מקרים לדיון שהם – לפחות להגדרת המורה – "ממש-ממש מחיי היומיום שלנו".

אחד מהם הוא "מלכת הכיתה". המורה מקריאה: "מאז ומעולם הייתה דניאל, תלמידת כיתה ח', מלכת הכיתה. כולם עושים תמיד את מה שהיא רוצה, מעריצים אותה וגם מפחדים ממנה. עד תחילת השנה הזאת הסתדרנו עם זה, עד שהגיעה לכיתה מיכל, ילדה ביישנית, אחת שמפחדת מהצל של עצמה. דניאל התחילה מיד להציק לה. ברגע שהמורה יוצאת מהכיתה היא נטפלת אליה, צוחקת עליה, מקללת אותה ואפילו דוחפת אותה".

לאחר קריאת הקטע, המורה שואלת: "הלשנה או דיווח?". מתנהלת שיחה. דברי המורה: "אז מה היא עשתה, הילדה?... ואלה דברים רעים?... אני הייתי... ומה דעתכם?... מישו חושב אחרת?... אפשר להביע כל דעה באופן חופשי... כולכם מסכימים?... מצוין! נעבור למקרה הבא".

לסיכום היום נתלים בחצר בריסטולים, והתלמידים מוזמנים להביע עליהם תובנות. אחד התלמידים כותב: "מוות למלשינים!".

לאחר שבועות אחדים מתרחש בבית הספר מקרה של אלימות קשה. בעקבות המקרה, אחת המורות אומרת לי במפורש: "התלמידים אינם מבינים שדיווח זה לא הלשנה, ואינם 'מלשינים' לעולם. כל הסוגיה של הלשנה ודיווח היא בעיה. לא משנה כמה נדבר על זה, התלמידים מעדיפים לפתור בעיות בינם לבין עצמם, כי זה יעיל יותר".

לעומת זאת רכזות הייעוץ מציינת כי הודות לפעילות ההסברה חל שיפור ניכר בעניין זה: תלמידים רבים יותר משתפים את המחנכת או היועצת במקרים המחייבים לדעתם ידיעה וטיפול. היא מדגימה: "ילדה פנתה אלינו וסיפרה שקיבלה הודעה בטלפון הנייד במהלך שיעור כי חברתה, שנשארה בבית, מתכוונת לפגוע בעצמה. תוך 35 דקות, שני אנשי צוות – המחנכת ואני – היינו אצלה בבית וטיפלנו בעניין".

התלמידים מרווחים על תופעות נוספות, למשל: "שימו לב, ר' מקיאה", או "אתמול בלילה ש' השתכר ואיבד את ההכרה".

היועצת מסכמת: "קוד השתיקה לא נשבר לחלוטין, אבל הוא בהחלט נסדק. יש מקום לתקווה".

"הבאתי לה שריטות על כל הפנים" < תלמידה בכיתה ט': "הלכתי מכות עם ילדה אחת מכיתה ז'. אמרה לי 'אימא שלך זונה', אז דחפתי אותה והיא בעטה בי והרביצה לי. קרעתי לה את המכנס, הבאתי לה שריטות על כל הפנים ועשיתי לה פנס בעין. היא אמרה לרכזת השכבה: 'זאת שרמוטה'. המנהלת באה, שמעה את הדברים מהרכזת, ולקחה אותה עם החברה שלה". המספרת עושה הפסקה מתודית קצרה: "רגע, אני מיד מביאה את החברה שלי שתספר לך עוד". חברה: "היינו במונחן. שתי הבנות האלו התחילו לזרוק לנו מילים: 'א זונה', 'יה שרמוטה'". אני: "למה?".

תלמידה: "כי הן ילדות קטנות, פרחות, מתחילות לדבר סתם; הן חושבות שאם יפתחו את הפה לילדות בכיתה ט', אנחנו נשתוק להן. החברה שלי קפצה עליה, הפילה אותה על הרצפה ושרטה אותה בפרצוף. היא לא פראיירית. היא אמרה על יד הרכזת: 'שרמוטה, אני אויין אותך', אז לקחו אותה למעלה וזרקו אותה הביתה".

התלמידות פונות אליי: "אנחנו בדיוק הולכות למחששה, אתה רוצה לבוא אתנו?".

אני: "אני בא".

במחששה, הבנות מספרות סיפורי גבורה: "החטפתי לה, והיא נפלה כמו שק תפוחי אדמה".

תלמיד: "כיתה ז', ועושות כל כך הרבה רעש?".

תלמידה: "כן, אני מכירה אותן; אחת מהן מתבוללת עם ילדים".

תלמיד, פונה לאחר התלמידים האחרים: "זה בגללך, בגלל שאתה חרמן".

תלמידה: "מה זה אשמתו שילדה בכיתה ז' מתבוללת; הוא בן, זה הצרכים שלו".

תלמיד: "חבל שלא הייתי שם, הייתי נותן לה מכה עם הבולבול שלי".

מבט

בעת פעילות חברתית רכות

שכבה מטופפת בין השורות;

משלבת ידיה על חזה; מתרוממת

על קצות האצבעות; זוקפת

צוואר; מניחה את ידה על פניה

ומנידה את שפתה התחתונה;

נועצת מבט מקפיא; פניה

חמורות סבר, גבותיה מקושתות,

פיה קמוץ; מסננת בין שיניה שם

של תלמיד זה או אחר; לעתים,

ממרומי מעמדה, מפליאה קולה

בצווחה מחרידה: **"דממה!"**.

מכנסיים למטה < רכזת שכבה ז' נכנסת בהתרגשות לחדר המורים ומספרת על "אירוע חמור" שהתרחש אתמול. התלמידים סיפרו שאחד התלמידים בכה במהלך ההפסקה. לאחר בירור הצטיירה התמונה הבאה: במהלך "משחק", אחד התלמידים מכיתה ז' הגיח מאחורי תלמיד אחר ומשך בחווקה את מכנסיו כלפי מטה. התלמיד נותר נבוך ונכלם עם מכנסיים שמוטים. לאחר פנייה, מנהלת חטיבת הביניים טיפלה בעניין; התלמיד הנפגע נשלח הביתה שעתיים לפני סיום יום הלימודים; התלמיד הפוגע הושעה מידית למשך יומיים.

המחנכות קיימו שיעורי הסברה מיוחדים שבהם הודגשה חומרת המעשה, הגובל בהטרדה מינית. הוסבר שבמקרה גם התחתונים היו עשויים להישמט, ואז התוצאה הייתה עלולה להיות קשה מנשוא. הרכזת סיפרה על מקרה שאירע בבית ספר קודם שלימדה בו: בעקבות אירוע כזה, תלמיד נפגע עד כדי כך שלא הגיע לבית הספר במשך חודש. לדבריה, רוב תלמידי השכבה – "ובעיקר הבנות, שאמרו 'אוי ואבוי, זה היה יכול להיות נורא!'" – הזדעזעו מהמקרה שתואר להם. הרכזת ציינה בפניי כי זהו סוג התנהגות מוכר, האופייני לשלב ההתפתחות של כיתות ז'.

שותים ונהנים < תופעה מרכזית נוספת הכרוכה באלימות וראויה לציון – גם אם אינה חלק מחיי בית הספר, אלא משקפת את תרבות הנוער בכלל – היא שתיית אלכוהול. יועצת שכבה י'-י"א מציינת כי התופעה גוברת עם הגיל. היא מעריכה כי בכיתה י' רק אחדים שותים ברצינות; בכיתה י"א – כחמישים אחוז; בכיתה י"ב – כשבעים אחוז. המנהל מסכם, בהקשר אחר: "החיבור בין בילוי, עישון ואלכוהול הפך למקשה אחת בשנים האחרונות". אני משוחח עם תלמיד בכיתה ח' על מנהגי השתייה של הנוער ועל השלכותיהם: אני: "אז מה שותים?".

תלמיד: "בעיקר וודקה; אף פעם לא וויסקי. וויסקי זה של זקנים".

אני: "ואיזה וודקה שותים?".

תלמיד: "תלוי בתקציב; אבסולוט, פינלנדיה, אייסברג או סמירנוף. כשיש תקציב גבוה יותר ורוצים להתפנק, שותים ואן גוך".

אני: "עם מה מערבבים?".

תלמיד: "עם XL, מיץ אשכוליות או שופס בטעמים ורוד".

אני: "ואיפה שותים?".

תלמיד: "בדרך כלל מוצאים איזה זולָה, לפעמים למישהו יש בית ריק, לפעמים במועדונים ולפעמים גם בגן ציבורי או בכיכר".

אני: "ואז אתם מתמסטלים?".

תלמיד: "תלוי איך שותים. אם שותים לאט-לאט, לא מתמסטלים מהר; אם דופקים כמה שוטים מהר-מהר, אז כבר מתמסטלים".

אני: "וכמה שותים?".

תלמיד: "בבילוי של ערב, כל שלושה או ארבעה (אם אחד לא שותה ממש) יורדים על בקבוק".

תלמיד נוסף בכיתה ח' מצטרף לשיחה ואומר לבן שיחי: "יש לך מושג על מה אתה מדבר? בוא נעשה תחרות שתייה".

תלמיד: "בסדר, אבל שוט-שוט" – הם לוחצים ידיים בהסכמה.

אני: "איך התחרות תסתיים?".

תלמיד: "עד שמישהו כבר לא מסוגל, נופל מת".

אני: "ומה הכיף בלהתמסטל?".

תלמיד: "מתחרים מי יוצא יותר טמבל, מי עושה יותר שטויות".

אני: "איזה סוג של שטויות?".

תלמיד: "לא יודע... מתפשטים, מקללים, מכים ילדים שסתם עוברים, דוקרים – פשוט לא רואים בעיניים, עושים בלגנים. לשתות זה כיף, אבל הכי כיף לשתות לפני מסיבות, כי כשאתה במסיבות ואתה לא שתוי אתה מתבייש, לא יכול לעשות מה בראש שלך".

אני: "ואז גם הולכים מכות?".

תלמיד: "תמיד יש מכות. אתה נדלק, כל הזמן רוצה לריב – באים בשביל ליהנות ולשתות, וגם לריב זה ליהנות".

אני: "וסכינים?".

תלמיד: "בטח, סכינים. מה שיש לך ביד אתה ישר זורק; תופס משהו וישר לפנים. אם יש סכין, שולפים וחותכים".

אני: "איפה חותכים?".

תלמיד: "בידיים, ברגליים".

אני: "לכולם יש סכינים?".

תלמיד: "יש".

אני: "ואיך אתה מכניס אותו למועדון?".

תלמיד: "שמים בביצים אולר נפתח כזה".

אני: "וכשהדברים מתחממים?".

תלמיד: "כשמביאים לך את המכה הראשונה, אתה מוציא את הסכין. בדרך כלל שורטים, אבל יש כאלה שנותנים, לא מפחדים".

אני: "וזה לא מפחיד להגיע למועדונים?".

תלמיד: "תראה, אתה אף פעם לא לבד; תמיד יש לך גיבוי של חברים".

אני: "ומה עם בנות?".

תלמיד: "בטח בנות! השירותים הם תמיד מעורבים, ושם ההורמונים מתבוללים – וואללה מתבוללים!". [רכזת הייעוץ, נכנסת לכיתות לקראת החופש הגדול ומפצירה: "צאו למועדונים בקבוצות, ושמרו אחד על השני... בנות, אל תלכו לשירותים לבד, קחו תמיד חברה"].

תלמידת כיתה י' מספרת בהתרגשות לחברותיה: "אתן לא מאמינות מה היה שם... השתיתי את הברמן, השתיתי את הטבח, השתיתי את הדי-ג'יי, כולם היו מְזֶה מסטולים".

בוקר טוב

מורה: "מה שלומכם?".

התלמידים, במקהלה: "מעולה, מעולה!".

מורה: "ואיך ישנתם?".

התלמידים, במקהלה: "גרוע, גרוע!".

בת הולכת לאורך המסדרון אחרי בת אחרת, אוחות במתניה. הן מתקדמות במתואם אל עבר המדרגות. בן, הפוסע יחד אתן, פונה אליי: "ראית מה זה?".

אני: "מה?".

תלמיד: "איך שהן מתנהגות?".

שתי בנות עומדות בפינת המבואה לבית הספר, מתחבקות ממושכות, אוחות ידיים ומביטות זו בעיני זו. כשבנים עוברים בסביבה האינטימיות מופרת במידת מה אם כי אינה מתפוגגת. בת מושיטה את הלחי כלפי בת אחרת; זאת מנשקת אותה נשיקה... ועוד נשיקה... ועוד נשיקה. כאשר הבנות מתגפפות ומתנשקות תמיד נמצא מי מהבנים המנסה להחדיר את ראשו ביניהן. הוא עשוי לזכות בנשיקה, ולעתים לספוג נזיפה: "די, אתה לא רואה שאנחנו באמצע זמן איכות?". פגישה בין בנים לבנות, בדומה לפרדה, עשויה להיות מלווה בחיבוק ובנשיקה קלה. תלמיד נפרד משתי תלמידות: "טוב, יאללה, אוהב אתכם" (חיבוקים ונשיקות מהירים). בת, מספרת לבת אחרת: "חבר שלי מאוד קנאי. בא ידיד וחיבק אותי ארוכות. הוא אמר לו: 'חיבוק-חיבוק, אבל כמה זמן?'".

מגעים יזומים ופומביים של בנות, המכוונים לבנים, עשויים לעורר רחייה: "אתה מכיר את המגעילה הזאת מכיתה י' שכל הזמן מתקרבת אליך? כשאני רואה אותה במסדרון, אני בורח; אנחנו קוראים לה 'הנוגעת'".

יכולות להרשות לעצמן < תלמיד מסביר מהו שורש ההבדלים המגדריים ברפואי המגעים האינטימיים: הבנות יכולות להרשות לעצמן לקיים מגעים קרובים יותר בינן לבין עצמן, כי מבחינת הבנים התנהגות כמו-לסבית – בניגוד לנטייה לסבית ממשית, המגונה בצורה חריפה – נתפסת ככלל כמעוררת ומגרה. תלמיד: "גבר שרואה שתי בנות מתנשקות, זה מדליק אותו". לכן מרחב המשחק שלהן – המשמש גם קריצה לבנים – רחב בהרבה. הבנים, לעומת זאת, אינם יכולים להרשות לעצמם לקיים מגעים אינטימיים בינם לבין עצמם, כי אף אחד מהם אינו רוצה שיחשבו שהוא הומו; בנים ובנות חושבים, בדרך כלל, כדברי אחד מהם, ש"הומואים זה דבר רע, ממש מגעיל".

קטע גברי, שאלה של בנים < כנס מורים. מרצה אורח מדבר על המושג "מבוגר משמעותי". המרצה מציג שאלות שונות, ובכללן: "האם אתה חושב על דברים אחרים במהלך השיחה?". מורה: "זה קטע גברי". מרצה: "לידיעתכם, שבעים אחוז מהנשים אמרו שכן; לעומת שלושים אחוז מן הגברים". מורה: "כן, כי הם לא הקשיבו לשאלה". בדיון שנערך בכנס מורים ומורות המנחה שואל: "מה הכי הרשים אותך?". מורה: "אני לא עסוקה בשאלה של 'הכי'; זאת שאלה של בנים".

מידה בנגד מידה < יום שדה לתלמידי כיתות ח'. הבנים עוסקים תדיר בהשוואה וירטואלית של גדלים. תלמיד, צועק שוב ושוב תוך כדי הליכה: "לי יש הזין הכי גדול, בדוק!". תלמיד: "לך יש קטן". תלמיד אחר: "לאבא שלך יש קטן". תלמיד פונה לתלמידה: "גם אתן מורדות?". תלמידה: "לנו יש גודל חזייה; אבל אנחנו לא ממש מורדות".

חברות, ידידות, יזיוות < לפי התלמידים, מערכות היחסים מתחלקות לכמה רמות של קרבה-ריחוק. מנקודת השקפתם של הבנים, יש שלוש רמות בולטות: "חברות"; "ידידות"; "יזיוות". כדי לברר את ההבדלים ביניהן קיימתי במחששה "סימפוזיון" בנושא, בהשתתפות בנים ובנות כאחד. להלן כמה מהמסקנות:

"חברים" זה רק הומואים; לבנים יש "חברות". חברה יש רק אחת; לפעמים יותר, אבל הן לא יודעות אחת על השנייה. אם אתה אוהב אותה, חברה גורמת לך לעשות דברים טובים יותר; היא מחזקת אותך.

"ידידות" יש הרבה; זאת אחת שאתה יושב אתה, מדבר אתה, אבל היא לא חברה שלך – צוחקים, יוצאים וזה. ידידה יכולה לתת לך הערות, אבל אתה לא חייב להקשיב לה. זאת אחת שאתה לא עובר אתה כלום, לא נוגע בה. "ידידה קרובה" היא כזאת שאפשר לסמוך עליה; כשאתה צריך אותה, אתה יכול ללכת אליה.

"יזיוות" זורמות. יזיוה זאת אחת שאפשר להוציא ממנה משהו; אחת שנותנת לך לגעת בה, לעשות בה דברים מגונים; אין לה כבוד משלה, כמו שרמוטה כזאת שאפשר לשכב אתה; כזאת שאפשר לזרוק אותה או להיות אתה. ידידה זה "שלום, מה נשמע?"; יזיוה זה "שלום, שלום ולא להתראות". תלמיד

מוסיף: "אתה יכול להיות בקטע עם יזיוה גם כאשר יש לך חברה. זה לא יעניין אותה, אתה לא חייב ליזיוה שום דבר; זה סתם".

הקטגוריות המתייחסות למערכות יחסים בין בנים לבנות נושאות משמעויות נורמטיביות – קובעות את אמות המידה הרצויות כלפי קבוצה חברתית נתונה. לפיכך ערכן רב גם בהסדרת רפואי ההתנהגות הממשיים. היחס שמתגלה כלפי "חברה" אחר מזה שמתגלה כלפי "ידידה" ושונה בתכלית מזה שמתגלה כלפי "יזיוה". כל אחת מקבלת את המגיע לה.

קטע בין בנות לבנים < שיחה עם תלמידה על ה"קטע" שלה עם בנים. תלמידה: "פניתי לאחר הבנים ואמרתי לו שאני מרגישה כלפיו משהו. הוא אמר לי שמי שיצאתי אתו קודם הוא החבר הכי טוב שלו ולכן הוא לא יכול לתת לי תשובה. הצעתי שישאל אותו אם זה בסדר; הוא כבר לא אוהב אותי, ואין סיבה". היא מרחיבה: "זה הולך לאט-לאט: בהתחלה ידידים, אז זה זורם ל'קטע', ואז נהיים חברים".

אני: "מה זה בדיוק 'קטע'?".

תלמידה: "אחרי תקופה מסוימת שבה אתם ידידים, אתם מתקרבים יותר, נמצאים כל הזמן ביחד, מתנשקים וזה. זה השלב של ה'קטע'. זה לא רשמי. את מספרת רק לחברות הטובות ביותר שלך שאת ב'קטע' וזה". היא ממשיכה: "אחרי שבוע-שבועיים זה בדרך כלל נמאס; את אומרת לו 'די, מספיק עם הקטע. אתה רוצה שידעו על זה או לא?'. אם הוא מסכים, אז סבה, חברים".

אני: "בשביל מה בכלל קיים ה'קטע'?".

תלמידה: "אני לא יודעת; אולי כי ככה מכירים יותר מקרוב את הבן אדם ואז אפשר להחליט ולהודיע על זה".

אני: "ואחרי ה'קטע', מציעים חברות?".

תלמידה: "היום אין את הדבר הזה, זה פשוט זורם".

אני: "ומה משתנה כשזה רשמי?".

תלמידה: "אתם מוגדרים 'חברים'; כולם יודעים על זה".

אני: "ואם מישוהו רוצה אותך כשאת חברה של מישוהו?".

תלמידה: "הוא יכול לרצות; לרצות זה דבר טוב. כשמתחילים אתי אני אומרת, 'יש לי חבר, מה אתה לא מבין את זה?', אבל הבנים לא תמיד רוצים להבין. לבת הרבה יותר קשה לבגוד מאשר לבן; לבן יש צרכים".

אני: "ומה הקטע המיוחד של הבנים?".

תלמידה: "בנים שאוהבים אותך לא ממהרים להראות לך, כי הכול זה אגו. את אומרת לו, 'אם אתה לא רוצה שידעו, אז לך!'. לפעמים הוא אומר: 'לא עכשיו, עוד קצת זמן ואו'. גבר צריך להגיד לאישה שהוא אוהב אותה".

אני: "ואז את מאמינה לו?".

תלמידה: "לא תמיד. תלוי למי. צריך לראות את זה בהתנהגות שלו".

עושות לעומת שומרות < תלמידה, משוחחת אתי: "אני לא עושה את זה, אני רק בת 14, אני עדיין קטנה. כשאגדל". היא מוסיפה: "יש לי חברות יותר צעירות ממני שעושות את זה בלי שהן יודעות בדיוק מה הן עושות". תלמיד, החולף לרגע ומקשיב לשיחה, מעיר: "אני בן 16, אבל עדיין לא עשיתי את זה. אני לא שומר על עצמי, אני פשוט מכבד את הבנות. יש בנות שזורקות את עצמן".

תלמידה: "כן, יש בנות מה זה זולות?".

תלמידה אחרת מצטרפת לשיחה ומעירה: "כולם אומרים לי תעשי, תעשי, תעשי, ואני לא עושה; אבא ואימא יהרגו אותי אם אני אעשה".

תלמיד בכיתה ח': "יש בנות שלא שומרות על עצמן – זונות, שרמוטות; ויש בנות ששומרות על עצמן".

אני: "ומה בנים מעדיפים?".

תלמיד: "אתה יודע מה בנים מעדיפים: אם זה סתם בשביל הקטע, איזה שרמוטה, אז זורמים".

אני: "ואם לא?".

תלמיד: "או בנים מעדיפים את מי ששומרת על עצמה. יש משהו בשמורות, משהו טובו".

אני: "וחברה צריכה להיות שמורה?".

תלמיד: "אם אתה אוהב מישהי באמת, לא משנה אם היא שמורה או לא שמורה, אתם נהיים חברים".

אני: "ואז?".

תלמיד: "מתייחסים אליה בכבוד, מדברים יפה, כל הזמן צריך לשמור עליה ולראות מה קורה אתה". אני: "ואם היא יוצאת עם בנים אחרים?".

עגלה ריקה

מסיבת חג. מורים צעירים מביאים את ילדם או ילדתם הפעוטים בעגלת ילדים או יד ביד, בהתרגשות רבה. **הבנות** מתגודדות מסביב, מתעניינות ומחמיאות: "יאוו, איזו חמודה; איך קוראים לה?". לגבי **הבנים** העגלה ריקה והפעוט שקוף, היה כלא היה.

תלמיד: "אם היא יוצאת עם ידידים, אני לא יכול להגיד לה כלום, כי גם אני יוצא עם בנות. ידידים זה משהו אחר".

תלמידה בכיתה י' מתערבת בשיחה: "עם ידידה פתוחים; עם חברה רק משחקים". היא פונה לתלמיד הצעיר: "תראה שבעור שנה כל הבנות נפתחות".

אני: "מה זה 'נפתחות'?".

תלמידה: "עזוב, לא רוצה לדבר על זה".

תלמיד: "ברור, כולן נפתחות".

כאילו חדירה < הפסקה. המסדרון של שכבה ז' כמרקחה. קבוצת בנים משולהבים מתגורדת בפתח שירותי הבנות. הבנים עושים תנועות כאילו הם מתכוונים לפרוץ פנימה; הבנות המכונסות בפנים צווחות בקולי קולות. הרמזיה: "חדירה למרחב הנשי".

מגע בין מורים לתלמידים < בחזור מטעם מנהל בית הספר נכתב: "בישיבות ועדי ההורים עלתה ביקורת על כך שישנם מורים או מורות אשר יוצרים מגע עם תלמידים באופן שאינו מכבד ולעתים אף משפיל. מאחר שמדובר בנושא שחייבת להיות בו אמירה שאינה משתמעת לשתי פנים, אני רוצה להדגיש שאין לגעת בתלמידים ולא משנה מידת ההפרעה. בנוסף, אסור למורים גברים להביע במגע כל חיבה או עידוד כלפי בנות. אנא, שמרו על עצמכם".

המורה הגבר נדרש לשמור על עצמו בעצם כך שהוא שומר על תלמידותיו ומכבד אותן. חיבה או עידוד כלפי הבנות אינם צריכים לקבל ביטוי באמצעות הידיים. מורות מורשות לגעת בבנות; מורים (במשרה) – בבנים; לשני מיני המורים מומלץ להמעיט בכך.

מורה משוחחת עם תלמידה בפתח חדר המורים. לפני שהיא שולחת אותה לדרכה, היא מנשקת אותה בחיבה על הלחי. בהבחינה בי, היא חשה צורך להסביר: "יש כאלה שצריכים אימא, לצערי יש כל כך הרבה כאלה, ודי קשה לי להתחלק; אבל מכיוון שאני מקרינה את זה הם פונים אליי ומתרפקים, ואני נענית מכל הלב".

מורה טמטם < שיחה בין תלמידים: "המורה הוזה טמטם, כל הזמן מסתכל על הבנות, ולא רואה בכלל מה שהבנים עושים".

"איסור נגיעה" < אני מצטרף לסיור של שכבה ז'. את הסיור מנחים צעירים בתקופת התנסות מעשית, מלווים במורייכה מנוסה שתפקידה לתת להם משוב על תפקודם (להלן: מדריכה-ממשבת). במהלך ביקור מתרחש האירוע הבא: המדריך, חובש כיפה, מבקש ארבעה מתגנדים לצורך המחשה מסוימת. רבים מתלמידי הכיתה מצביעים, והמדריך בוחר – כנראה לשם איוון תקין פוליטית – שני תלמידים ושתי תלמידות. "טוב, אז עכשיו תחזיקו ידיים". באותו רגע ממש שני התלמידים נעלמים כלא היו: "אנחנו לא מחזיקים ידיים לבנות".

המדריכה-ממשבת מלחששת: "בנות, רק בנות". המדריך מתעשת, ומבקש עוד שתי מתגנרבות. ארבע המתגנרבות אווזות ידיים בחדווה. אחר כך, כדי להרגים עוד משהו המדריך מבקש מתגנדים שייכנסו אל תוך המעגל; הבנים נעתרים במהרה ויוצרים מהומה גדולה.

לאחר האירוע המדריך מעיר כי "אילו זה היה בית ספר דתי לא הייתי מעלה על דעתי לבקש מבנים ומבנות להחזיק ידיים". מתברר פתאום – מתוך הנעות שונות בתכלית – שההתנהגות של תלמידים ותלמידות בבית ספר חילוני דומה להפליא לזו של תלמידים ותלמידות בבית ספר דתי. מרגע זה ואילך המדריכה-ממשבת מגלה ערנות רבה. היא מפנה את תשומת הלב לכך שבשעת הפסקת האוכל "הבנים והבנות יושבים לגמרי לחוד". בהפסקה נוספת אחת התלמידות מעירה בקול: "תראו איזו הפרדה בנים-בנות". אני שואל אותה: "איך זה נראה לך?". תלמידה: "זה נראה מוזר". אני: "למה?".

תלמידה: "כי בנים ובנות צריכים לשבת ביחד".

בדרך אני משוחח עם המורה המלווה על "נגיעה" בבית הספר. מורה: "זו באמת בעיה. בנים ובנות לפעמים נוגעים ומתחבקים, ואני אוסר עליהם את זה. אני מתערב כאשר תלמיד דוחק תלמידה אל הקיר ונצמד אליה, אפילו אם היא מסכימה; זה בניגוד לתקנות בית הספר".

הנשמה מפה לפה < מתגנב חרדי מטעם מגן דוד ארום מגיע לבית הספר כדי להעביר קורס עזרה ראשונה. אני משוחח אתו בחדר המורים: "בסך הכול אני עושה את העבודה שלי, ואין לי בעיה לבוא לבית ספר חילוני; אבל כאשר אני מגיע לכיתה בחטיבה הצעירה, מתעוררת בעיה. כאשר אני

מדבר על הנשמה מפה לפה ומבקש להרגים, תלמידים אומרים שהם לא מוכנים לנשק בובה. כאשר אני מדבר על 'שלב ג', הפשטת הנפגע', הם מגחכים, מעירים הערות מהערות שונות ומתקשים להמשיך לשתף פעולה". המדריך החרדי נדרש לשחרר את התלמידים החילונים מ"חרדת נגיעה". הוא קובע נחרצות: "מי שחושב שהנשמה מפה לפה היא נשיקה או שהפשטה של נפגע היא אקט מיני – אין לו מה לעשות בקורס שלי".

בין פריצה לבית לפריצה לגוף < סדנה מודרכת בנושא תקיפה מינית, שכבה ט'. כותרת הסדנה: "הגוף שלי שייך רק לי: אלימות מינית, אני לא לבר!". בכיתה שבע בנות ושלושה בנים. הבנות מעורבות מאוד ומשתתפות בלהיטות; בוחנות את משמעויות הלחץ הקבוצתי ותופעת ה"היגררות": תלמידה: "יש אנשים שנגררים, וזה לא ממש טוב, לא ממש נחמד". הבנים שותקים. מדריכה לתלמיד: "אתה רוצה להגיד משהו?".

תלמידה וחברה. ילדה לחיים

תלונה. נכנסתי לבדי לחוקר, והוא שאל 'מי זה היה?'. לא רציתי לסכך את החבר שלי, ואמרתי לו ש'זה משהו מתל אביב, שתיתי, ואני לא זוכרת מי זה, לא מכירה אותו'.

"אחרי סטיפרתי את כל הפרטים על תגובת ההורים שלי – ובמיוחד על הסטירה של אבא – הם הוציאו לי באותו יום צו הרחקה מהבית ושמו אותי במרכז סיוע ודיור זמני לבני נוער במצוקה. אחרי שבוע הוחלט שאני יכולה לחזור הביתה.

"הייתי בלחץ של ההורים לחזור בשעות מסוימות, להקשיב, לנסות לתקן את מה שהם ראו כ'טעות'. באחד הלילות הותקפתי מינית באכזריות רבה, וחזרתי הביתה בשעה מאוחרת. אבא חיכה לי צעק עליי שוב: 'את זונה, את שרמוטה, מסתובבת כל הלילה עם גברים'. התחלתי לצעוק עליו גם, ואמרתי לו 'אתה לא יודע מה זה להיות אבא, אתה לא נחשב לאבא מבחינתי'. מאז, כששואלים אותי על ההורים, אני אומרת שאין לי אבא.

"לא סיפרתי לאף אחד מה קרה שם באמת, גם לא להורים שלי, כי פחדתי מהתגובה שלהם. במשך הזמן, אני ואימא התחלנו להתקרב; אבל עם אבא אין לי קשר ממשי. תמיד הוא זורק את ההערות הקטנות האלה עליי ועל התנהגותי. היחסים הכי טובים שיש לי זה עם אחותי".

בת במה אחותך?
"בת חמש".

• • •

בשעה שהיא מספרת לי את סיפורה, חברתה יושבת על הגדר ממול ועוקבת בערנות אחר השיחה. החברה: "אני שמרת עליה ולא עוזבת אותה. אנחנו נפשות תאומות. היא חייבת

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

מה אתה עושה?

תלמידה: "מה אתה עושה?".

אני: "מסתכל". **תלמידה:**

"למה?". **אני:** "אני עורך

תצפית". **תלמידה:** "למה?". **אני:**

"כדי להבין מה מתרחש בכתי

ספר". **תלמידה:** "למה?". **אני:**

"כי זאת העבודה שלי". **תלמידה:**

"אתה יכול לא להסתכל עליי?"

זה מלחיץ נורא". **אני:** "אני לא

מסתכל עלייך באופן אישי; אני

לא מסתכל על אף אחד באופן

אישי". התלמידה מתרחקת

מוטרדת.

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמידה וילדה חברה. תמונה מאוסף תמונות

תלמיד: "לא".

במהלך הדיון הסוער של הבנות, הבנים עסוקים בהתלחשות ובהתגרריות הרדיות – שליחת ידיים, אגרופים חטופים או בעיטות קלות. מדי פעם הם מתבוננים זה בזה ומחליפים חיוכים נבוכים.

תלמיד, אחרי הסיפור על "אונס שומרת": "רגע, זה סיפור אמיתי?".

מנחה: "לאור מקרה זה, מה לדעתכם צריך לעשות?".

תלמידה: "צריך לבוא ולשאול!".

תלמידה: "משהו כמו, 'האם אפשר לאנוס אותך קצת על הדרך'?".

המנחות מעלות את שאלת ההבדל בין "פריצה לבית" לבין "פריצה לגוף". תלמידה: "הגוף הוא הדבר הפרטי ביותר שלנו. אנחנו חיים בתוך העור שלנו. אין לנו כל דרך להתחמק מגופנו".

תלמידה: "זה מעורר סוג אחר של רחמים: 'אני מסכן, פרצו לי לבית' או 'אוי, אנסו אותי'. פריצה לבית לא גורמת לתחושה של השפלה. לא כל אחד שפורצים לו לבית מופיע בעיתון. הפחד הוא שיגירו שזה אשמתה, לא אשמתם".

כאשר המנחה מקריאה את מילות השיר של להקת מוניקה סקס "כל החברה", הבנים קשובים באופן חריג, פניהם מרצינים והם נאלמים דום: "כל החברה עברו בתוכך כאילו שאת רכוש ציבורי". לאחר סיום קריאת השיר הבנים חוזרים לחיוכים הנבוכים ולשתיקות המופגנות, ומסרבים להיענות להפצרת המנחה "אולי אתם רוצים להתייחס לשיר?".

תלמיד: "לא. אין לי מה להגיד".

קווים אדומים < סדנה מודרכת בנושא תקיפה מינית, שכבה ט'. כיתה רגילה (תשעה בנים ושש בנות) וכיתה של חינוך מיוחד (שישה בנים). התלמידים מתבקשים להציג את עצמם ולציין איזו התנהגות היא מבחינתם "חציית קו אדום".

מקבץ תשובות: "כשצועקים עליי בלי סיבה"; "כשמוזלים בי"; "כשאומרים לי 'סתמי!'; "כשלא מדברים אתי בגובה העיניים"; "כשמתנשאים עליי"; "כשמפלים אותי"; "כשמנצלים אותי"; "כשמנסים להוריד לי את הביטחון על ידי אמירות כמו 'מטומטמת' או 'מפגרת!'; "כשאומרים לי, 'אמרת לך!'; "כשאומרים לי, 'כשתגדלי תביני!'; "כשאנשים מתלהבים מעצמם יותר מדי"; "כשאנשים מנצלים את הסמכות שלהם".

תלמידי החינוך המיוחד מתייחסים במיוחד ל"מילה שלא במקום".

מדריכה: "איזו מילה, למשל".

תלמיד: "תביני, אני קריזיונר. אף פעם אי אפשר לדעת איזה מילה תרליק אותי".

המדריכות מציעות התנהגויות שונות, ובודקות עם התלמידים עד כמה הן נתפסות מבחינתם כחציית קו אדום:

"כשנכנסים לחדר שלי בלי לדפוק קודם בדלת" – רוב הבנות מציינות שזוהי חציית קו אדום; רוב הבנים אינם סבורים כך ("חץ ממקרה שאני נמצא בחדר עם חברה שלי"). תלמד חינוך מיוחד: "אבל אין לי דלת; מזמן שברתי אותה".

"כשקוראים לי 'מכוערת', 'ערס' או 'פונפה'" – רוב התלמידים: "זה לא רציני".

"כשמקלים אותי" – "לא, שטויות, אנחנו רגילים לזה"; "לא לוקחים קללה ללב"; "אכפת לנו טיפה, אבל לא ממש"; "קצת מעצבן".

"כשמקללים את אימא שלי" – צעקות רמות: "א-ה-ה-ה, זה לא!"; "נפוצץ אותו"; "נְבַלֵּעַ אותו".

"כשמישהו קורא לי 'כוסית' או 'הומו'" – התלמידים אינם מתרגשים במיוחד; תלמידה מעירה ש"כוסית זה לא כל כך סבבה", תלמיד מעיר ש"הומו זה לא קללה, זה בחירה".

כאשר התלמידים נשאלים בסדנה אם מפריע להם "כשיש פרסומת שבה רואים בחורות עירומות או כמעט עירומות בלבוש חושפני ובתנוחות מיניות?", רבים מהמתנגדים נתלים לפתע באחותם הקטנה: "כי אם היא תראה את זה, היא יכולה ללמוד מזה ולהתנהג לא כמו שצריך".

מכנס "דפוק אותי" < בסדנה מודרכת בנושא תקיפה מינית בכיתה ט' תלמיד מתייחס ל"מכנס דפוק אותי, החושף את כל התחת". הוא שואל: "מה היא הולכת עם דבר כזה?". תלמידה: "מה אכפת לך עם מה היא הולכת, זה אומר שאתה יכול לאנוס אותה?".

תלמיד: "זה מגרה, היא לא עושה את זה סתם, היא רוצה לגרום לגברים להסתכל עליה. ברור שאני לא מצדיק שמישהו אונס אותה, אבל אין מה לעשות".

תלמידה: "אולי היא רוצה שידפקו אותה, אבל יש כאלו שלא".

מדריכה: "המכנס נקרא 'דפוק אותי', לא 'אנוס אותי'".

תלמיד: "ברור שזכותה ללבוש את זה; אבל היא הולכת ברחוב, ויש כל מיני אנשים, והיא לא יודעת מה הסיפור שלהם".

תלמידה: "זה עדיין לא אומר שזה באשמתה".

תלמיד: "אם זה מה שהיא רוצה, שיאנסו אותה בכיף".

תלמידה: "אונס זה משהו שמנוגד לרצון".

תלמיד: "אז שלא תגרום לזה".

מה היא לבשה? < בסדנה מודרכת בנושא תקיפה מינית בכיתה ח' המנחה מספרת על בחורה שפנתה למשרטה בעקבות מקרה של תקיפה מינית. מנחה: "ואם השוטר ישאל אותה 'מה לבשת?', זה נראה לכם הגיוני?".

תלמידה: "כן. אם היא לבשה משהו חושפני, זה גורם משהו. זה לא אשמתה, אבל זה יכול להעביר מסרים לא נכונים".

תלמידה: "זה לא מצדיק שום דבר שהוא עושה לה, אבל זה מושך אותו. היא יודעת שאם היא שמה בגר כזה, יימשכו אליה".

תלמידה: "אולי הבחור הבין את המסר לא נכון, וחשב שהיא בעניין שלו".

תלמיד: "השאלה היא אם הוא חושב שהיא חשפנית או לא".

מנחה: "אם השוטר אומר שהבחורה שהותקפה לבשה מיני ככה [מסמנת הרבה מעל לברך], האם אתם חושבים שזה פרט חשוב בעדות?".

תלמידה: "כן. הוא חשב שהיא בקטע שלו. כל דבר שאת אומרת או עושה יכול לגרום לצד השני לצאת נגרד. הוא יכול להגיד שזה השפיע עליו".

שאלות של בנות ושל בנים < כיתה י"א מקדמת. במסגרת שיעור ביולוגיה המורה מלמדת את התלמידים על "מערכת הרבייה". במהלך השיעור התלמידים והתלמידות מעלים שאלות הזורגות בנושא השיעור – אישיות, חינוכיות וחברתיות. המחנכת מחליטה לקיים סדנה מיוחדת לעניין זה ופונה אל מורה מקצועי המלמד את הכיתה, כדי לקיים את הסדנה עם קבוצת הבנים בעוד שהיא תשוחח עם הבנות. המורה מזמין לצורך העניין מורה מקצועי נוסף.

כדיערכות לסדנאות מתבקשים התלמידות והתלמידים להכין על פתקים שאלות אנונימיות ולהעבירן במרכז למחנכת הכיתה. מורה: "רוב הפתקים היו לקוניים וחוזרים על עצמם".

שאלות של הבנות: "אינטימיות"; "התפתחות אטיט בגוף"; "מחזור לא סדיר"; "תקופת הביוץ"; "אמצעי מניעה"; "ימים בטוחים". שאלות מסוימות מפורטות ומוגדרות מעט יותר: "מה קורה בגוף בזמן מחזור, ולמה זה כואב כל כך?"; "כשמסיימים את המחזור, אחרי כמה זמן אפשר לקיים יחסים?"; "איך אפשר לבדוק אם נדבקתי במחלות מין; ואם כן, מה עושים?"; "מה עושים במצב שבו גבר מפתח אליין רגשות וציפיות, ואת לא – מה אומרים לו? איך עושים זאת בצורה נעימה?"; "מה עושים במצב שאת רוצה מישهو, והוא אומר לך שתמיד במערכת יחסים שלו הוא שוכב עם כל החברות שלו, ואת רוצה אותו אבל לא בא לך לשכב אתו בגיל כזה – לא מוכנה?"; "מה עושים במצב שאת רבת עם ידיד שלך, והוא לא רוצה לדבר אתך כי הוא פגוע ממך, ולפי דעתך לא עשית כלום ולא התכוונת לפגוע בו והוא פשוט לא רוצה לדבר אתך. מה לעשות ואיך לנסות לדבר אתו אם הוא לא רוצה לדבר אתך בכלל?"; "איך גורמים לגבר לאהוב אותך ולחזר אחרייך ואפילו סתם לדבר, למרות שאת מתביישת שפתאום ידבר אליך מגעיל או משהו כזה?".

מחנכת: "הרגשתי שזה ממש-ממש טיפה בים, ושאני חייבת לפתוח את הנושא שוב במועד מאוחר יותר. ניסיתי לנפץ סטיגמות, כמו האם אפשר להיכנס להיריון כאשר הגבר שופך מחוץ לגוף האישה. היה לנו בעניין זה ויכוח סוער. מהדברים התברר שיש פער בין מיעוט שיודע יותר – שכבר התנסו ביחסים ושיש להן חבר – ורוב שיודע פחות. זה לא מובן מאליו בכיתה של חינוך מיוחד, שיש בה סוג של תמימות. הן היו זקוקות לקבל כוח; להרגיש בסדר עם מה שהן רוצות ועם מה שהן עושות".

שאלות של הבנים: "איך האישה נהנית מסקס?"; "למה כאשר גבר עושה סקס עם בחורה יש לו הנאה?"; "מה ההבדל בין מערכת הרבייה של הגברים לבין מערכת הרבייה של הנשים?"; "נגיד שיש מצב שלא משתמשים באמצעי מניעה, לאן זה מתגלגל – לא רק לכיוון אידס; ומה עושים אם מפחדים לגלות שיש, ואיך אפשר להתמודד עם זה?".

השאלה שמוכילה את סדנת הבנים: "אם אני באמצע עם בחורה ופתאום הקונדום נקרע ואני צועק 'ואו, זה נקרע' והיא נבהלת, איך אני מרגיע אותה? ומה עושים אחרי זה?".

מורה מסביר: "בחרנו להתמקד בפתק הזה כי נראה שהוא מתאר אירוע ממשי – מעיד על ריאליות – ומצוי בתפר שבין השתאות ומבט מסוקרן לבין אנוכיות הנובעת מהרצון להמשיך וליהנות תוך התעלמות מהסיכונים הכרוכים בכך".

מורה: "העמדה שהצגנו לבנים היא שבשום מקרה אין לראות באישה בובה, צעצוע או אמצעי, אלא אדם שלם עם תחושות ורגשות. המסר העיקרי היה הרדיות: עם כל העניין, יש כאן בן אדם ולא חפץ. התלמידים גילו סקרנות רבה לגבי השאלה 'איך זה נראה ומרגיש מהצד הנשי?'".

אני תוהה אם נכון להפריד בין הבנים לבנות, כפי שנהוג בדרך כלל "כדי למנוע מבוכה", ואם

תרשום עליי!

אני משוחח עם תלמידה, ותלמידות אחרות מהשכבה מסתופפות במהרה ומפצירות: "גם אנחנו רוצות, גם אנחנו רוצות!". לעתים אני חש כי התלמידות מתחרות ביניהן מי תשתף אותי בסיפור חיים, או בסיפור מהחיים, נוגע ללב יותר. **תלמידה:** "תרשום עליי!". **תלמידה:** "אל תרשום עליה כלום, היא לא מעניינת. תרשום רק עליי!".

גברים בלבד צריכים לדבר עם הבנים, בכלל זה, על נקודת ההשקפה הנשית.

אחת השאלות שעלו התייחסה לעניין ה"סטוצים". המורים הבהירו את עמדתם: "גם במערכת יחסים כזאת קיימת אינטימיות, ולכן גם מתחייבת הרדיות. גם אישה שאתה לא בקשר קרוב אתה נכנסת למערכת יחסים כזאת כדי ליהנות ולא כדי לסבול – קל וחומר חברה. בהקשר זה, תלמיד העיר: "יש כאלה שהן מזוכיסטיות, ואוהבות לסבול". המורים הדגישו שאם יש כאלו, הן מיעוט באוכלוסייה, ואפילו אנשים כאלה פועלים כך מתוך בחירה; "אף אחד לא אוהב שכופים עליו, שאונסים אותו לעשות משהו".

דגש חשוב נוסף של המורים: "התלמידים הפנימו במידה רבה שאם בחורה אומרת 'לא' זה לא. תלמיד אחד שאל, 'ואם אומרים לי כן, אז זה כן?'. הסברנו להם שזה לא כמו התמקחות בשוק שמיועדת להוריד את המחיר. אנחנו צריכים לקבל אחריות על הלחץ שאנחנו מפעילים, שעלול להביא לידי קיפאון ואפילו לידי פגיעה. צריך לחשוב על מה שנעים לי, ועל מה שלא הייתי רוצה להיגרר אליו. תלמיד הפנים: 'נכון! לשכנע בחורה לעשות משהו שהיא לא באמת רוצה זה כמו אונס'".

הבנים העלו שאלות שמתוכן התברר שגם הם עשויים למצוא עצמם במצבים שבהם כופים עליהם התנהגות שאינם מעוניינים בה, כמו: הבעת רצון של בת לקיים יחסים ללא קונדום; דרישה לקיים יחסים כאשר בת הזוג "במחזור". תלמיד: "אני בחיים לא אשכב עם מישהי במחזור, זה רוחה אותי". **בעניין פורנוגרפיה**, התלמידים לא הסתירו שהם צופים בה. הוסבר להם כי "כמו כל סרט, לא מדובר במציאות אלא בפנטזיה: 'זהו סרט לכל דבר: אתה לא תנסה לעוף מהחלון אחרי שראית 'סופרמן'".

המורים מדגישים כי "המיקוד בסרטים כאלה הוא בדרך כלל בעונג של הגבר, והם אינם מביאים בחשבון את סבל האישה ואת הפגיעה בה. הנשים מופיעות בסרטים אלה כמו בעלי חיים בקרקס. כאשר זוכרים את כל העוולות הכרוכות בעשיית סרט כזה, ברור שזה אינו סרט רגיל – כאן השחקנים, ובעיקר השחקניות, נפגעים ממש, וזה בכלל לא סקסי".

בעניין בדיקות היריון, איידס ומחלות מין אחרות, המורים הסבירו כי חבל סתם להיכנס לפניקה: הבריקות פשוטות, ואפשר להבהיר את המצב בקלות.

באשר לאווירה, המורים אומרים: "ניסינו להימנע מהטפה, להעביר את הנושא ממקום אנושי, אמפתי, מכיל ומגיב ולא מתנשא. סידרנו את הכיתה בחי"ת, ופתחנו ודיברנו על עצמנו: איך זה היה כאשר אנחנו היינו בתיכון לפני עשרים שנה. הסברנו שאנחנו מבינים שהם יודעים היום הרבה יותר ממה שידענו אז; שהתהליך היום מואץ ושלאמצעי התקשורת ההמוניים – טלוויזיה, ובעיקר מחשב ואינטרנט – חלק נכבד בכך. הדגש העיקרי היה המשך השיח: אם יתעוררו בעיות בעתיד, אנחנו תמיד פתוחים ומוזמנים לשוחח על כך ולסייע במקרה הצורך".

תחושות המורים לאחר הסדרה: "התלמידים היו מתוחים ושקטים, לפחות בהתחלה; אבל בסופו של דבר המתחים התפוגגו והתוויה הייתה נעימה". התלמידים הדגישו כי זה היה משהו שהם ביקשו, ולכן התקבל בחיוב רב.

בת אמרה לי: "ניהלנו שיחה על כל מה שמפריע לנו – למשל, על זוגיות עם מישהו שטוב לנו או רע לנו אתו. דיברנו על הגוף, על המחזור ועוד דברים כאלה. דנו בשאלה 'האם זה מתאים בגיל הזה לקיים?'. הגענו למסקנה שמי שעושה את זה לא עושה בגלל שהיא אדם לא טוב, היא צריכה ליהנות, וגם לשמור על עצמה. דיברנו על אמצעי מניעה ודברים כאלה. דיברנו גם על כך שאם יהיו לנו בני זוג, הם לא צריכים להחזיק אותנו קשה. כשמישהו רק רוצה אותי בגלל דברים כאלה, צריך לדעת איך לפעול, לא להיות תמימה; לגלות כוחנות, ואף להזעיק עזרה במקרה הצורך; לדבר ולסגור את זה כמו שצריך. מקום האישה צריך להיות גבוה. גם לנו מקום להראות שאנחנו מספיק חזקות, ושאף אחד לא יכול להחזיק אותנו ולהגיד לנו דברים. כאשר אני לא רוצה, צריך לכבד, להבין ולקבל את זה".

"פאק, יא הומו!" < המילה פאק עושה שעות נוספות בבית הספר. מילה אחרת המופיעה בתדירות גבוהה היא הומו. המילה רווחת בלשון הדיבור, כשם שהיא נפוצה בלשון הכתיבה (על השולחנות והקירות).

בן, לבנים אחרים: "מה אתם מחפשים, איזה הומואים".

בן, לבן אחר: "מה אתה מחייד, יא הומו".

בן, לבן אחר: "ברוק, אח שלך גייוז!".

בן, לבן אחר: "מה עובר עליך? מה אתה הומו? מה אתה פותח את הרגליים כמו נקבה?".

הבנות משתמשות ביגן לבין עצמן במגוון מילים בעלות הוראה דומה של פחיתות ערך, כגון: מפגרת, אהבלית, דבילית, מטומטמת, טיפשה, סתומה או כלבה. המילה מעצבנת משמשת בהוראה דומה. המילה לסבית אינה מופיעה בלקסיקון כלל. גם המילה זונה אינה נפוצה; היא משמשת לעתים דווקא בהקשר הזכרי: "למה אתה זונה" או בצירוף הרווח "בן זונה".

פה ושם מופיעים על השולחנות – לצד הביטוי השולט "מומו ההומו" – שלל ביטויים המתייחסים

לנטייות מיניות "חריגות": "נושך כריות"; "מקבל בתחת"; "מוצץ ביסקוויטים". על אחד הבנים נכתב: "בן החתיך, אבל גם קצת הכוסית". תלמידה אומרת לתלמידה אחרת: "הוא חתיך, אבל הולך כמו הומו".

על לוח המודעות של שכבה ז', תחת הכותרת "אקטואליה", מופיע גזיר עיתון שכותרתו: "העלבון שהוביל לרצח: 'אתה נראה עם השלייקס כמו הומו'".

"ידידים מאוד טובים" < תלמיד ותלמידה בכיתה י"א מתיישבים על ידי ומשוחחים ביניהם בקרבה רבה. אני: "אתם חברים?".

תלמידה: "אנחנו ידידים מאוד טובים".

אני: "מעניין, שמעתי על 'ידידים', ואפילו על 'ידידים טובים'; אבל לא על 'ידידים מאוד טובים'".

תלמידה: "תראה, אנחנו לא חברים ממש בקטע זוגי; אנחנו חברים קרובים בקטע של כמו יועץ כזה, ואין לנו אינטרסים אחד לשני".

אני: "איך זה קורה?".

תלמידה: "אנחנו מכירים מילדות, ממש מגיל אפס". תלמיד: "לכן אנחנו לא יכולים להיות חברים; זה כמו שתגיד לי שעכשיו תצא עם אחותך".

תלמידה: "יש לי גם חבר, שאתו יש את הקטע היותר רומנטי".

אני: "ועם הידיד?".

תלמידה: "עם הידיד אין את הקטע הזה. זה כמעט כמו חברה טובה, אבל יש גם יתרונות".

אני: "כמו מה?".

מורה. "וואו, כל הכבוד!"

מורה. "וואו, כל הכבוד!"

ח' סיים תכנית מצטיינים בחינוך, והוא אחד המורים הצעירים והמוכשרים. הוא נולד בקיבוץ ובילדותו מצא מפלט מחיי היוםיום ברכיבה על אופניים ובצפייה בסרטים אמריקאיים. הוא מלמד בחטיבה הצעירה והעליונה, וזוכה להערכה רבה. באחד הימים החליט לעשות מעשה: "כיתה י' שאני נכנס אליה היא כיתה מצוינת. אני מלמד את מרבית התלמידים כבר שנתיים, והחיבור שלי אתם טוב, אך לא יוצא מגדר הרגיל. השיח שלנו הוא רוב הזמן לימודי להחריד – הרבה חומר מקצועי ומעט חומר ערכי וחינוכי. בעודי פוסע הלוך ושוב בין השולחנות, משווע לנהמת מזגן קרירה ביום קיץ לוהט, אני מבקש שקט. התלמידים נענים לי. 'ברשותכם, אני רוצה לעסוק היום במשהו אישי יותר. היום מתקיים מצעד הגאווה בתל אביב. במהלך השנה השתדלתי ללמדכם נושאים מקצועיים שונים. בין השורות ובין המילים ביקשתי ללמדכם עוד כמה דברים – דרך ארץ, יכולת להיות בוגרים משמעותיים; להעניק לכם משקפיים ביקורתיים ובוחנים למציאות. פתאום עולה מהבטן חשש שהמשפטים הפשוטים שאני מוציא מפי עלולים להפוך את הכול למורכב מדי. אני מתרגש. התלמידים חשים בכך, והם נדרכים

לשמוע את דבריי. אני לוגם מים, ולוקח נשימה ארוכה. היום אני מבקש ללמד אתכם שיעור נוסף, שיעור בסובלנות. 'כפי שאמרתי, היום נחוג מצעד הגאווה, שבו להט"בים מציינים את גאוותם בזהותם ומבקשים לומר שזהות מינית אינה חיסרון או בושה; מבקשים לעודד יציאה מהארון וקוראים להשגת זכויות בחוק ובפרועל. רציתי לצעוד בתל אביב, אבל העדפתי לצעוד אתכם ולומר לכם כאן בכיתה שאני הומו. אני מזמין אתכם, בהתרגשות ובשמחה, להגיב ולשאול (כמעט) כל מה שעולה בדעתכם'. הכיתה שקטה למשך חמש שניות ארוכות. דממה של מבטים פעורים ועיניים סקרניות ונרגשות. את ההלם הכיתתי מפרה נ', האומרת בהשתאות "וואו". א' מכריזה בחיך: 'כל הכבוד!'. לפתע, כל תלמידי הכיתה פורצים במחיאות כפיים. מחיאות הכפיים משחררות מתח רב, והתלמידים מרשים לעצמם לשאול ולהגיב.

השאלות שוטפות את החדר: ע' שואל אם יש עוד מיעוטים שאכפת לי מהם; נ' שואלת אם יש יותר הומואים מלסביות; מ' שואלת אם חשבתי על נישואין, ילדים, ואיך זה אפשרי; ע', התלמידה החביבה עליי, בוכה; ש' שואלת איפה עדיף לגור כהומו – בירושלים או בתל

9. עדתיות וגזענות

"בי אקטימל זה סטייל" < תלמיד: "רוב התלמידים המזרחים באים מבתי פחות משכילים, שבהם מקובלות עמדות ימניות קיצוניות; רוב התלמידים האשכנזים באים מבתי יותר משכילים, שבהם מקובלות עמדות שמאליות. התלמידים הימנים לא מבינים בפוליטיקה ולא יכולים להביע דעות מנומקות; התלמידים השמאלנים מתעניינים בפוליטיקה ויכולים להביע דעות מבוססות". שיחה בין תלמידים בכיתה ט' בחצר בית הספר: תלמיד: "מבחינה חברתית, קיימות שתי קבוצות שונות: קבוצת ה'אשכנזים' מגלה התנהגות שמחה,

תלמידה: "בנות מתחשכנות כל הזמן על כל דבר. עם 'ידיד מאוד טוב' אין חוקים כאלה כמו בחברות בין הבנות – שאת חייבת לספר הכול; שאם לא טלפנת פעמיים ביום סימן שקרה משהו. פה אין את כל המחויבויות האלו, זה יותר פתוח כזה".

אני: "איך מתבטאת הפתיחות הזאת?"

תלמידה: "תראה, אם אתה רוצה לדעת משהו על המין השני, אתה שואל את הידיד המאוד טוב. אנחנו משתפים אחר את השני בהתנסויות עם בני המין האחר, ואין קנאה. אל הבנים קשה להגיע; תמיד יש להם את הסודות שלהם ואת הדברים שהם לא מספרים".

אני: "זה דומה אם כך ליחסים עם הומו?"

תלמיד: "כן, אבל אני מבקש ממך לא להגיד".

אני: "לא להגיד מה?"

תלמיד: "אה, עוד לא גיליתי בבית הספר".

אני: "אני מבין".

רגע של דממה.

אני: "ואיך את מרגישה כלפי הומואים?"

תלמידה: "הומואים מושכים מבחינת הבנות, כי בדרך כלל הם נראים טוב, ויש בהם משהו שבנות רוצות בגבר שלהן. זה כמו חברה טובה, אבל בלי המתח הזה – בכל זאת זה גבר, אבל בעל נטיות אחרות. ככה גם אין לו את המשיכה המינית כלפיי".

תלמיד: "הנטייה שלי רוב הזמן לגברים, אבל לפעמים גם וגם".

אני: "אהה".

תלמיד: "אני מעדיף שלא יודעים".

אני: "למה?"

תלמידה: "בינתיים הוא חוסך את התגובות האלו מאנשים".

תלמיד, מהדהד את דברי ידידתו המאוד טובה: "אני חוסך את התגובות האלו מאנשים... זה לא שאני הומו, אני נמשך באותה מידה לשני המינים".

תלמידה: "זה קורץ לבנות".

תלמיד: "ככה נולדתי ואין מה לעשות. אם בחורה מוצאת חן בעיניי, אני נמשך אליה".

אני מתבונן בעיני שניהם.

תלמידה: "אני בקשר זוגי עם גבר, וזה מאוד טוב".

אני: "הומואים?"

תלמידה: "בהתחלה מאוד נרתעתי מאנשים כאלה... ואז גיליתי את א', והבנתי שיש פה בן אדם שנמצא מעבר למילים האלו; הבן אדם הכי קרוב אליי, שידוע עליו הכול... גם כשאנחנו לא ביחד פיזית, אנחנו ביחד נפשית".

"גזע שאני נורא אוהבת" < תלמידה מסבירה על יחסים עם הומואים ועל ההבדל בין "חברים" לבין "ידידים מאוד טובים": "לחברה אפשר לספר מה עשית עם בנים; לגברים לא, חוץ מידיד הומו. ידיד כזה הוא כמו חברה; זה נורא כיף".

אני: "ואת מזהה הומואים?"

תלמידה: "שמים לב לפי ההתנהגות, הדיבור, ההליכה; הוא יותר קרוב לבנות, רואים שהוא הומו".

אני: "ואיך את מתייחסת להומואים?"

תלמידה: "אני אישית מאוד מתחברת להומואים; זה גזע שאני נורא אוהבת – חמודים, מתוקים ולא מזיקים לאף אחד".

אני: "ואיך את מתייחסת להתנהגות המינית שלהם?"

תלמידה: "זה מגעיל אותי לראות אותם מתנשקים עם בן זוג; את זה אני לא יכולה לסבול".

פתוחה, מגומסת, מרוסנת ושומרת על עצמה; קבוצת ה'מזרחים' מגלה התנהגות שבורה, שיפוטית, לפעמים בריונית, זורמת, לא מוטרדת מהמחר".
תלמידה: "אני מזרחית ואני שומרת על עצמי, אל תכליל".
תלמיד: "נכון, גם אני מזרחי (מבית מרוקאי-כורדי), אבל אני בכל זאת שייך בעיקר לקבוצת האשכנזים".

תלמידה: "כן, גם אני מזרחית (מבית עירקי), אבל אני מתחברת יותר לקבוצת האשכנזים".

תלמיד: "כשאתה בא לבית הספר, אתה יודע לאיזו קבוצה תלך, עם מי תדבר בהפסקה; אנחנו התחברנו לקבוצת האשכנזים, ואנחנו נמצאים בסביבה שלהם".

תלמידה: "זה כנראה נכון, למרות שאני מעורבת עם כולם ופחות רואה את זה".

תלמידה בכיתה ט' מרחיבה: "אשכנזים הם בדרך כלל שמאלנים, חכמים וחזקים בלימודים; מזרחים – ימנים, פחות חכמים ויותר חלשים. גם ההפרדה בין הכיתות החזקות והחלשות בבית הספר יוצאת ככה: הכיתות החזקות זה אשכנזים; החלשות – מזרחים. אם תסתכל מי במצוינות ומי בהקבצות הנמוכות, תראה את זה מיד. המזרחים הולכים לבתי ספר יסודיים לא טובים, ולכן אין להם בסיס. אצלנו בבנות של הכיתה יש קבוצה של מזרחיות ויש קבוצה של אשכנזיות, וזה לא מתערבב. קיים מתח מתמיד בין שתי הקבוצות. בקבוצה של המזרחיות יש כמעט רק מזרחיות, חוץ מכמה אשכנזיות שהתדרדרו במשך השנים. בקבוצה של האשכנזיות יש כאלו ממוצא אשכנזי, ויש כאלו ממוצא מזרחי. באשכנזיות אנחנו שמונה חברות. המזרחיות בקבוצה שלנו אוהבות מה שהאשכנזים אוהבים; הן פשוט השתנו. המזרחיות – בניגוד לאשכנזיות – יכולות להיות גם ימניות, כי זה מה שהן שומעות בבית; האשכנזיות כולן שמאלניות. המזרחיות אצלנו, בניגוד למזרחיות שבקבוצה השנייה, שומעות מוזיקה מזרחית, אבל נוטות יותר לצד של האנגלית; מדברות בצורה שונה – גבוהה יותר; חכמות; טבעיות ולא מתאפרות. הבנות במזרחיות שומעות רק מוזיקה מזרחית; מדברות כ־כ־ה, כמו אהבילות; עושות את עצמן מטומטמות, סתומות; צועקות ועושות פווזות; הולכות מכות ומקללות כמו גברים; מעשנות; עושות מייק-אפ; בוגות ציפורניים. גם אנחנו יכולות לדבר כ־כ־ה, לשחק מטומטמות, להיות פְּרָחות, לשים איפור וללבוש חשוף – זה לא קשה; זה עניין של בחירה. אנחנו לא עושות את זה. גם אצל הבנים המצב דומה לזה שאצל הבנות: בקבוצה של האשכנזים יש כמה ילדים ממוצא מזרחי; בקבוצה של המזרחים – רק מזרחים. שם כולם ימנים וגזענים".

"אל תשכחי את המקורות שלך מאמוש" < שלוש תלמידות משכבה ט' יושבות על המעקה סמוך למזנון ומשוחחות אתי: "כולנו מזרחיות או חצי-מזרחיות, אבל אנחנו חיות בהכחשה ושייכות לקבוצת האשכנזיות. אנחנו קוראות למזרחיות 'השעירות'; הן קוראות לנו 'אקטימל'. אנחנו לא שייכות אליהן כי הן תת-רמה וגועל נפש. אנחנו החבורה האיכותית, יש לנו סטייל; אנחנו גם הולכות לספרייה וקוראות ספרים וזה ממש כיף. כל סוף שבוע כל האשכנזיות באות לאכול קופּה אצל מישהי וישנות אצלה. המזרחיות בטח תקועות בבית או מסתובבות עם איזה ערס. הריב בין שתי הקבוצות מטומטם, אבל חזק. המזרחיות כל הזמן מתעסקות אתנו; פתחו דף בפייסבוק רק בשביל לקלל אותנו – הכול מקנאה. אנחנו פשוט לא מתייחסות, זה ממש ילדותי. הן יכולות ללכת מכות, לכן אנחנו לא נכנסות לזה, לא יורדות לרמה הזאת".

בפייסבוק של אחת התלמידות יש תמונות של החברות ומעליהן הכיתוב: "כי אקטימל זה סטייל".

תגובה של תלמיד: "אני אוהב אקטימליות".

תגובה של תלמיד: "זה [אני] שצריך להזכיר לך שאת דני שוקולד ולא אקטימל. אל תשכחי את המקורות שלך מאמוש".

תגובה של תלמיד: "שכולם ידעו שאת ילדה זבל".

כמה תלמידים ותלמידות מקבוצת ה"מזרחים", הצופים בי משוחח עם בנות "המחנה היריב", קוראים לי ל"שיחת נזיפה", והופכים את הקערה על פיה: "אל תאמין להן; הן שקרניות, הן מגעילות; כולן שרמוטות. הן כל הזמן דופקות בנו מבטים. אלו, משעמם להן בחיים, לא יוצאות מהבית ולא נהנות; אנחנו יודעות ליהנות מהחיים, ולעשות מה בראש שלנו".

"השלמנו עם המזרחיות" < קבוצה של "בנות אשכנזיות" נרגשות – רובן ממוצא מזרחי – תופסות אותי במסדרון השכבה ומכריזות: "השלמנו עם המזרחיות". אחת מהן מספרת: "בהתחלה שתי בנות באו מיוזמתן לדבר אתי, ואמרו שהן רוצות להשלים ושנקבע פגישה בינינו. אחרי שבידרתי את העניין, קבעתי בבית של חברה שלנו. הן הביאו את המרכוזיות שלהן; אנחנו את המרכוזיות שלנו. היו איזה עשרים בנות, חצי-חצי. בהתחלה הייתה שתיקה מתוחה, ואז מישהי אמרה: 'צריך לדבר'". תלמידה מצטרפת: "כולן באו אליי הביתה. הן ישבו אצלי בסלון, והכנו להן אוכל ושתייה. דיברנו על הכול. התחלנו לספר מה ריכלנו עליהן, והן סיפרו מה ריכלו עלינו. אחר כך ישבנו על הדשא, התחבקנו ועשינו תמונות ביחד. עכשיו אנחנו מדברות בהפסקות, באות בבוקר ואומרות שלום. נגמרה

התחרות בינינו. היה קצת מוזר בהתחלה, אבל התרגלנו. היום יש לי יום הולדת, והזמנו אותן".

תלמידה מרחיבה: "כל מקום שישבנו בו, פתאום הן באו וישבו אחרינו; כל בן שהיינו אתו, הן באו והיו אתו; כאילו כל הזמן הן התעסקו ב'זבל' שלנו. עכשיו לא אכפת לנו להכיר להן את מה שאנחנו עושות".

תלמידה מוסיפה: "השלמנו רק עם 'הנחמדות', ה'בסדר'; לא עם ה'עברייניות' ה'ערסיות'. אלו במחששה, שמעשנות, אנחנו עדיין לא מדברות אתן. בפגישה אמרנו לבנות המזרחיות שמפריע לנו שהבנים והבנות מהמחששה באים ומקללים אותנו, דופקים בנו מבטים; הן אמרו שהן בכלל לא קשורות אליהם".

כאשר שאלתי את "הבנות המעשנות במחששה" מדוע לא היו בסולחה, הן השיבו: "לא הזמינו אותנו. אנחנו לא צבועות. אנחנו אומרות בפנים מה שיש לנו להגיד. אנחנו מוגדרות כ'בנות של המחששה', קוראים לנו 'הפרחות'; אבל אנחנו הכוח של המזרחים בשכבה – 'המזרחיות של המזרחיות'. אף אחר לא יכול לדבר אתנו: מפחדים מאתנו".

"מדינה זה כמו אימא" < "יום דיאלוג". התלמידים דנים, בהנחיית מורים, בנושאים שונים מחיי בית הספר. באחת מכיתות י' מתנהל דיון על השאלה: "מה זה שיעור חינוך?". השאלות המנחות: "למה נועד שיעור חינוך? על מה צריך לדבר בשיעור חינוך ועל מה לא צריך לדבר? האם המחנך צריך להביע את דעתו בנושאים שונים? באילו נושאים יש לדון בשיעור חינוך?".

שני המורים המנחים את הדיון מעלים את השאלה אם מורה צריך להביע דעות פוליטיות.

תלמידה: "הייתי מאוד נפגעת אם מורה היה מבקר את המדינה שאני כל כך אוהבת. מדינה זה כמו אימא, לא אומרים עליה דברים רעים".

תלמידה: "מדובר על מורה; לא מדובר על ילד. יש גבול למידה שבה מורה יכול להיות פתוח וכנה. לא עושים דברים כאלה. אני לא חושבת... מורה צריך להנחות ולשקף, כדי שהתלמידים יגבשו את דעותיהם; אבל אני לא חושבת שהוא צריך להביע את דעתו: זה גורם להשפעת יתר או להתנגדות". שיחה בחצר בית הספר עם תלמידת כיתה י', ימים אחדים לאחר "יום הדיאלוג": "היה לי ריב קשה נורא עם מורה על הרעות הפוליטיות שלו, שבכלל אסור לו להביע. הוא הצדיק את הערכים ואמר כל מה שעשינו להם. אני התעצבנתי, קמתי ויצאתי; היו לי דמעות בעיניים, קיללתי אותו וצעקתי עליו. כשאתה מעליל עלילות על יהודים ואתה בעצמך יהודי, זה מרתיע אותי; מוציא אותי מדעתי. התחרפנתי".

ערבים הם בנים רצויים לאל < מורה מקצועי: "היה לי תלמיד שהיה גזעני ושונא ערבים. כך לדוגמה הוא הביע כעס על בית הספר שהעסיק עובדי ניקיון ערבים. באחת ההזדמנויות, כאשר הנושא עלה בכיתה, אמרתי לו – במעין נזיפה רטורית – משהו שלמדתי פעם בבית המדרש: 'לך תדבר עם מי שברא אותם'. הוא השתתק, היה ממש בהלם ולא ידע מה לעשות עם עצמו. המקום הרתי, היהודי, היה חשוב לו, והוא גם כיבר אותי; אבל התוכן היה זר ומקומם מבחינתו, שהערבים גם הם בנים רצויים של האל".

רשומון. "צריך להרוג את כל הערבים" < התלמידים, המורים, המנהלים וההורים נסערים במשך שבועות ארוכים מ"אירוע" שהתרחש באחת מכיתות ט' בבית הספר. להלן נקודות מבט שונות על האירוע המדובר, שגיבוריו הם מיכל ויואב (השמות, כמובן, בדויים).

המורה לתנ"ך:

"אני נותן לתלמידים להתבטא באופן חופשי בשיעורים שלי; אבל מדווח אם עולה משהו חריג". הוא מספר: "מיכל יושבת בפינה הרחוקה משמאל – לרוב לבד, לפעמים מצטרפת אליה חברה. מיכל אינטליגנטית ורגישה, מתנשאת (בצדק) מעל רוב התלמידים בכיתה; מהסוג שלפעמים לא נעים לי שהיא תהיה לא מאותגרת ומתוחזקת בשיעורים שלי. חברתית, היא כוח חזק בכיתה; אבל היא לא תמיד קלה לעיכול. אני מחבב אותה מאוד, מעודד אותה להשמיע את דעתה בדיונים; לעתים היא נענית יותר ולעתים פחות. זוהי הכיתה הקשה שלי – בתחילת השנה היא האכילה אותי מרורים – היא כוללת קבוצת תלמידים מורכבת למדי. השיעור היום הוא על סיפור נָבֵל, אביגיל ודוד. אני עובר על המערך שכבר לימדתי בשנה שעברה. זכור לי שיעור מוצלח בשנה שעברה; אך הכיתה הזאת הרגילה אותי להנמיך ציפיות במקרה הרע או לא לצפות במקרה הטוב. אני מתכוון לקיים דיון ראשוני סביב שאלת הנקמה – מתי מתעורר רגש זה? האם זהו רגש אנושי לגיטימי? האם אפשר לנהוג אחרת? "השיעור מתחיל, על הלוח נאספות הצעותיהם של התלמידים לנקמה. יואב מתעקש להבהיר שנקמה זה רגש חשוב שצריך לתת לו מקום. בכל שיעור תנ"ך הוא רותם את החומר הנלמד לפמפום המסר הסמוי-גלוי שלו – הוא מתכוון לומר בגרסה אקטואלית שצריך להרוג את כל הערבים. יואב

שואל אותי: 'אם חס וחלילה היו הורגים את המשפחה שלך, לא היית יוצא להרוג את הרוצח ואת המשפחה שחינכה אותו?'.

"הכיתה מתחילה לסעור – חמישה תלמידים מסכימים עם יואב, מגבים אותו וקוראים לילד בשמו: צריך להרוג את הערבים. אחד התלמידים מוסיף פרשנות עדכנית מבית הכנסת ששמע בשבת: ערבים זה ערב רב, וגם עמלק, ויש ציווי להרוג את כולם, לזכור את אשר עשה לך עמלק ולנקום! תלמיד אחר אומר שהוא עצמו היה נוקם ברוצח משפחתו, אבל לא היה הורג את כולם. תלמידים אחרים מתקוממים על דבריו. הוא מבהיר שהוא לא אוהב ערבים ושהוא לא שמאלן.

"במוקדים שונים בכיתה מתעוררים שיחות, ויכוחים וצעקות בין התלמידים: מי שמתנגד לאמירה שצריך להרוג את כל הערבים מנסה להסביר מה לא מוסרי בכך; התלמיד שהסתייג אומר דברים משמעותיים, אבל הוא לא חזק מספיק חברתית כדי שיקשיבו לו או יתייחסו לדבריו במלוא הרצינות. אני מנסה לאסוף ולהרגיע, והתלמידים שמצדדים ביואב אינם מצליחים להבין מדוע אני תומך בקבוצה השנייה, ומדוע בבית הספר שלהם סותמים להם את הפה.

"ואז מיכל אומרת את שלה. כאשר היא מתחילה לדבר, הכיתה משתתקת. היא נסערת, אומרת שהיא מזועזעת ממה שיואב אמר ומכך שאחרים מגבים אותו. היא בוחרת להבליג, ולא לנקום. היא מאמינה שנקמה תייצר מעגל דמים. היא אומרת גם שלא כל הערבים רעים, ולבטח שלא כולם צריכים למות; שאנשים שחוצצים גורלות וחיים של אנשים אחרים בקלות כזאת לא ראויים לחיים (היא אמרה את זה אחרת – הגרסאות חלוקות בנושא – התלמיד טוען שהיא אמרה: 'חבל שלא נהרגת בפיגוע'). מתפתחות צעקות, אחדים נעלבים באופן אישי, אחרים מתלהמים, ומיכל מוצאת את עצמה לכדה במערכה וסופגת את כל האש ('אוהבת ערבים', 'שמאלנית').

"אני מנסה להרגיע את הטונים; הכיתה סוערת מכדי לעבור לסיפור התנ"כי. צלצול. אני משחרר את הכיתה ומציע להם להיות סובלנים יותר אחד כלפי השנייה. התלמידים בורחים החוצה כמו פרפר מאש. אני מתמהמה בשולחן המורה עוד כמה דקות, ויוצא אחר כך לעבר חדר המורים. אני רואה בכיתה לידי התקהלות ושומע צעקות – תלמידים מכל השכבה יוצרים 'רכבת' ושואגים למיכל: 'ט וטו ט וטו, הערבים ימותו'. התלבטתי חמש שניות אם להגיב או לחלוף על פני המסדרון; לבסוף נכנסתי לכיתה, פיזרתי את ההפגנה והתעקשתי שמיכל תבוא אתי לחדר המורים.

"מיכל בשוק, מתבשלת עם העלבון שאוטטו יתבטא גם בדמעות, ממאנת לבוא אתי והולכת לשירותים עם חברה מכיתה אחרת. אני הולך מהר לעבר חדר המורים, מספר למנהלת חטיבת הביניים על שאירע (האמירות בשיעור והתקרית בהפסקה). שישה תלמידים נלקחים למנהלת ומושעים ליומיים. הם מבולבלים: האם זה בגלל מה שאמרו או בגלל הצחוקים שעשו בהפסקה.

"כעבור רבע שעה מתקיימת שיחה עם מיכל – המחנך, היועצת ואני. מיכל ממשיכה להיות לקונית; אומרת שזה מה שקורה תמיד בכיתה, שאין תרבות דיון, שהדעות גזעניות ושהחטרסה היחידה שלה היא לגבי העובדה שדיברה. כולנו מבהירים לה עד כמה דעתה לגיטימית וקריטית. אני רק רוצה לחבק אותה ולהגיד לה שאני מצטער שגרמתי לה לעבור את הטראומה הזאת, ומקנא בה על האומץ לומר בקול רם דברים שלפעמים אני לא מסוגל לומר".

יואב:

"בבית הספר הזה יש שמאלנים ויש ימנים. אני במקרה ימני. התווכחנו בזמן שיעור תנ"ך, וסיפרתי שדודה שלי הייתה בשני פייגועים. מיכל אמרה: 'הלוואי שאתה ודודה שלך הייתם נהרגים יחד בפיגוע'. היא גם קיללה את חיילי צה"ל ודיברה על זה שאנחנו כובשים. אמרתי לה שהיא 'עוכרת ישראל'. הוויכוח נמשך אל תוך ההפסקה. פתאום הגיע המחנך ולקח אותנו לחדר של המנהלת. אמרו לנו לשבת על הרצפה, כי אפילו לא מגיע לנו לשבת על כיסאות. לא רציתי להאשים ולסבך את הילדה שהעליבה אותי. המנהלת אמרה לי שאני 'אנטישמי'. זרקו אותנו בלובי כל היום כמו כלבים; שלחו אותנו לעשות עבודה על 'גזענות'; הוסיפו רישום בתיקים האישיים והשעו אותנו ליומיים. "אני מעריץ של הרב כהנא. לא מאפשרים לי להגיד את השם הזה בבית הספר. זאת אפליה. השמאל שולט בבית הספר. כשעושים דיונים עמוקים, אתה יודע באיזה צד יהיו המורים. אני בחיים לא אמרתי 'מוות לערבים', וגם לא החברים שלי. אפילו למנקה אני אומר כל יום 'בוקר טוב'; ועכשיו נדבק לי שם של גזען. אמרו לי שאני המנהיג של כל הדבר הזה. אם עוד פעם אגיד 'כהנא' או 'ערבים', יזרקו אותי מבית הספר.

"ההרגשה היא שיש אפליה בין מזרחים לאשכנזים. נענשנו בחומרה על המקרה הזה, ואם זה היה הפוך זה לא היה קורה. אני בכלל... אותי קיללו פה. אימא שלי שואלת אותי: 'למה אתה מושעה?', ואני לא יודע מה להגיד לה. בסוף הם שכחו מהעונש; כנראה שהבינו שהוא לא ראוי".

מיכל:

"התחלנו לדבר על זה בשיעור תנ"ך. דיברנו על ערבים והתחילו צעקות. אמרתי שלא כל הערבים

מחבלים, ולא צריך להרוג את כולם. בחיים לא אמרתי מילה על חיילים. נכון, אמרתי לילד 'שתמות', כי הייתי נסערת. הם כאילו התנפלו עליי, ולא הייתה לי בררה אלא לקלל. אז כאילו זה היה ממש כל הכיתה מולך ועוד שלוש ילדים. ואז בעצם כאילו היו צעקות והכול. אחרי זה, כשיצאתי מהכיתה, מלא ילדים באו והתחילו לצעוק דברים. לא דיברתי אתם, פשוט ברחתי מהם. אחרי שהם באו, נכנסתי לאיזה כיתה והם נכנסו אחריי ושרו שירים כאלה כמו 'מוות לערבים'.

"רק בכיתה שלנו זה כזה נושא רגיש, כי הרוב הגדול שונאים ערבים וכוה 'כהנא צדק'. הם קולניים, מתחילים מיד לצעוק כשהם לא צודקים. הם מקללים כל הזמן 'מוות לערבים', 'מוות לשמאלנים'. זה לא כאילו שאני לבד, יש עוד ילדים שתומכים ברעות שלי ועוזרים לי. השעו אותם, וחושבים שזה יעזור, אבל הם לא מפסיקים. אני לא יודעת מה היה יכול לעזור; הם כל כך אטומים שלא משנה מה יגידו להם. המנהלת ביקשה שאכתוב כמה משפטים על הביטוי 'חיים ומוות ביד הלשון' ועל ההסבר שלו. כתבתי סתם כמה דברים שמצאתי באינטרנט. לא השקעתי בזה, לא היה בראש שלי. בסוף אפילו לא ביקשו ממני למסור".

יואב וחבריו, בתגובה מאוחרת:

"תראה איזו אפליה. בכיתה אומרים 'מה זה פה, שוק?', ובי זה מאוד פוגע. אבא של סבא שלי, סבא שלי, אבא שלי, כל המשפחה שלי, כולם עובדים בשוק. גם אני כנראה אמשיך את העסק המשפחתי, ואעבוד בשוק אם לא אלך ללמוד. שני תארים זה לא יותר מכובד מעבודה בשוק. העסק שלנו קיים מאז קום המדינה. אני גאה באבא שלי, שהוא איש שוק. מה הם רוצים לומר, שאבא שלי לא מתורבת, לא בן אדם? כשאומרים משהו על 'ערבים', זה נחשב להכלילי; אבל כשאומרים 'שוק' זה בסדר. כשאומרים 'שוק' מתכוונים בעצם ל'מזרחים'. צריך פעם לשנות את הדעות הקדומות האלו כלפי השוק וכלפי המזרחים. אומרים לי שאני גזען, זה בדיוק ההפך".

במהלך הדברים, תלמיד שהתלווה ליואב פוצח בקריאות: "אני גזען! אני שונא ערבים!", ויואב ממחר להסות אותו. קולות מתלהמים מסביבי: "כל הערבים זבל; אין בהם אמונה"; "זה מצווה היום לשנוא ערבים"; "אסור לתת לערבים כוח"; "זה עם של בהמות; השמאלנים הרימו להם את הראש"; "שאלוהים ישרוף את כל מי שרוצה לעשות רע ליהודים"; "אין אמונה בגויים".

תלמידות הביתה:

תלמידה: "יש להם שנאה מושרשת כלפי הערבים. הם לא מבינים למה הם אומרים את זה. הם יגידו מה שאימא ואבא שלהם אומרים; זה בא מהחינוך שלהם. הרושם היה מזועזע; הרגשנו זוועה. פתאום ניכרו ההבדלים בין הקבוצות. זה היה קיים, אבל היה שקט ושלום. כשזה עולה על פני השטח, זה הרבה יותר קשה; אבל זה היה חייב להתפוצץ פעם. העונש היה במקומו: הם שלפו דברים בלי לחשוב וקיללו; רמת הדיון שאפה לאפס. העונש חידר את ההבדלים, אבל לא הייתה בררה והיה צריך לטפל בזה בצורה קיצונית. השעיה זה לא חינוך. התלמידים לא ישנו את דעתם, אבל ייזהרו יותר להגיד דברים. הבעיה היא יותר בתרבות הוויכוח מאשר במה שאומרים".

תלמידה: "לפי יואב, אני עוכרת ישראל; אני אחראית למגרל בבל; אני גם אחראית לשואה".

תלמידי השכבה:

תלמיד: "פתאום שמים לב שיש שתי קבוצות – מזרחים לעומת אשכנזים. כולם אמרו שההשעיה היא בגלל שהם מזרחים; לדעתי, זה כאילו קלף שאתה יכול לשלוף אותו".

תלמיד: "זה בית ספר שאוהב שמאלנים. הילדים אמרו 'מוות לערבים' ו'כהנא חי'; הילדה הלכה והלשינה, והאמינו לה. השעו חמש ילדים שאמרו את זה בהפסקה – כן, כולם מזרחים. הילדה אמרה 'הלוואי שדודה שלך הייתה נהרגת בפיגוע'. הילדים התלוננו שהם הושעו, והיא – שדיברה נגר חיילי צה"ל – לא נענשה".

מחנך הביתה:

"התפתח דיון במהלך שיעור תנ"ך סביב נושא ה'נקמה'. יואב אמר שתמיד צריך לנקום ואף פעם לא לסלוח. מיכל אמרה שיש מקום לחמלה. התלמידים התחילו לצעוק, וכינו אותה: 'שמאלנית', 'עוכרת ישראל', 'עמלק'. אז היא התפרצה ואמרה: 'אתם מפגרים'. הם אמרו: 'את אוהבת ערבים שרצחו את משפחת פוגל', והיא אמרה שהיו גם יהודים שרצחו ערבים חפים מפשע. ואז הדברים גלשו לפסים אישיים: 'לכי מהארץ הזאת; את אוהבת ערבים'. יואב התפרץ ואמר: 'את לא מתביישת, דודה שלי מתה בפיגוע', ומיכל אמרה, 'חבל שאתה לא מתת בפיגוע'.

"בהפסקה, שישה בנים צעקו עליה: 'עופי מהארץ הזאת', 'את עוכרת ישראל'. מיכל ברחה החוצה. התלמידים התלהמו. חלק מהם התחילו לצעוק 'מוות לערבים', 'ערבים החוצה', 'ברוך גולדשטיין הוא המלך'.

"הגעתי בשעה עשר, אחרי האירוע. ראיתי את מיכל בוכה, ושאלתי אותה מדוע. לקחתי את הילדים למנהלת, ומכאן החל הטיפול שלה. בעקבות האירוע, שישה תלמידים הושעו ליומיים. התלמידים לא הבינו מדוע הם מושעים, הם חשבו שהם מושעים בגלל 'גזענות'. לדעתי, טיפול בתופעה כזאת לא יכול להיעשות באמצעות ענישה. הענישה הייתה בגלל ה'עליהום' שהם עשו לילדה; בגלל שההתנהגות שלהם גרמה לאיום גופני כלפיה. אחת החברות שלה אמרה שגם קראו לה זונה.

"הכוונה הייתה לפתוח בתכנית חינוכית, אבל בינתיים זה נדחה. שתי תופעות מחייבות התייחסות: ראשית, יחס לא הולם כלפי תלמידים – העלכות אישיות ו'מחנאות'. שנית, 'גזענות' – תופעה מתעצמת, הגוררת התבטאויות מאוד קשות. לגבי התופעה הראשונה, קצת קשה לי. זה בא בעיקר מהצד של המזרחים. התחושה היא שהאשכנזים-השמאלנים מופלים לטובה, והמזרחים-הימנים מקופחים. אני לא בטוח אם הם באמת מרגישים ככה או שזה פשוט הקלף שלהם. זה צץ כשנוח להם. לגבי התופעה השנייה, צריך לקיים מאמץ חינוכי שיבהיר את ההפרדה בין תפיסות ימניות לבין גזענות".

מנהלת הטיבת הביניים:

"יש כאן סוג של, אני לא יודעת איך לקרוא לזה, חלחול של הרחוב לתוך בית הספר. צריך רק להזכיר את המילה 'ערבים', וזה מתפוצץ. אנחנו עוסקים בזה כבר תקופה ארוכה באמצעים חינוכיים שונים. כאשר הרברים צפו על פני השטח, מצאתי שאין בררה אלא להתערב ברגל גסה: בבית הספר שלנו לא יהיו הערות גזעניות. שני שותפים פעילים באירוע הושעו לשלושה ימים. הם בילו חלק מן הזמן בבית הספר, כדי להשלים את העונש החינוכי שהוטל עליהם: סיכום מאמרים והכנת לוח שכבתי בנושא ה'גזענות'.

"עם זאת הצעד המשמעותי ביותר היה הזמנת ההורים לפגישה ביחד עם המנחנך והיועצת. המתח היה גבוה – כל ההורים הודרו לחלוטין עם הילדים, והיו שטענו שבעצם ההרחקה חרגנו שלא כדין מן הנוהג המקובל. הם סברו שלא ראוי שנתערב בעניין כזה. בעקבות האירוע היו אמירות שאסרתי על הסף באיומים. הצהרתי: "יש ביטויים שלא אומרים בבית הספר, ואם תאמרו אותם – תושעו מיידית". אימא הודיע לי שאם אעז לממש את האיום, היא תפנה מידית בתלונה חריפה למנהל המחוז. "אני מקווה שבכל זאת כולם יבינו לבסוף שזה לא עניין בית ספרי בלבד; זה קשור לחברה הישראלית כולה, ואת זה יש למגר. המסר החינוכי הכללי שאנו מנסים להעביר: 'כל שצריך להיות אדם' – אתה קודם כול בן אדם, ואי אפשר לירוק עליך או להשפיל אותך; לא משנה אם אתה יהודי או ערבי. זה תהליך, וזה ייקח זמן. אני מניחה שיש קורלציה בין ימנים-שמאלנים לבין אשכנזים-מזרחים, אבל אף פעם לא בדקתי את זה. נושא אפליית המזרחים עולה עם קשר או בלי קשר".

מנהל בית הספר:

"מנקודת מבטם של התלמידים המורחקים, מנהלת חטיבת הביניים ייצגה את האליטה השמאלנית-האשכנזית השלטת בבית הספר. המניע שלה, להבנתם, היה שתלמידים אשכנזים חזקים עלולים לעזוב את בית הספר. כל מי שנתפס בעיניהם כאליטה ייחשב בשלב זה או אחר כ'לא אחד משלנו'. לכן התלמידים המעורבים לא התפלאו כלל שהרחיקו אותם, למרות שלא הבינו צעד זה. "הם השתמשו בסיפור הזה כדי להעלות על פני השטח משהו עמוק הרבה יותר: היחס המועדף לו זוכים תלמידים בהירי עור על פני תלמידים כהי עור. עליי להודות שבמשך מילוי תפקידי בבית הספר לא הצלחתי להביא אותם לכלל הבנה שבית הספר משקיע בהם הרבה יותר מאשר בתלמידים אחרים. הפער בין התחושה 'דופקים אותנו' לבין המציאות הוא עצום. באירוע הזה היו התבטאויות משני הצדדים שהיו פוגעניות מאוד ברמה האישית. הצד האחד דיבר כמו שהוא מורגל לדבר. חוסר הסובלנות שלו בולט יותר מאשר זה של הצד האחר, השומר בדרך כלל על פסון".

גזענות

"בגלל שאת כושית" < רכות חינוך מיוחד: "חיפשתי מחנכת לאחת הכיתות ופנו אליי מועמדות שונות, ביניהן אתיופית. החלטתי שאני רוצה להכניס צבע אחר לחדר מורים. לאחר שנתקבלה לעבודה, חדר המורים צבעוני יותר".
המורה: "הסברתי לתלמידים שהתקבלתי בשל הכישורים שלי, אבל גם בשל צבע העור. זה מחמיא לי שרואים את הצבע כיתרון ולא כחיסרון ונותנים לי עדיפות בשל כך".

המורה מספרת: "סוגיית הצבע מעסיקה אותי יום-יום. רק אתמול הייתה לי חוויה קשה מאוד. יש לי תלמיד אחד ממוצא אתיופי. הוא היה מעורב בתקרית אלימה בכיתה, וגרם – שלא בכוונה –

לנקע בידו של תלמיד אחר. התלמידים בכיתה כעסו על התנהגותו, ובין השאר אמרו לו 'יא שחור!'. הוא נפגע עד עמקי נשמתו, לקח את התיק, ברח הביתה ולא הגיע לבית הספר יום נוסף (מעבר ליום ההשעיה שנקבע לו בשל התנהגותו האלימה). כל מה שרציתי הוא לחבק אותו. אחרי שהלך רתחתי מכעס, ובפעם הראשונה בכל שנות הוראתי הרמתי ממש את הטון. לא נפגעתי באופן אישי, אבל הזדהיתי לגמרי עם המצוקה שלו".

המורה מוסיפה: "אחרי שלוש שנים שאני מחנכת אותם, תלמידה אמרה לי, כאילו מבלי משים, 'את יודעת מה? את מגנה עליו בגלל שאת כושית'".

אחרית דבר: המורה מגיעה אליי בהתרגשות בשבוע האחרון של שנת הלימודים: "התלמידים ביקשו ממני כבר כמה חודשים שאביא את הבת שלי לכיתה. כולם אמרו: 'בבקשה, בבקשה! אנחנו רוצים לראות אותה, רוצים לראות אותה!'. הם התחננו לאורך יום שלם, אז אתמול הבאתי אותה למשך שעותיים. זה היה מדהים. ילדים עם בעיות התנהגות קשות מאוד התנהגו לפתע פתאום לגמרי אחרת. כולם נמסו ברגע שראו אותה. בשעת ההפסקה, אחד הילדים המופרעים ביותר היסה את התלמידים מכיתות אחרות שנכנסו לכיתה: 'אתם לא רואים שיש פה תינוקת?!'".

והנה הפואנטה: "התלמידה שהעירה לי על צבע עורי הגיעה למחרת ונתנה לי מתנה: 'הפעם לא בשבילך, אלא בשביל הבת שלך' [שמלה פעוטה ורדרדה]. לא היו לי מילים. בשבילי זאת סגירת מעגל הכי גדולה שיכולה להיות".

התלמידה כותבת מכתב פרדה למורה, בסיום החטיבה הצעירה: "זה התחיל לפני שלוש שנים... אני ואימא הגענו לבית הספר ופגשנו אותך – מורה אתיופית. ישר אימא שלי ואני נבהלנו, ולא ידענו איך יהיה הקשר. חשבנו שאת לא יודעת לדבר עברית, וטעינו. אני באמת חושבת שאת מורה מיוחדת. היה לי מאוד כיף אתך – לפתוח כלפיך את רגשותיי, להתייעץ ולדבר על הכול!!!!... נתת לי הרגשה שיש לי אימא שנייה ובזכותך היה לי כיף מאוד לבוא לבית הספר!!!!... אוהבת אותך מלא, מלא מלא!!!!".

גזענות זה פחדנות < בספריית בית הספר, עיתונאית ממוצא אתיופי מספרת לשכבה ח' את סיפור חייה: "רוב הגזענות, מאיפה באה? רובה באה מהבית; רובה באה מבורות. מהי גזענות? זה פחד מאחר ושונה. מי שגועזן הוא פחדן. צריך להכיר אחד את השני וללמוד". היא מוסיפה: "הבן שלי אמר לי פעם: 'היום כל החבֵּרָה אמרו מוות לערבים'. שאלתי: 'אתה הלכת והשתתפת?'. הוא השיב: 'כן'. אז אמרתי לו: 'מי שאמר מוות לערבים יגיד מחר מוות לאתיופים'".

שונאים ערבים, לא שחורים < בשכבה ט' מתקיימת "סדנה נגר גזענות". הוגה ויוזם הסדנה, סטודנט לתואר ראשון במדעי המדינה, מספר: "בית הספר גילה פתיחות בלתי רגילה, והרשה לנו להיכנס. זאת הפעם הראשונה שאנו מגיעים לבית ספר.

"הסדנה מורכבת משלושה מפגשים: מפגש ראשון עוסק בגזענות באופן כללי; מפגש שני מתייחס לגזענות בין קבוצות בחברה הישראלית; מפגש שלישי נועד להוריד את השיח לרמה של התלמידים ולעורר חשיבה ביקורתית בנושא. המנחים הם סטודנטים מתנדבים התורמים לקהילה".
מפגש ראשון באחת הכיתות. משתתפים: מנחה – סטודנט לתואר ראשון באוניברסיטה – ומחנך הכיתה. מנחה: "באתי לשמוע מה אתם חושבים ולקיים דיון מסביב לנושא. תרגישו חופשי להגיד כל מה שאתם חושבים".

תרגיל פתיחה: דמויות מוקרנות על הלוח, והתלמידים ממלאים "תעודת זהות" על כל אחת מהן –שם, גיל, השכלה, מקצוע וכדומה. מתברר שהרושם הראשון עלול להטעות אותנו במידה רבה: פוליטיקאית רבת פעלים מעדות המזרח מוגדרת כאישה בעלת שתי שנות השכלה שמוכרת את גופה (תלמיד: "שימו לב, היא ערבייה"; תלמיד: "מה פתאום, תראו איזו יפה!"); שגריר ישראל במדינה אפריקנית מתויג כמנקה בתים חסר השכלה; כלת פרס נובל לשלום מוגדרת כמחבלת שמנקה אסלות למחייתה; אדולף אייכמן מוגדר אדם נחמד, בעל השכלה גבוהה, העוסק בעריכת דין או ברפואה. הכיתה מתחלקת לשתי קבוצות לשם בירור השאלות: מהי גזענות ומהם הגורמים לה? המנחה מקיים דיון "פתוח", אבל מעדיף להרחיק עדות: "טוב, אני מציע לא לדבר כרגע על ערבים; בואו נסתכל על הדוגמה של היהודים בשואה".

תלמיד פונה למנחה: "אתה גזען?".

מנחה: "משתדל שלא".

תלמיד: "אתה שמאלני?".

מנחה: "אני באמצע. שירתתי בצבא כמפקד ביחידה קרבית".

תלמיד: "הרגת ערבים?".

מנחה: "למולי, לא יצא לי".

מדי פעם עולים ביטויים כמו "כל הערבים...". את הביטויים החמורים יותר מצנזרים בתקיפות התלמידים עצמם: "סתום ת'פה! שתוק כבר!". ברור שאם נלמד לקח כלשהו, הוא מתמצה בכך שאין

אומרים דברים מסוימים בנוכחות "מבוגרים אחראים".

תלמיד: "לדעתי, הערבים צריכים לעוף מהארץ שלנו".

מנחה: "טוב, זה למשל דעה פוליטית; זה לא גזענות".

כאשר המנחה מסביר שגזענות משמעה ייחוס שווי על פי מראה חיצוני ומאפיינים סטריאוטיפיים אחרים, מתנהל דיון על השאלה "מי שווה פחות ומי יותר?". תלמיד קובע כי מוסלמים ונוצרים בטח שווים פחות מיהודים. כאשר הוא נשאל ישירות, הוא משיב שכך גם רוסים (תלמיד אחר מעיר כי הם דווקא "אחלה גברים"). כאשר לשחורים: "לא, אין לי שום דבר נגד שחורים!". אחד התלמידים מנצל את ההזדמנות ומבהיר: "הנה, אתה רואה, אנחנו לא גזענים; אנחנו שונאים ערבים, אבל לא שונאים שחורים".

תלמידה: "גזענות זה חלק מהחיים שלנו, לא משנה כמה שאנשים יגידו שזה לא טוב ושזה שלילי. אנחנו מכלילים מתוך ההתנסות שלנו. כל השחורים שאני פוגשת, כמו הסורנים, הם ממעמד נמוך ועוסקים בעבודות שחורות; אז זה מה שאני יודעת, וככה אני מתייחסת אליהם".

ומה כאשר להבחנה מזרחים-אשכנזים? כאשר נושא זה מתעורר, אחד התלמידים מעיר חלושות: "אנחנו לא משולבים".

מנחה, בטון חותך: "הנושא הזה לא רלוונטי יותר; זה לא כמו לפני כמה עשרות שנים; אני למשל, כמו שאתם רואים אותי, סבא שלי מרוקאי". בתגובה, תלמיד פונה לתלמידים האחרים: "אבל תגידו לי, האם בחברה שלנו יש אפילו אשכנזי אחד?".

תלמיד: "אתה חי בסרט".

תלמיד: "ואצלכם, בחברה שלכם יש מזרחים?".

תלמיד: "לא, אבל...".

בסיום הדיון, שהתנהל סחור-סחור, בטיסה גבוהה ומרוחקת מן הקרקע ומתוך מודעות מתמדת לסכנת התרסקות – המנחה יוצא בתחושת הקלה מופגנת; התלמידים מביעים תסכול והחמצה: "לא נתנו לנו לדבר בכלל!".

"זה לא עבד" < לאחר המפגש השני של הסדנה אני משוחח עם תלמידה מהכיתה. תלמידה: "זה היה סתם, זה לא היה מועיל, כי כולם הפריעו ואף אחד לא הקשיב. כל חודש-חודשיים זה מתפרץ, יש ממש ריב גדול בשכבה בין ימין לשמאל, ואז זה שוכך. המנחה לא הצליח להעביר את המסר שלו. הוא ניסה להסביר איך אתיופים וכל מיני אנשים אחרים מרגישים כאשר מבטאים כלפיהם גזענות, אבל זה לא עבד. בכיתה שלנו יש הרבה תלמידים ששונאים ערבים, ואין שום דרך להשפיע על זה. יש להם כל מיני ביטויים: 'יימח שמם של כל הערבים'; 'כל הערבים ימותו'; 'כל הערבים בני זונות'; 'ערבי גבר זה ערבי בקבר'; 'ערבי טוב זה ערבי מת'. הם מתייחסים באותה צורה גם לשמאלנים: 'השמאלנים הם ערבים'; 'יימח שמם של כל השמאלנים'. מרברים אתם, אבל הם לא מקשיבים. פעם אחת אמרתי להם – לכל הכיתה – שדעה גזענית זו דעה טיפשה, והם כמעט הרביצו לי. אם אני אומרת להם 'איך אתם יכולים לשנוא ערבים רק בגלל שהם ערבים, כמו שעשו ליהודים בשואה?', הם אומרים לי, 'אל תשווי את זה לשואה; את בכלל לא יכולה להשוות, כי השואה זה היה ממש גרוע, זה ברמה אחרת'. אין סיכוי שהם ישנו דעה. בית הספר לא יכול להגיד להם מה לחשוב. הם באים כך מהבית, ומאז שהם ילדים קטנים ההורים שלהם אומרים להם את זה. כשהם יגדלו ויתבגרו קצת, חלקם לפחות יבינו שזה לא נכון וחלקם יישארו בטיפשותם. בינתיים, הם סתם זורקים משפטים שהם לא מבינים". תלמידה נוספת מהשכבה, שזה עתה סיימה את המפגש השני בסדנה, מצטרפת ואומרת: "זה לא היה משמעותי; ממש משעמם. אני לא חושבת שהסדנאות האלו עושות טוב, כי לכל אחת יש את הדעות שלה והן לא משתנות. המנחה כל הזמן צעק עליי ואמר לי שמה שאני אומרת זה לא טוב. היה קטע שהגענו ליהודים וערבים. הוא שמאלני כנראה. אמרתי שרוב הסיכויים שאם ידקרו אותי ברחוב זה יהיה ערבי ולא יהודי, והוא אמר שאני ממש לא צודקת. הוא פשוט ירד עליי. הרגשתי שלא נתנו לי לדבר, שהוא כל הזמן חסם אותי. זה ממש מעצבן, כי הוא אוהב ערבים. אם הוא בא להרצות לנו על גזענות, הוא צריך להיות ניטרלי".

שונא דוסים, שונא שמאלנים < יואב מזדעק ומדווח לי, כהרגלו בשבועות האחרונים: "בסדנה האחרונה תלמיד מהכיתה שלי התוודה שהוא שונא דוסים. המחנך אמר לו: 'כל הכבוד ששיתפת אותנו במחשבותיך; צריך אומץ כדי לעשות דבר כזה... אתה לא גזען, כי דוסים זה לא גזע'. כאשר אמרתי, 'אם כך, אני שונא שמאלנים, ואני לא גזען, כי שמאלנים זה לא גזע', המחנך אמר בכעס: 'אתה חשוך, אנחנו נטפל בזה; אתה פשוט חשוך'".

"להיות גזענים לגזענים" < המפגש השלישי של הסדנה, שנועד "להוריד את השיח לרמה של התלמידים", מתנהל בהתאם. סטודנט וסטודנטית מעבירים אותו באחת הכיתות. לאחר כמה

"תרגילי חימום" יש דיון. כאשר עולה שוב הדוגמה של השואה, ביחס למצב היום, תלמידים מגיבים בתקיפות: "כבר עברנו את התקופה של השואה... מה כל זה לעומת שישה מיליון".

לבסוף מתנהל דיון מסכם של הסדנה. שאלה מנחה: "לפי דעתכם, כיצד אפשר למגר את תופעת הגזענות?".

תשובה מידית: "לדלל ערבים".

המנחה חוזר על השאלה.

תגובה נוספת: "להיות גזענים לגזענים".

המנחה, בצר לו, דוחק לקראת סיכום: "המסר שלנו הוא שהגזענות היא חלק מתפיסת עולם שאי אפשר להימנע ממנה באופן מוחלט. מה שאני רוצה הוא שתצאו עם היריעה שהתופעה קיימת; שתהיו ביקורתיים כלפי עצמכם, וכך אולי תמנעו אותה".

תלמיד: "אפשר להגיד משהו? אם לא נהיה גזענים נהיה שמאלנים".

מנחה: "מה זה קשור לימין או שמאל".

תלמיד: "אני פשוט מביע את דעתי".

תלמידה: "תשמע, צריך להעיף את הסורנים".

תלמיד: "צריך לשלוח את כולם לאוגנדה".

מנחה, בנימה של ייאוש: "הייתי רוצה שתיקחו לפחות משהו קטן מהסדנה הזאת".

תלמידה: "שכל אחד צריך לחיות איך שהוא רוצה; שאם הוא חושב שהוא גזעני, הוא צריך לחשוב איך שהוא רוצה, וזהו".

הצלצול נשמע ברקע.

מנחה: "משפט אחרון: פשוט תחשבו על זה".

התלמידים מתפזרים, והמנחים מזדרזים לעזוב כשתחושת מבוכה נסוכה על פניהם.

סיכומים, לאחר סיום הסדנה. תלמיד: "הם הופכים אותנו ליותר גזענים; הם מדליקים את הדברים יותר".

תלמידה: "אני לא חושבת שלקחנו משהו, כי זה לא היה כזה מעניין ולא חידש שום דבר".

מחנך הכיתה: "זה בא מהבית וזה עמוק מאוד. אני מקווה שבין החברה שאומרים 'מוות לערכים' אולי מישוה יגיד... האמת, אני ממש לא יודע".

האיש שמסתובב בבית הספר

באחד הימים התארחתי אצל משפחה שהתברר שאחד מילדיה לומד בבית הספר. הוא התבונן בי במבט תמוה, ולאחר רגעים אחדים של מבוכה העיר: "יש איש אחד שמסתובב בבית הספר שדומה לך שתי טיפות מים".

דרכי האחרונה

אני יוצא מהשער העליון, לוחץ אמיצות את ידו של השוער החביב, נפרד מבית הספר. האם זה אפשרי? כולנו כנראה נועדנו לשוב, באופן זה או אחר, למחוזות ילדותנו. אנו נמשכים ונדחים על ידי מוסד קמאי זה. תחושה מוזרה מבליחה בי: עם סיום התצפית תרחק עדותי ותחסר וייפער חלל צורם – בקרב הנצפים שלי, כמו בקרבי כצופה. אני צועד במעלה הכביש המתפתל בשיפולי בית הספר, מביט לאחור, מתמהמה קלות, וממשיך בדרכי.

תמונות ותובנות

רגע אחרי היציאה מעומק בית הספר: העורך והכותב מחלצים תובנות

יורם הרפז

יורם הרפז: כפי שאמרנו בשיחה הראשונה, ב'כניסה לבית הספר', החלטנו שהדיווח שלך מבית הספר יצייר תמונות טקסטואליות ויימנע מהכללות. עכשיו, בשיחה השנייה, ב'יציאה מבית הספר', בוא נעלה כמה מחשבות כלליות בעקבות תמונות שציירת.

חברות משולש

יורם: "בתמונות בולט קיומם של שני עולמות מקבילים: זה של הצעירים המתבגרים וזה של בית הספר. הצעירים עסוקים בחייהם, המוכתבים על ידי מצוקות הגיל, תרבות הנוער ובעיות אישיות, ובית הספר מתאמץ ללמד תכנית לימודים המנותקת מחייהם ולהכין אותם לבחינות. העולמות נפגשים לעתים, אך לרוב כל עולם מסתובב על צירו". עידן ירון: "בית הספר מכיל שני עולמות נפרדים, ולא זו בלבד אלא שהוא גם מייצר אותם. בעוד שהפער בין 'מבוגרים' לבין 'ילדים' מיטשטש והולך בעשורים האחרונים – ניל פוסטמן כתב כזכור על 'אובדן הילדות' – בית הספר מתאמץ דווקא לשמר אותו. בבית הספר מרבים להשתמש בסיסמה של 'קבלת האחר', אבל הוא עצמו מחולל את ה'אחרים' שלו – התלמידים, המכונים בבית הספר 'ילדים' למרות שהם כבר מזמן אינם ילדים אלא נערים. בית הספר מייצר אפוא עולמות נפרדים של 'ילדים' ושל 'מבוגרים',

ואז משתרל להפגיש ביניהם". **יורם:** "בית הספר עושה מהתלמידים 'ילדים' גם משום שהוא אינו מטיל עליהם אחריות: להיות ילד פירושו להיות פטור מאחריות. אחריות זקוקה לתנאי מכונן – חופש. בית הספר אינו נותן לתלמידים חופש, ולכן אינו מאפשר להם לקבל אחריות. כך הם הופכים ל'ילדים חסרי אחריות' – מה שמצדיק את טענת בית הספר שיש לחנך אותם ולהביאם לכלל בגרות.

"בית הספר עושה מהתלמידים 'ילדים חסרים'. מה חסר להם? בגרות. ואכן, בסיום בית הספר הם מקבלים תעודת בגרות. למרות שהמשמעות של המושג 'בגרות' – בגרות אמיתית, לא תעודה – נעשתה בעייתית בימינו, יש למושג די כוח להביא צעירים לבתי הספר ולחנך אותם, כלומר להשלים את החסר.

"אבל הצעירים מסתכלים על המבוגרים סביבם – אנשים עם 'בגרות' – ומתקשים לחלץ מהם מופתים מעוררי השראה: פוליטיקאים, אנשי עסקים, בדרנים או רבנים נמצאים בבתי כלא או על סף בתי כלא; מבוגרים עסוקים בהתעשרות או בהישרדות; מבוגרים מעבידים את זמנם מול תכניות טלוויזיה מטופשות; מבוגרים משתטים באותן תכניות; מבוגרים אלימים בשכונה, בכביש ובמקומות אחרים; מבוגרים ילדותיים... מבוגרים כאלה אינם מספקים לתלמידים סיבות טובות להתחנך בבית הספר כדי להגיע ל'בגרות'.

"גם המורים, אם לחזור לטקסט שלך, אינם מספקים תמיד לתלמידים מופתים של בגרות. מקצתם, ודאי לא רובם, שחוקים, ציניים ולא ממש בקיאים בתחום הרעת שהם מלמדים". עידן: "באמצעות חוק חינוך חובה החברה מעניקה לילדים 'מורטוריום' – שחרור מחובות חברתיות לתקופה מוגדרת – לצורך למידה בבית הספר; אבל השחרור הזה הוא בעצם סוג של כיבוש: החברה מכשירה מבוגרים לחינוך ולהוראה, ומעניקה להם הרשאה לעצב את הילד ברמותה ובצלמה. ערכיה, סמליה ומורשתה של החברה – דתיים או חילוניים, ציוניים או פוסט־ציוניים – נתפסים כראויים להנחלה, אפילו לכפייה. שציירת, משתמע ממנה שבית הספר צריך לדאוג לדה-סוציאליזציה של תלמידיו ולא לסוציאליזציה שלהם: במקום להקנות לתלמידיו דפוסי חשיבה והתנהגות מקובלים, עליו לשלול אותם ולהקנות להם דפוסיים אחרים. בית הספר, הפועל מכוחה של החברה, נדרש, על פי היגיון זה, לחתור תחתיה". **יורם:** "אבל בית הספר אינו יכול לחתור תחת החברה, משום שהוא סוכן שלה. אם בית הספר יהיה חתרני, החברה תסגור אותו. לכן בית הספר אינו עושה דה־סוציאליזציה, אלא סוציאליזציה – לא לחברה הקיימת אלא לחברה אידאלית, לחברה שהחברה הקיימת רוצה להיות.

"החברה האידאלית שבית הספר מחברת

צילום: רפי קוץ

עידן ירון. "במסע זה למדתי בבית הספר יותר ממה שלמדתי בו אי פעם. ואני מודה על ההזדמנות"

אליה היא כפולה: 'חברה מצליחה' ו'חברה ראויה'. כדי להשתלב בחברה מצליחה, בית הספר מקנה לתלמידיו כלים; כדי ליצור חברה ראויה, בית הספר מנחיל לתלמידיו ערכים. בית הספר משחק אפוא משחק כפול: הוא מחברת את התלמידים לשתי חברות אידאליות שונות, שיש מתח ביניהן".

עידן: "ויש גם חֶברות שלישי – לחברה אקטואלית, חברה יומיומית שבה צריך לדעת 'להסתדר' או 'להתקדם'. מורה אחת אמרה לי: 'הילדים שלי כל כך תמימים, ואני צריכה להסביר להם שכדי להצליח בחיים צריך לשקר לפעמים'. כלומר, נפשם התמימה של הילדים מחייבת השחתה, כדי שיוכלו להשתלב בחברת המבוגרים.

"אבל לרוב התלמידים אינם תמימים; יש להם חוש מציאות מפותח, והם יודעים באיזו חברה הם חיים ומה נדרש כדי להצליח בה. הנה לדוגמה שיחה שבה מורה משתדלת

"מורה אחת אמרה לי: 'הילדים שלי כל כך תמימים, ואני צריכה להסביר להם שכדי להצליח בחיים צריך לשקר לפעמים'. כלומר, נפשם התמימה של הילדים מחייבת השחתה, כדי שיוכלו להשתלב בחברת המבוגרים"

לחלץ מהתלמידים הגדרות של ישראלי אידאלי, ואילו הם מתעקשים לצייר דמות של ישראלי אקטואלי: המורה: 'מיהו ישראלי, מה זה מייצג?'. תלמיד: 'ישראלי זה לשתות שוקו בסופר ולזרוק את השקית לתוך המקרר לפני

שמגיעים לקופה'.

תלמיד: 'ישראלי זה לקחת את החלב מהשורה

השנייה במקרר'.

תלמיד: 'ישראלי זה לנסוע במהירות מאחורי

אמבולנס'.

תלמיד: 'ישראלי זה לצעוק בשוק'.

מורה: 'אילו היבטים חיוביים נוספים מייצגים

את הישראליות?'

תלמיד: 'אנחנו טובים בחקלאות'.

תלמיד: 'גם ב'על האש'.

מורה: 'מה עוד מאפיין ישראליים, שיש להם

בבית?'

תלמיד: 'כלב או חתול'.

מורה: 'לא, חייל או חיילת'."

בין הבית לבית הספר

יורם: "בטקסט שלך אתה מתאר את הקונפליקט בין הבית לבין בית הספר. ילדים מגיעים מהבית עם טעמים ועמדות מסוימים, ובית הספר מנסה 'לחנך' אותם – להקנות להם טעמים ועמדות אחרים – ונכשל. בתמונות בפרק 'גזענות', למשל, בולטת חולשתו של בית הספר ביחס לבית. השיעורים והסדנאות רק מעמיקים את העמדות שהתלמידים מביאים מהבית. יתר על כן, אם הסדנה תצליח לעקור את הגזענות מתודעתם של התלמידים, היא תרחיק אותם מבתייהם ותפגע ב'אותנטיות' שלהם".

עידן: "איז סיבה לראגה בעניין זה; בית הספר לא ירחיק את התלמידים מבתייהם ולא יפגע ב'אותנטיות' שלהם, מכיוון שאינו מהווה משקל נגד ממשי למשפחה ולקהילה. הרעות המוקנות בבית קשות לעקירה, וכל ניסיון כזה נתקל בהתנגדות עזה: התלמידים מגנים בחירוף נפש על כבוד משפחתם ועל זהותם.

"ומה עושה בית הספר נוכח עמדות 'קשות מנשוא' שהתלמידים מביאים מהבית ושאותן הוא אינו יכול 'לחנך' – בעיקר מדחיק, מטאטא אותן לתת־הכרה המוסרית שלו. כאשר עמדות כאלה הופכות להתבטאויות או להתנהגויות בלתי נסבלות, בית הספר ממשע ומעניש – בדרך כלל באמצעות הרהקה".

יורם: "בית הספר אינו יכול לשנות עמדות של תלמידים גם משום שהוא נתפס – בייחוד בקרב התלמידים שאת עמדותיהם הוא רוצה לשנות – כסביבה עוינת. בית הספר מקשה עליהם ולעתים קרובות מכשיל אותם. באופן כללי, התלמידים שאתה מתאר די אומללים: בעיות לא פתורות בבית נסחכות לבית הספר, והוא, במקום לטפל בהן, מייצר בעיות משלו". עידן: "בית הספר במתכונתו הנוכחית אינו

